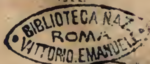
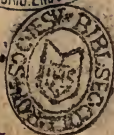

IOANNIS LVDOVICI VIVIS VALENTINI RHETORICÆ, siue de recte dicendi ratione libri tres.

EIVSDEM

De Consultatione liber I.

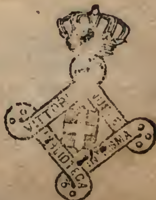

AD HAEC

Rerum in his memorabilium copiosiss.
INDEX.

BASILEAE,
M. D. XXXVI.

IO. LVDOVICI VIVIS IN LIBROS DE RATIONE DICENDI PRAEFATIO, AD D. Franciscum Bouadillam Episcopum Coriensem, & gymnasiarchã Salmaticensem.

VI humanæ consociationis uinculum dixerunt esse iustitiam et sermonem, hi nimirũ acute inspexerũt uim ingenij humani. quorum duorum sermo certe fortior est ac ualidior inter homines, propterea quod iustitia, ut mitis & blanda, in solis mentibus recte ac probe institutis aliquid impetrat iuris: sermo autem & mentes ad se allicit, & in affectibus dominatũ, quorũ in totum hominẽ impotens est regnum, & prægraue. Sed de iustitia aliâs dicetur, & sunt à plurimis dicta plurima. Præsens autẽ institutũ est de sermone tractare, qui quantas habeat in omnes uitæ par

tes singulis etiã momentis uires, quorumq; & quàm admirabiliũ operum sit autor, quum nemo sit, qui non quotidie quum in aliis experiatur, tũ in seipso, miror esse, qui ei facultati parum tribuant, quæ sermonis ratione docet, ad res maximas utilissimæ, si recte utaris, ut contrà perniciosiss. si praue. Sed dimittamus istos tantopere uel amatores sui cæcos, uel dissimulatores astutos, ut quod nõ habent, uel cõtẽnant: uel quia cõsecuturos se desperant, negent expetere. Nisi forte opinionis huius culpã præcipuã ij sustinent, qui suscepta huiusce artis professione, nõ præstiterũt quæ illa promitteret. Ego uero nihil uideo conducibilius hominũ cœtibus, quàm sit sermo bene institutus atq; educatus: nec aliud perinde damnosum, ut importunum, neq; locis, neq; temporibus, neq; personis accomodatum. Nec temere est, quod Paulus apostolus inter diuina documenta illud ad Colossenses admiscuit, ut eo-

rum sermo sale esset conditus: uidelicet ne incustodita obseruatione temporum & locorũ insipidus, ac proinde molestus fieret. Non enim est aliud tantopere hominis prudentis, ac sermone aptè uti, & dextrè: ut quemadmodum oporteat cũ multis, cum paucis, cum eruditis, cum rudibus, cũ pari, cum inferiori, cum minori, quoque tempore ac loco, de re quacꝫ, ita loquatur & dicat. Neque opus ullum aliud acumen exigit mentis subtilius, iudicium acrius, rerumcꝫ usum diuturniorem: ut merito quis non aliã dixerit debere tradi rationem dicendi, quàm ingeniũ Dei beneficio præstans, rerumcꝫ experimentis præditum atque adiutum. Quin & arti huic eiuscꝫ opificio nihil est adeò inimicũ, ut stulticia cordis, & ruditas uitæ. Tametsi ignoratio corrigi potest industria, experimentis, arte. Stulticia si naturalis sit, tam ei proderunt hæ præceptiones, q̃ surdo Musica, non enim idem est, dicere & bene
 dicere,

dicere, loquentia & eloquentia. Possunt quidem insani & uecordes uerba profundere, & faciunt plerunque largiter, & præter rem omnino, & ei quod decet, quodque expedit, aduersantia. uir sapiens dicit, quæ prosint, quæque ad destinatum finem pertineant: ideoque in animis hominũ regnat sola oratione, & id impetrat ab eis, quod nec metus, nec cupiditas, nec uires ullæ possent exprimere. Disciplinæ huic, quæ tot & tantis cõstet uirtutibus, quo iudicio assignatur à quibusdam tradendæ locus statim à Grammatica? & obijcitur adolescentibus, atque adeò, quod indignius est, pueris? quum illius usus magnarum artium cognitione & prudentia uitę cõmunis nitatur, nec aliter possit consistere. Vnde enim argumenta colliget dicturus multis & magnis de rebus, expers philosophiæ, imperitus memoriæ antiquitatis, & consuetudinis uitæ ac morum receptorũ? Cedo autem ut hæc teneat sanè, quo modo ratio-

rationes inquiret sine instrumento ueri similium ac probabilium? quo modo uero argumẽtationis formula uinciet, ne in conficiendó fallatur sine censura ueritatis? Animi autem nostri quemadmodum impellantur, aut reuocentur, incitentur placidi, placentur turbulenti, quod est opus magni oratoris præcipuum, id uerò tractationem desiderat de anima. Decorum porrò illud, quod artis caput esse aiunt, unde nam petitur, nisi ex usu rerum, quæ uersantur in uita, prudenter & acuto iudicio animaduerso atque annotato? His iactis fundamentis discenda est Rhetorice, si quem illius exercitationis fructũ cupimus, non in pueritia uel adolescentia, in ruditate illa artium omnium, morum, legum, affectuum animi, consuetudinis uitæ ciuilis ac humanæ. Nam quemadmodum sapienter inquit Aristoteles, adolescentem non esse moralis disciplinæ auditorem idoneũ, quod ignarus sit eorum quæ geruntur in ui-

ta, de quibus est speculatio moralis: ita nec est aptus facultatis huius auditor, quod ea nesciat, sine quorum peritia intelligi, quę hic tradantur, nõ queũt. Huiusce rei documẽto sit, quod senes et uiri mediã ętatẽ prętergressi, ij demũ facundi sunt, & ad dicendũ liberi ac soluti: iuuenes aũt impedite in loquẽdo ingrediunť, plura sentiunt ꝙ promãt, loquaces magis interdũ ꝙ eloquẽtes: et quibus uerba nõ desint, desunt utiq; sensus animi, desunt argumẽta ualida, robur in sententijs, nec est unũquicq; ubi & quando conuenit collocatũ, ex quibus artificium ipsum sedula est animaduersione confectũ & constitutũ.

Sed nostri isti, in quos disputamus, eo sunt falsi, quod arbitranť uniuersam dicendi artẽ ea parte concludi, quæ est de uerbis, uelut de schematibus, de tropis, de periodis, & cõcentu dictionis: quæ nõ tam ad dicendi corpus ipsum, et quasi substantiã faciũt, ꝙ ad dicendi decorẽ atq; ornamẽta. Quota enim ar

tis

tis huius pars eſt color & forma oratio nis: Ergo Ariſtoteles magnus tradēda rum artiū, & ingenioſus cum primis ar tifex, in huius diſciplinæ tractatione ſæpe ad dialecticos libros, & philoſo‑ phicos lectorē remittit: in his uerò nū‑ quàm ad Rhetoricos. quod illorū co‑ gnitionē priorē eſſe cōueniret, quàm ratio‑ nis dicendi. Hoc opus uiſum eſt ad te mittere, quoniā ſuperiore anno cum paucis diebus unà fuiſſemus partim Bruxellæ, partim Louanij, perſtudio‑ ſum cognoui te quū aliarū bonarū ar‑ tium, tum facultatis bene dicendi, ut per eam reliquāq; philoſophiā aditus tibi aperiret ad tractandā rem theologi cam pro dignitate. Quod ſi tū id facie bas, archidiaconus Toletanus: quan‑ to nunc cōuenit fieri accuratius ab Epi ſcopo, ut poſſis doctrina ſana ſimul gregem tuū ſanctè erudire, ſimul con‑ tradicentes ualide refutare. quam in rem non leue adiumentū adfert ars di‑ cendi. Et hi libri, niſi opinione mea fal

 lor,

lor, progressus quos habes in ea disciplina, uel augebunt, uel certè commemoratione renouabunt. Quod eò fiet facilius, quia præceptorũ et artis huius mea ratio omnino est noua, multumq́ ab illa uetere ac peruulgata diuersa. Quorsum enim attinuisset & meũ & lectoris otium nequicquã consumere repetendis ueteribus, & iam sæpe auditis? quasi non satis esset librorũ, nisi noui accederent, de re toties, tam diu inculcata. Sed attentione est opus ad ea, quæ breuiter à nobis uniuersalibus tractant̃ formulis: tum exercitatione, ut eæ ipsæ formulæ fructum aliquẽ pariant, sine qua exercitatione facultas dicendi manca erit prorsum ac inutilis. ut pingendi aut suendi regulæ incassum erunt perceptæ, nisi crebro penicillum uel acum in manus sumpseris: sic stylus perfector est disciplinæ huius, & magister optimus.

IOAN-

IOANNIS LVDOVICI VIVIS VALENTINI DE RATIONE DICENDI, LIBER PRIMUS.

VAE res à natura exterius quidem sensum, interius autem motus quosdam animi & affectiones tantūmodo acceperunt, uoces quoq; habent inconditas & rudes, quîs affectus ille utcunq; indicetur. Homo quidem *habet idē, quod illæ: qua parte nihil distat à beluis.men tem uerò singulari quodam nactus est* Dei munere *erectam & sublimem, quæ sese usq; ad illum etiam rerum omnium parentem cognoscendū, colendum, amandum extolleret. Sed ea mens quoniam corpore est contecta, & homo ipse in societate uitam acturus, quemadmodū ad sempiternam illam societatem est conditus, ut se alijs poßit explicare, sermonem est sortitus, qui ex mente deriuatur, tanquā ex fonte riuus: illumq; ea de causa* De-

mocritus

mocritus philoſophus ῥεῦμα λόγου nuncupauit, quaſi defluxum rationis. nec eſt aliud perinde ſocietati aptum inſtrumentu. Idcirco Mercurius, qui apud fabulas præeſſe orationi eſt creditus, interpres fingitur deorũ atq; hominum. Quin & beſtiæ, quæ ad imaginem quandam ſocietatis congregantur, ſigna quæpiam edunt propinquiora humano ſermoni: uelut apes bombos, quibus ſe inuicem & de manè ad laborem excitant, & in quietem ueſperi componunt: quemadmodum annotarunt, quibus hæ curæ atque oblectationi fuerunt. formicæ occurſu illo ſuo, & reſiſtentia in anguſtis tramitibus, collocutionis inter ſe, atque adeò percunctationis quoque ſpeciem uel doctis hominibus præbuere, inter quos eſt Plinius Secundus hiſtoricus naturæ. Idcirco & qui plurimum ſermone, plurimum etiam in cœtu omni ac ſocietate ualet. isq; planè inter homines regnat, qui maxime eſt ad dicendum appoſitus. Et eloquentiam meritò reginam nominauit Euripides tragicus. Quapropter ubi æqua fuit libertas, & quaſi conſociatio quædam iure & legibus par, ibi tanquam potentiæ inſtrumentum ſermo eſt multorum tractatione auctus, excultusq;: ut in liberis ciuitatibus, uelut in Sicilia tyrannis pulſis, Athenis, Rhodi, Romæ, magnumq; illis temporibus fuit dicendi præmium. Et ideo accurata exercitatio, quæ ſublato orationis precio omiſſa eſt penitus, & ars illa qualiſcũq; fuit obliuioni primũ tradita, hinc tenebris et igno

rantia

rantia cooperta: quam nos tanto ex interuallo, & illis tenebris ita conabimur in lucem reuocare, ut nō perinde renouemus priſcam, atq; omnino tradamus nouam. Repetam quidem ex ueteribus nonnulla, ſed oculos potiſsimum habebo defixos, quantum aſſequi iudicio potero, in eam quæ mihi uidetur recte dicendi naturalis forma, ac ueluti lex quædā. idq; in uſum accōmodabo non unius modò uel alterius linguæ, ſed in cōmune omnium: quoniam ſermonis utilitas latiſsimè patet in omni uita. Quod ſi in perſequendis ueterum inuentis parum nonnunquam exactè aliquid tradidero, dabitur (ut ſpero) uenia, antiquā quidem, ſed infrequentem tamen & deſuetam uiam ingreſsis, minimeq; iam pridem tritam. Verum mea omnis mens eò tendet, ut uſum adiuuem, & ad eum unum uniuerſam præcipiendi rationem conuertam. Quocirca nemo miretur, ſi aliter ſæpenumero docuero, quàm ueteres illi artis huius autores. Illi enim uno aut altero in genere oratorem informabant, nempe in cauſis forenſibus, uel in conſultationibus: Ego aūt, pro uirili quidē mea, in omnibus. Materia huius artis eſt ſermo: & hæc utique mutuata, nō propria. Finis, bene dicere. Artificis autē, explicare quæ ſentiat, aut perſuadere quæ uelit, aut motum animi aliquem excitare, uel ſedare. In ſermone omni ſunt uerba & ſenſa, tanquàm corpus & animus. Senſa enim mens ſunt, & quaſi uita uerborum: ideoq; etiam mens & ſenſus uulgò nominantur.

minatur. Inanis ac emortua res sunt uerba, sensu amoto: uerba autem sedes sunt sensorum, & ueluti lumina in tantis nostrorum animorum inuolucris. Sed neque sensa tamen, neque uerba huius sunt instituti, non magis quàm sermo. Quippe sensa ex singulis artium petuntur, aut ex prudentia & uita, nempe illa, quam Græci ἐγκυκλοπαιδείαν appellant. Verba sunt populi publica, nullius artis, aut priuati iuris. Aptatio tamen tum uerborum, tum sensuum quo modo cuique fini applicabuntur, huius sunt propositi. Ita non differet præsens institutio quid dicendum sit, sed quemadmodum. Quia uerò, ut Iulius dicebat Cæsar, uerborum delectus origo est eloquentiæ: de uerbis erit primo agendum, tanquam elementis huius propositi. Verba autem uel simplicia sunt, uel cōposita siue coniuncta. In simplicibus spectantur extrinsecus quidem ætas, dignitas, magnitudo, sonus: intrinsecus uerò, hoc est, in sensu cuiusq; uerbi, uis & natura significationis. Aetas uerborum uaria est in quaque lingua. Dicamus de latina, quando latinè scribimus. nam rei huius fusior explicatio alterius erit loci. Sunt alia uerba uetustißima, qualia quæ Fauni uatesq; canebant, ut inquit Ennius: & quæ erant in carminibus Saliorū, uix suis sacerdotibus intellecta: quæq; in XII. tabulis Romani iuris, quæ iam Cicero non intelligebat. sint hæc sanè usque ad secundum Punicum bellum. Sunt alia antiqua, ut Liuij Salinatoris liberti, Catonis Censorij, poë-

tæ Ennij, Næuij, & Plauti, usque ad Carthaginem deletam. Alia bonæ ætatis, & quasi uigoris cuiusdam, ut P. Terentij, M. Varronis, Ciceronis, Cæsaris, Liuij, Valerij, Senecæ, Quintiliani, & eorum, qui usque ad Vespasianum scripsere. Sunt alia noua, post Vespasianum nata, usque ad Gordianum iuniorem, Plinij Cæcilij, Taciti, Suetonij, Gellij, & Iurisconsultorum, quorum extant centones in Pandectis. Alia recentissima, Lactantij, Cypriani, Donati, Macrobij, Boëthi, usque ad urbem à Gotthis captam, dirutamq;. Postea nulla oratio populi quidem fuit Latina, sed Barbara: nempe Gotthica, aut Vandalica. Lingua enim cecidit cum urbe & parente sua. Et hæc in plures adhuc possunt ætates tribui, ut sint inter uetera ætas Liuij, ætas Gracchorum: inter bona, seculum L. Crassi, seculum Ciceronis, ut quidam uocant, & seculum Quintiliani. Nec est ulla lingua tam uigens nunc & florens, quæ tribus certè primis ætatibus careat. Scite Horatius hæc in modum ac morem syluæ mutari ait, interire uetera, noua exoriri. Hæ sunt rerum omnium uices, & huic uanitati res cōditæ subditæ sunt, quò usque liberentur per reuelationem filiorum Dei.

In dignitate spectari solent utentes, & res. In ijs autem, qui utuntur, eorum numerus & conditio. Sunt uocabula cuiusque opificij propria, quæ alij opifices non norunt: ut in Vitruuio architecturæ, in Catone aut Varrone de rusticis rebus. Multa sunt quibus philosophi

utuntur, uulgò inaudita: & inter philosophos potißimum Stoici, uerborum (ut inquit Cicero) architecti. Sunt poëtica, quæ populus non attingit, tanquam sacra: in omnibus quidem linguis, sed Græca potißimum. nam in Latino sermone rariora sunt hæc, ut qui Musas colat seueriores, ut inquit Martialis. Quanquam nec nostri suis carent, ut mare ueliuolum, & terras frugiferentes, & tristificas uoces, & grates persoluere dignas. Videlicet poëtæ, ut delectationi modo seruiunt, & numeris sunt alligati, interdũ ex obliuione antiquitatis ea eruũt: sæpe etiam arbitratu suo reconcinnant, ut aliquid adimant, uel addant, uel mutent. Adimunt, quum periclum & seclũ dicunt, pro periculo & seculo. Addunt, ut quũ induperatorem pro imperatore. & hæc in capite, in calce, in medio. Mutant, uel ordinem, ut Tymbre pro Tymber: uel seriem, Septem subiecta Trioni: quæ in ludo literario sunt tradita. hæc omnia, ut ad numerũ tanquam morosum ædificium quadrent. Nam si intra illos arctos certæ dimensionis fines non plus liceat, quàm nobis in hac latitudine, obmutescant necesse erit. Nõ idem licere sibi quisque arbitretur, quando liberior est structura. Sunt alia uocabula magis nota, magisq; usu uulgi trita. Ex his quædam sunt in usu plærisque, alia omnibus. In conditione utentium sunt ruris uocabula, ut Theocriti. talia quibusdam sunt Vergilij uisa in Bucolicis: in quem est iactum, Nostri sic rure loquuntur. Huius rei exem-

pla manifestiora sunt in linguis uernaculis, tametsi ex Scriptoribus rerum rusticarum intelligi satis possit in Latina. Sunt castrorum, sunt tabernarum, sunt spurcórum & impurorum hominũ. Sunt non nominanda nisi cum honoris præfatione, ut inquit Plinius. Sunt rudiũ, sunt eruditorum. Alia sunt fori, & curiæ. Sunt extera, seu peregrina, in ciuitatem admissa, ingressa cum sua re, ut mastruga. Ex quibus alia manent quidem in ciuitate, sed peregrinitatis damnata, ut lancea, leuca. Alia sunt donata ciuitate magno consensu utentiũ, uel magni alicuius uiri autoritate & gratia, ut Græca plurima. Hæc sint mihi dicta non solum de singulis uerborum, sed de proprietate, de elegantia, de formulis loquendi, de prouerbijs, quæ omnia recipiunt hanc ipsam considerationem. In rebus alia uocabula sunt humiliora quàm pro rebus, de quibus dicitur: ut pulsatus pro cæso, congerro de socio. alia maiora, ut ciuitas de alueario, enectus de affecto molestia, examen hominum de exercitu. alia paria, nec solum in significatione, sed in ornatu quoque. Magnitudo iudicatur ex syllabis, & literis, ut alia sint magna, alia parua, alia uelut mediocris cuiusdam & iustæ staturæ. De sono mox dicetur. In natura & uiribus sunt quædam, quorum significatio est naturalis, id est, ad quæ significandum à primo sunt inuenta. & quia illorum significatio cum ipsis est orta, naturalis nominatur: ut quæ cum unoquoq; nostrum sunt nata, natura

lia dicuntur. sic homo significat, sic ferrum, arbor, & eiusmodi. Sunt alia quæ à loco naturali in aliũ transierunt, quæ sunt propemodũ plura, quàm quæ in sua origine perseuerarunt. Transitus hic à Græcis metaphora, à nostris translatio nominatur. Sed nec ita tamen transeunt, ut locum suum amittant penitus: quanquam in suo loco nõ manent, quum sunt in alieno, non illis tollitur tamen facultas reuertendi ad suum, etsi in his quod transit, quadantenus in eo remanet unde migrat. Nam uel maius contrahitur ad minus, uel minus exporrigit se ad maius, uel idem in seipso uoluitur, nempe in simili. Similitudo enim quodammodo idem facit, ueluti genus ac forma in philosophia, & amicitia in uita. Maius demittit se ad minus, quum uniuersaliora aut maiora deducuntur ad suas partes, in quo est antonomasia, siue contractio, ut quum poëta uel apud Græcos pro Homero sumitur, uel apud nos pro Vergilio, aut etiam alio quocunque. Nam Horatium uel Lucanum citantes, poëtæ nomine uniuersali frequenter utimur. Euersor Carthaginis, pro Scipione Aemyliano, quippe etsi non est alius, non tamen uox illa hoc significat ex se: sicut euersor Troiæ & Hercules est, & Agamemnon, & C. Fimbria. Totum ad partem, ut hominẽ mori pro corpore, hominem uisum pro facie. In hoc genere est id, quod uelut habet & poßidet, pro eo quod habetur & poßidetur. Scilicet in illo sunt, ut aliâs dixi, quod sanè possessio

nem

nem nominemus. Rex pro regno, Imperator pro exercitu. *Sic tutor, inuentor, autor, pro opere ac inuento:* Ceres pro pane, Bacchus pro uino, Cicero pro eloquentia, *ut multum* Ciceronis *est in hac epistola:* Christus pro Ecclesia, *sicut in Actibus apostolorum, Saule Saule cur me persequeris? & patronus pro clientibus, ut Christus pro pauperibus: quale est illud, Sitiui & dedistis mihi bibere. dominus pro opibus:* Horatius, *Quod si semel uno* De *sene gustarit.* Minus extendit *se ad maius, quæ est dilatatio, ut* Homerus *iste,* Roscius *iste: quasi præstans poëta, uel histrio. Tum contrà, ea quæ sunt in alijs pro illis ipsis, ut uina pro poculis, consul pro anno: & inuentum pro inuentore, quemadmodum panis pro Cerere, & clientes pro patrono, aut exercitus pro Imperatore, subditi pro Rege, opus uel actio pro autore. duo terrores huius imperij, pro Scipionibus: redemptio nostra pro Christo, & pallentes morbi, & malesuada fames.* Quod *dicamus contentum. hinc multa hominum nata nomina:* Scipio, *quod scipionis loco esset patri:* Murena, *quod haberet illas:* Orata, *quod illam primus inuexerit in* Italiam: Fabij, Pisones, Cicerones, Lentuli, *de leguminibus: flores pro uere, spica & meßis pro æstate, pars pro toto, tectum pro domo, puppis & carina pro naui, mucro pro gladio, miles pro militibus, caput pro homine: ut multa capita cadent, quasi homines. & in sacris literis, multæ animæ pro hominibus,*

æstas pro anno: quod sit cõmodius, & idcirco crebriùs, ubi unica talis pars est in toto, nec abesse potest sine interitu totius. Hæc omnia cõmuni nuncupatione denominatio & hypallage, quasi subalternatio dicuntur: & ab alijs metonymia, quam eo putant à translatione distãre, quod translatio fit similitudine, non item hypallage: & in hypallage pars pro toto dicitur synecdoche. Aristoteles hypallagen merito translationi subiecit. Sed quando nomina declarationi rerum seruiunt, expositis rebus, non cõuenit nos esse anxios de uocibus. Similitudo ad explicationem inuenta est, rei minus notæ per magis notam. In quo ualde indulget sibi communis sermo, nimirum mancus omnino futurus & destitutus, nisi id sibi permitteret, non raro uero infans quoque & mutus. scilicet propriorum uerborũ magna est inopia, nec ea semper ad manum. Transferuntur ea quæ similia esse iudicantur. Iudicant uerò mens & sensus, gemmã in uite dicit sensus, mens uerò angelum pro bono uiro, leporem pro timido, uulpem pro astuto: in quo sunt alia similia ex iudicio phantasiæ, alia ex deprehẽsione, alia ex indagatione, sicut in prima philosophia exposuimus. Sunt similia quædam, forma, ui, effectu, in quo est usus. forma, ut gemma: ui, siue agendi, siue patiendi, ut uolare, & homo ferreus, asperum in tactu, & uoce, & sapore: effectu, ubi usus est, ut stilus dicatur penna & calamus, quia idem est horum usus, qui illius. Interdum

quod

quod longius abest, gradu quodam coniungitur, qui tamen gradus nihil ad rem facit, transitum modo præbet: ut, Post aliquot mea regna uidens mirabor aristas: ab arista ad æstatem, ab æstate ad annũ. Sic ille apud Claudianum, Felix, qui frugibus alternis, non Consule computat annũ. In translationibus uel necessitati seruitum est, uel cõmoditati. Nam temere nihil transfertur à prudenti. Satius est non tangere bene positum, sicuti uetus admonet uerbũ, nisi fortè ioci, aut uoluptatis cuiusdam gratia magis, quàm eloquendi animi sententiam: ut qui potest dicere candelam in laterna, dicit Vulcanum in cornu conclusum. Necessitas est, quũ deest uerbum, quo res significetur: tum asciscimus quàm maxime uel aptũ, uel uicinum, aut rei aut nobis. Commoditas genus est necessitatis quoddam. nam non egemus modo illis, sine quibus agere nullo modo possumus: sed sine quibus ægre, aut parum, uel rectè uel appositè. Commodum uerò est duplex, siue quum damnum uitatur, siue quum lucri fit aliquid. uitatur damnum, ubi effugitur turpitudo, ut pudenda pro testiculis: facimus uerò lucrum significantiæ, aut decoris, quum plus gratiæ inest, aut plus uirium in significatu, ut accensus cupiditate, inflammatus libidine. Significantia translationis est, quando melius res intelligitur, & quasi ponitur ob oculos: quæ translatio, ut inquit Cicero, non irruisse in alienum locum, sed immigrasse uidetur in suum. qualia sunt illa in mysticis

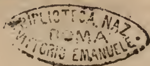
literis, Conglutinata est anima illius cum anima puellæ: & , Siluit terra antè faciem eius, & alia illic proprietatis admirabilis complura. Decor est quum sic dicitur, *uel quemadmodum rem, dicentem, audientem decet: uel quum gratiam conciliat orationi, quod promptius ex eo, quod dedecet, intelligitur. ut magis obuia, magisq; notabilia sunt turpia, quàm pulchra.* Significātia diluitur, *quum procul, uel ab ignotis rebus petitur metaphora. Admonet* Cicero, *ne simile longè deducatur. Syrtim, (inquit) patrimonij, scopulum libentius dixerim. Charybdim bonorū, uoraginem potius: quippe facilius ad ea, quæ uisa, q̃ ad ea quæ audita sunt, mentis oculi feruntur. Sunt quædā captatæ, ut uoluptatē hic agere dictatorē, à quo non liceat prouocare. apparet enim affectatio.* Decor *perit, quū inde transferimus, quod minime decet dicentē, audientē, rem: ut si senator à lusione, uel scurrilitate gancarū sumat metaphoras, si apud rusticos è media philosophia similitudines ducamus, apud homines mediterraneos è nauigijs & nauigatione, si in sacra concione de lupanari, de obscœnitate & rebus ludicris.* Vel *quum oratio non redditur uenustior, ut quum est dura translatio, & aspera & inuite pertracta: quum maior quàm pro re, quum minor.* Huius generis *est, si quis Christum nominet patris uocem, ut fecit* Claudianus: *aut poëma, clamorem Musarum. humile est enim.* Pericu*losæ sunt nouæ, & duriusculæ, priusquā usu mollian-*

tur,

tur.ut,in illis suis nouis placitis cõfirmandis per funem ingrediebatur: apta est, sed noua. Ideo ijs, quæ sunt duræ, solent addi quædam præmollientia, uelut, ceu, quasi, ut ita dicam, ut iam quidam loquuntur, ut nunc loquimur, liceat sanè sic dicere. Habent hæc omnia uerba tam naturalia, quàm translata cuiuscunque ætatis, & conditionis alia uires exiguas & infirmas, ut quæ non tam significant rem, quàm obscure innuunt: cuiusmodi sunt, quæ minus significant, ut nequã pro scelerato. uel quæ latius, ut latitudo illa parum congruat rei, de qua loquimur, exprimendæ: ceu si quis hominem uocet substantiam. neque enim angustis, nec laxis armis rectè pugnatur, nisi aliquid sit in maiore, quod melius rem nostram adiuuet: ut, animal breui periturum ita superbit, magis est, quàm homo breui periturus. Nam in animali quoniam quidem sola consideratur uita & sensus, non item ratio, plus ualet ad extenuandam illius dignitatẽ, quàm si dicas homo. Vel ex auditoribus, qui non satis uim uerbi capiunt. Alia maximas habent uires, & quasi rem ipsam secum adferunt, ueluti tumultuarij affectus, surgere illorũ tempestates. Alia mediæ cuiusdam sunt naturæ & significationis, quæ propriæ dicuntur significare. Veniamus ad cõposita. Voco autem ea composita, quæ inter se ita continuata sunt & coniuncta, ut aliqua sit in eis distinctionis species ab alijs. Non enim si dixero deambulare in Lycio Socratem Atheniensem cum

Glauco, Socrates Athenienſis cum Glauco pro compoſito habebitur, in præſenti utique inſtituto. Sed ubi eſt ſenſus ratio aliqua, qui etiam ſententiæ nominantur. Namque *nomen hoc ſententiæ non ſimplex eſt, quod & pro oratione generali ſumitur, qua quid ſignificatur eſſe aut non eſſe, fuiſſe aut non fuiſſe, fore, non fore, agendũ, non agendum: nec id in quauis re uel materia, ſed in uita, & philoſophia morum, quando non hæc uocatur in propoſito ſententia, Triangulus omnis habet tres angulos duobus rectis pares. Gnomæ à Græcis nominantur, quarum ſunt aliæ ex generalitate ad propoſitum deductæ, ut quanto mallem hunc eſſe mihi apertũ inimicum, quàm amicum ſimulatũ. & alijs ratio additur, quibuſdam contrà: ſeu quod non indigent, ſiue quod non expedit ad gratiam, uires, lucem, aut quid ſimile.* Et *aliæ ſimpliciter ponuntur, nonnullæ aſſeueranter, quædam autoritate fulciuntur ad robur, Sic illi aut illi eſſe uiſum. Aliud eſt ſententiarum genus, quæ orationi admiſcentur, tanquam lumina obſcuritati, aut fulcimenta & columina rebus per ſe non ſatis firmis: ut, eius necis ſedetis ultores, cuius uitam ſemper habuiſtis inuiſam.* Hæ *ex prioribus deriuantur, tanquam ex fontibus. Sunt etiam ſentẽtiæ à ſentiendo, ſenſus omnes animi noſtri, ut apud Ciceronem in Antonium: Sententiolas edicti cuiuſdam memoriæ mandaui, quas ille peracutas eſſe putat. Senſus hic ſi perfectus omnino ſit per ſe, nec aliunde pendens,*

dens, nec aliud pendens ex eo, dicatur ſanè abſolutio. qui plenus quidem, ſed pendens, colon, quaſi membrũ: qui non plenus, inciſio, hoc eſt, cõma. Multum metuo, *inciſio: ne ipſi nobis deſimus, membrum: quum* Deus no*bis nunquam deſit, abſolutio. Cõmata ſunt hæc:* Defen*dit ſacra, ceremonias, ius publicum, ius priuatum cuiuſque. Sunt quædam inciſiones uel membra, quæ ſi nihil adderetur, abſolutiones eſſent, ut in priori exemplo. Abſolutio duorum eſt generum, quemadmodum in corporibus naturæ, quorũ alia ſimiles inter ſe habent partes, uelut aqua & ſanguis: alia diſsimiles, ſicut arbores, & animantes omnes.* Ita etiam *abſolutio eſt, quæ uno tantum conſtat ſenſu continuo, quæ dicatur uniformis, ut non poterit odiſſe mater ſuum fœtum.* Eſt *quæ multa habet membra. Sit ergo, ut imagine quadã dicamus, inciſio, tanquam hominis articulus: membrum ſit, quaſi brachium, uel manus: abſolutio, homo integer: oratio uerò, ciuitas.* In *compoſitis uocibus conſiderare eſt externa & interna.* In *exterioribus ſunt hæc forma, & quaſi facies quædam uerborum, uel color. tum ordo, iunctura, ſonus, magnitudo.* De *internis mox.* Facies *conformatio eſt quædam. nam quæ gratiam & uenuſtatem, & decentem illum colorem orationi addunt, ceu faciem quandam & formam uidentur tribuere, ut meritò ſit abſq; his informis.* Pigmenta *hæc de medio ſumuntur, cõmunis ſermonis annotatione acuta & ſedula, non ali*

ter quàm ex prato uel hortis decerpuntur flores ad fasciculum, aut coronamentum. Sed sicut quidam uel ipso capiuntur mero gramine, & uirore perpetuo: ita nulla est in locutione pars, quæ non alicui allubescat, ac proinde gratiam habeat, utique illi. meritoq; Apollodorus, ut ex Cælio Quintilianus citat, infinita obseruationis huius præcepta esse perhibuit. Græci nihil reliquerūt non figuratum, & nomina aptauerunt ijs, quæ finxissent, quod fuit eis propter copiam & flexibilitatem sermonis factu facillimum. Nos tamen quædam trademus generatim, in quibus aliquis inesse naturaliter gratiæ existimemus, quæ à simplicitate cōmunis sermonis nōnihil sunt remotæ, etsi incidant in illum nonnunquam: ut nullum est adeò rarum & exquisitum floris genus, quod non interdum in uulgatißimo & incultißimo prato suapte sponte nascatur. Adde quod de linguis sunt aliæ alijs picturatiores, ut Græca deliciosior est quàm Latina, & hæc Pliniana quàm Ciceroniana, & Ciceronis magis quàm Catonis: loquor de ætatibus, non de hominibus. Ergo conformatio hæc uel in uno fit uerbo, uel in pluribus. Compositam uocem sæpenumero pro una sumemus: sic enim se habebit, quantum ad propositum hoc pertinet. Verbum unum per se non adfert orationi eam gratiam, de qua hic est sermo, etsi adferat uim & uenustatem propter significationem, quod alterius est loci ad interiora spectantis, oportet esse plura tanquā

membra.

membra, ex quorum coniunctione existit facies hæc & forma. Itaque est uerbum unum ut plura, aut reuera plura. Vnum est pro pluribus, quum repetitur. Id fit initio, medio, fine. Fine prioris sententiæ, initio sequentis. quorum exempla ludi sunt literarij: idcirco hisce onerandus non est sermo noster, minime hoc tempore necessarijs. Interdum uariè repetitur, ut modo sit initio, modo in fine, aliàs in medio: quale est illud Fabiani, Senatorium ad gradum census ascendere facit, census Romanum equitem à plebe discernit, census in castris ordinem promouet, censu in foro iudex eligitur. Repetitur quandoque sine medio, ut Deus Deus ille Menalca. Commutantur etiam sine medio duo uerba aut plura, ut hac de re idem sentiunt boni & mali, mali & boni: etsi hoc inter uitiosas repetitiones quidam reijciunt. qualis est Battalogismus ille apud Ouidium: In illis Montibus, inquit, erant, & erant in montibus illis. Sunt tamen quibus allubescit suo loco positum, ut in Comœdia: Negat Phanium esse hanc sibi cognatam Demipho, hanc Demipho negat esse cognatam? Pro eisdem sunt sensu eadem, uoce differentia: Nos campis, nos montibus fruimur, nostri sunt amnes, nostri lacus, nos fruges serimus, nos arbores: & alia quæ sunt Ciceronis in 2. de Natura deorum. In quibus eadem possumus cõtemplari, quæ de uno paulò antea sunt posita, in fine, medio, initio. Est hic figura quædam, quam unũ illud non recipit, ut quum

uideantur

uideamur diuersa dicere, unum sit tamen. non furatus est, sed rapuit: non uerberauit, sed cecidit: quod fit per synonymitatem, uel per ea quæ non minus ualent. Con*trà est unum quod claudit plura, ut amari genitiuus & uerbum, unum etiam ad plura collatū, quasi cum unoquoque illorum est, & pro repetito habetur. Zeugma dicitur, hoc est, coniugatio, quia illa omnia uno iugo continentur.* Id *uerò iugum uel initio, uel medio, uel fine cōstituitur.* Mi*scetur* Zeugma *cum repetitione:* Ex pau*pertate nascitur industria, ex industria opes, ex opibus superbia, ex superbia paupertas:* Ex *pace opulentia, ex opulentia superbia, ex superbia dißidium & simultas, hinc bellum, ex bello pax.* I*am in uerbis pluribus ea uel similia sunt, uel diuersa, uel aduersa,* Simi*lia, quū eadem est in diuersis casibus dictio: ut, fides seruanda est illi etiam, qui in fide fidem fregisset. quæ possunt locari, sicuti prius diximus, initio, fine, medio, utrobique, tum per medium & sine medio, quorum exempla obuia esse cuique possunt, ne operam ludamus ijs infarciendis.* E*st coniunctio quædam uelut per annulos ad gradationem. quale est illud* Latronis Portij *de prostituta petente sacerdotium:*Ita *domi custodita est, ut rapi posset: ita chara fuit suis, ut rapta non redimeretur: ita raptæ pepercere piratæ, ut lenoni uenderent: sic leno emit, ut prostitueret.* Q*uum in exitu est affinitas unius aut duarum syllabarum, quod similiter desinens nominatur,*

natur, quum est affinitas initio, ut ambire, ambulare, quum ea est detractione, additione, cõmutatione unius elementi aut syllabæ, aut plurium, initio, fine, medio: uel cõuersione, amor, roma: tum in compositis ad hunc modum, iurisconsultorum eloquentißimus, eloquentium iurisconsultißimus: semibouemq́; uirum, semiuirumq́; bouem. quamuis hoc in Ouidio est reprehensum, alterum illud Ciceronis est, quod frustra nititur Laurent. Valla cõuellere. Hæc omnia gratiam adferunt uel positione utriusque: Quid amentes quæris, quum habeas domi amantes? Amans est, amentem putaui. Vel sublatione: Tu nec tueri nos uis, ac ne intueri quidem. Sublatione unius, ut alterum ponas: Non opprcßit Imperatorem, sed hominem imparatum: Non uiuo ut edam, sed edo ut uiuam. contrà, Nõ sunt amißi mortui, sed præmißi. Eodem modo per interrogationem, Hem cur magister eius ex oratore arator factus est? Transeamus ad ordinem. Est ordo in quaque lingua naturalis, quem inuertere nõ licet. Sunt ex naturali ordine, quæ metri mouet licentia, uel euphonia in soluta oratione, sic tamen ut quædam fas sit aliter dicere: uelut, his de rebus, quo cum. alia nõn sit fas, sicut mecum, tecum. Est ordo alius uoluntarius, qui intelligentiæ seruit, ut sic dicamus, quomodo facillimè putemus intelligi. alius decens, quũ ornatus tantum & decor quidã orationis captatur. Sonus sequitur, de cuius magnitudine primum dicamus. Inter elementa literarum

terarum sunt quæ habent amplum sonū, ut quæ implent os, A, B, M, P. Sunt quæ exilem, ut quæ cōpressu labiorū exprimuntur, C, I, T, V. Sunt quæ mediū, E, O, L, N. Ex his fiunt syllabæ ac uerba, quæ talem reddunt sonū, qualia sunt elementa ipsa, nempe grandem, quū literæ sunt amplæ, campos, Pandarus: Vastum, qui cōmunem modū excedit magnitudinis: bambalionem, mimallones, pompa, marpesia. Amplus est sonus seu patulus, in quo hiatus est crebro uocaliū concursu, quoniā uocalis omnis sola oris apertione profertur. sed diductior est hiatus, quum illæ maioris soni coëunt, Abrahami amor. Plenus sonus est iustus quidam, & in quo auris nihil requirat, ut exempli causa, quum L sequitur has literas C, F, G, P, & N, in fine & initio. propterea gratiorem sonum reddunt Græcæ dictiones, quæ finiuntur in N, quàm Latinæ quæ in M. Exilis sonus est, qui literis parū sonoris constat, ut uitium: & quum L geminatur, sollers: & N in medio manet, damnū. Paulo est plenior, quum L finit nomina, sal, sol. Et quemadmodum ex literis eiusmodi conficitur in uerbis concentus, ita etiam in continuatione fit ex uerbis. Grandis est, Bella per Emathios plus q̄ ciuilia campos. Vastus, Torua mimalloneis impleruntt cornua bombis. Et inter hos gradus, qui insectili nō separantur spacio, multi possunt gradus alij interseri. Hæc de quantitate. Facies soni sit nobis uelut cutis soni. ac forma, & qualitas quædam, unde gratus existit sonus,

nus,aut ingratus, asper,lenis, suauis, horridus, fœdus, blandus,iucundus,alliciens. Lenem sonũ reddunt L, N, C, P, T, sine aspiratione. nam omnis aspiratio pingue quiddam sonat. Asperæ sunt R,& F. Translatio fit hoc loco à tactu manuũ ad tactum aurium. Nam in aure est quidam quasi tactus,unde radi dicimus sono aurem. Læuitas hæc est, ut in corporibus suauitas quædã, quæ tangenti adlubescit, quũ nihil est quod illam offendat. Leuiter sonat L,quũ uocales anteuenit, lapis, lepus, liber, locus,lucerna,& hunc in modũ,ubi est concursus leniũ: contrà,ubi est concursus asperarum,frater,serra,error Romuli.S cum S,& cum C, sibilat;princeps senatus,domus ciuitatis. Sibilus etiam fit,si multa uerba finiantur in S,continuata:Gignis nobis discipulis nouas scriptiones.qui sibilus agreste quiddam præ se fert. Est pinguis sonus uel per se ex aspirationibus,uel loquentis uitio:ut si quod exiliter,presse,leuiter debet pronunciari, pronuncies crassè,patulè.quod uitium taxauit Cicero in C. Cotta.Idem Cicero Archiã defendens, poëtas Cordubenses pingue quiddam sonuisse ac peregrinũ ait,quod & uidemus quotidie usu uenire agricolis. In partem asperi & ingrati soni uenit horridus sonus. Deniq; omnis, à quo abhorret auris.F,ut Quintilianus ait,quassa est, quum uocalem accipit: quum consonantem aliquam frangit, fit horridior. Coniunctio earum literarum, quas sine intermißione efferre non queas, asperam

compo-

cõpositionem facit. ut Cicero: Hoc qui nõ uidet, excors: qui quum uidet decernit, impius. Fœdus sonus ad interiora pertinet, quum aliquid obscœnum refert auribus, quod dicitur Cacophaton. ut illud Grammatici cuiusdã, Hic cucumer dat eris: quod eo est notabilius, quia dat cõiungitur prioribus, nempe tertia dactyli. Fit ferè ex ultima syllaba prioris uerbi, & prima sequentis, Cæca caligo. Quod ad linguarum diuersitatem torquendum non est. multa enim in lingua aliqua belle & pure dicuntur, quorum fœdus esset in alijs intellectus. Id porrò curare infiniti esset operis, & superuacanei. M, ut Quintilianus ait, quasi mugiens est litera. In actione soni est motus tardus, celer: cursus continuus, intersistens, æquabilis, inæquabilis, subsultans, firmus, fortis, robustus, imbecillus, infirmus, perpræceps, per accliue, hoc est, impeditus, & expeditus. Sunt qui sonum faciunt amni similem. Et est alioqui sonus unda aëris. Ex fluuijs ergo est alius celer, alius incitatus, acer, tardus, lenis, torrens, qui non est continuus. est alius subsultans inter petras, est fortis, est imbecillus. Vocales omnes expeditum habent sonum & facilem, & ab eis ad quamuis consonantium mollis est transitus. De consonantibus mutæ impeditũ reddunt ac tardum, ut darent panem bonum. Semiuocales mediocrẽ, & quasi ex ambobus temperatũ. B, G, D, robustũ. nam uelut firmitas quædam est in earum prolatione, ut grandis bellua. M, mediocriter sonat in me-

dio,

dio, in fine sequenti uocali fit obscurum, in principio grande quiddam & amplum obtinet: sicut apud Cic. *initio 4. lib.* Acade. *quæstion.* Magnũ ingenium. L. Luculli, *magnumq́; optimarum artium studium, tum omnis liberalis & digna homine nobili ab eo percepta doctrina.* R. *impeditißimũ efficit, & quasi per accliue & cõfragosum ascendendum est, ac contrà nitendũ. nam uelut respirationem quandam habet laborantis. Mirificè* Vergilius *quum ostendere uellet, quo labore creuisset* Aethruria & Roma *ipsa, infarsit crebrum* R: Hanc Re*mus, & frater, sic fortis* Aethruria *creuit. Scilicet & rerum facta est pulcherrima* Roma. R, & S, *asperũ & minacem. ut apud eundem poëtã:* Horridior rusco. F, *quum frangitur, asperam & resistentem præbet syllabam. Multo est leuior* Græcorũ φ. S, *rixatur cum* X, *& contrà, etiam cum* R: *domus* Xerxis, *coniunx sophistæ: domus* Romuli, *cõiunx* Romuli. S, *in fine sequenti quauis penè consonante cursui resistit; quæ causa fuit* Seruio *eam subtrahendi, quoties consonans sequeretur: ut nos* M, *quum uocalem antecedit in carmine, quod & fecerunt poëtæ ueteres,* Enn. Lucil. Lucret. *&* Græco*rum prisci quidam totas* Odas *suas scripserunt* S *abiecto. ad quod allusit* Pindarus *poëta, uocans sigma* κίβδηλον ἀνθρώπων. *Sunt ex consonantibus, quæ sublatione proferuntur linguæ ad palatũ, ut liquidæ ferè,* L, N, R. *Aliæ quæ compreßione labiorum* M, B, P. *Impedita est*

C *pronun-*

æstas pro anno: quod fit cõmodius, & idcirco crebrius, ubi unica talis pars est in toto, nec abesse potest sine interitu totius. Hæc omnia cõmuni nuncupatione denominatio & hypallage, quasi subalternatio dicuntur: & ab alijs metonymia, quam eo putant à translatione distãre, quod translatio fit similitudine, non item hypallage: & in hypallage pars pro toto dicitur synecdoche. Aristoteles hypallagen merito translationi subiecit. Sed quando nomina declarationi rerum seruiunt, expositis rebus, non cõuenit nos esse anxios de uocibus. Similitudo ad explicationem inuenta est, rei minus notæ per magis notam. In quo ualde indulget sibi communis sermo, nimirum mancus omnino futurus & destitutus, nisi id sibi permitteret, non raro uero infans quoque & mutus. scilicet propriorum uerborũ magna est inopia, nec ea semper ad manum. Transferuntur ea quæ similia esse iudicantur. Iudicant uerò mens & sensus, gemmã in uite dicit sensus, mens uerò angelum pro bono uiro, leporem pro timido, uulpem pro astuto: in quo sunt alia similia ex iudicio phantasiæ, alia ex deprehẽsione, alia ex indagatione, sicut in prima philosophia exposuimus. Sunt similia quædam, forma, ui, effectu, in quo est usus. forma, ut gemma: ui, siue agendi, siue patiendi, ut uolare, & homo ferreus, asperum in tactu, & uoce, & sapore: effectu, ubi usus est, ut stilus dicatur penna & calamus, quia idem est horum usus, qui illius. Interdum

quod

quod longius abest, gradu quodam coniungitur, qui tamen gradus nihil ad rem facit, transitum modo præbet: ut, Post aliquot mea regna uidens mirabor aristas: ab arista ad æstatem, ab æstate ad annũ. Sic ille apud Claudianum, *Felix, qui frugibus alternis, non Consule computat annũ. In translationibus uel necessitati seruitum est, uel cõmoditati. Nam temere nihil transfertur à prudenti. Satius est non tangere bene positum, sicuti uetus admonet uerbũ, nisi forte ioci, aut uoluptatis cuiusdam gratia magis, quàm eloquendi animi sententiam: ut qui potest dicere candelam in laterna, dicit Vulcanum in cornu conclusum. Necessitas est, quũ deest uerbum, quo res significetur: tum asciscimus quàm maxime uel aptũ, uel uicinum, aut rei aut nobis. Commoditas genus est necessitatis quoddam. nam non egemus modo illis, sine quibus agere nullo modo possumus: sed sine quibus ægre, aut parum, uel rectè uel apposite. Commodum uerò est duplex, siue quum damnum uitatur, siue quum lucri fit aliquid. uitatur damnum, ubi effugitur turpitudo, ut pudenda pro testiculis: facimus uerò lucrum significantiæ, aut decoris, quum plus gratiæ inest, aut plus uirium in significatu, ut accensus cupiditate, inflammatus libidine. Significantia translationis est, quando melius res intelligitur, & quasi ponitur ob oculos: quæ translatio, ut inquit* Cicero, *non irruisse in alienum locum, sed immigrasse uidetur in suum. qualia sunt illa in mysticis*

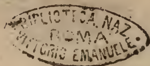
literis, Conglutinata est anima illius cum anima puellæ: & Siluit terra antè faciem eius, & alia illic proprietatis admirabilis complura. Decor est *quum sic dicitur, uel quemadmodum rem, dicentem, audientem decet: uel quum gratiam conciliat orationi, quod promptius ex eo, quod dedecet, intelligitur. ut magis obuia, magisq́; notabilia sunt turpia, quàm pulchra.* Significãtia diluitur, *quum procul, uel ab ignotis rebus petitur metaphora. Admonet Cicero, ne simile longè deducatur. Syrtim, (inquit) patrimonij, scopulum libentius dixerim. Charybdim bonorũ, uoraginem potius: quippe facilius ad ea, quæ uisa, q̃ ad ea quæ audita sunt, mentis oculi feruntur. Sunt quædã captatæ, ut uoluptatẽ hic agere dictatorẽ, à quo non liceat prouocare. apparet enim affectatio.* Decor perit, *quũ inde transferimus, quod minime decet dicentẽ, audientẽ, rem: ut si senator à lusione, uel scurrilitate ganearũ sumat metaphoras, si apud rusticos è media philosophia similitudines ducamus, apud homines mediterraneos è nauigijs & nauigatione, si in sacra concione de lupanari, de obscœnitate & rebus ludicris.* Vel *quum oratio non redditur uenustior, ut quum est dura translatio, & aspera & inuite pertracta: quum maior quàm pro re, quum minor.* Huius generis est, *si quis Christum nominet patris uocem, ut fecit Claudianus: aut poëma, clamorem Musarum. humile est enim.* Periculosæ *sunt nouæ, & duriusculæ, priusquã usu mollian-tur,*

tur.ut,in illis suis nouis placitis cōfirmandis per funem ingrediebatur: apta est, sed noua. Ideo ijs, quæ sunt duræ, solent addi quædam præmollientia, uelut, ceu, quasi, ut ita dicam, ut iam quidam loquuntur, ut nunc loquimur, liceat sanè sic dicere. Habent hæc omnia uerba tam naturalia, quàm translata cuiuscunque ætatis, & conditionis alia uires exiguas & infirmas, ut quæ non tam significant rem, quàm obscure innuunt: cuiusmodi sunt, quæ minus significant, ut nequā pro scelerato. uel quæ latius, ut latitudo illa parum congruat rei, de qua loquimur, exprimendæ: ceu si quis hominem uocet substantiam. neque enim angustis, nec laxis armis rectè pugnatur, nisi aliquid sit in maiore, quod melius rem nostram adiuuet: ut, animal breui periturum ita superbit, magis est, quàm homo breui periturus. Nam in animali quoniam quidem sola consideratur uita & sensus, non item ratio, plus ualet ad extenuandam illius dignitatē, quàm si dicas homo. Vel ex auditoribus, qui non satis uim uerbi capiunt. Alia maximas habent uires, & quasi rem ipsam secum adferunt, ueluti tumultuarij affectus, surgere illorū tempestates. Alia mediæ cuiusdam sunt naturæ & significationis, quæ propriæ dicuntur significare. Veniamus ad cōposita. Voco autem ea composita, quæ inter se ita continuata sunt & coniuncta, ut aliqua sit in eis distinctionis species ab alijs. Non enim si dixero deambulare in Lycio Socratem Atheniensem cum

Glauco, Socrates Athenienſis cum Glauco pro compoſi to habebitur, in præſenti utique inſtituto. Sed ubi eſt ſenſus ratio aliqua, qui etiam ſententiæ nominantur. Namque *nomen hoc ſententiæ non ſimplex eſt, quod & pro oratione generali ſumitur, qua quid ſignificatur eſſe aut non eſſe, fuiſſe aut non fuiſſe, fore, non fore, agendũ, non agendum: nec id in quauis re uel materia, ſed in uita, & philoſophia morum, quando non hæc uocatur in propoſito ſententia,* Triangulus *omnis habet tres angulos duobus rectis pares. Gnomæ à Græcis nominantur, quarum ſunt aliæ ex generalitate ad propoſitum deductæ, ut quanto mallem hunc eſſe mihi apertũ inimicum, quàm amicum ſimulatũ. & alijs ratio additur, quibuſdam contrà: ſeu quod non indigent, ſiue quod non expedit ad gratiam, uires, lucem, aut quid ſimile.* Et *aliæ ſimpliciter ponuntur, nonnullæ aſſeueranter, quædam autoritate fulciuntur ad robur, Sic illi aut illi eſſe uiſum.* Aliud *eſt ſententiarum genus, quæ orationi admiſcentur, tanquam lumina obſcuritati, aut fulcimenta & columina rebus per ſe non ſatis firmis: ut, eius necis ſedetis ultores, cuius uitam ſemper habuiſtis inuiſam.* Hæ *ex prioribus deriuantur, tanquam ex fontibus. Sunt etiam ſentẽtiæ à ſentiendo, ſenſus omnes animi noſtri, ut apud Ciceronem in* Antonium: *Sententiolas edicti cuiuſdam memoriæ mandaui, quas ille peracutas eſſe putat. Senſus hic ſi perfectus omnino ſit per ſe, nec aliunde pen-*

dens,

dens, nec aliud pendens ex eo, dicatur sane absolutio. qui plenus quidem, sed pendens, colon, quasi membrū: qui non plenus, incisio, hoc est, cōma. Multum metuo, incisio: ne ipsi nobis desimus, membrum: quum Deus *nobis nunquam desit, absolutio. Cōmata sunt hæc:* Defen*dit sacra, ceremonias, ius publicum, ius priuatum cuiusque. Sunt quædam incisiones uel membra, quæ si nihil adderetur, absolutiones essent, ut in priori exemplo. Absolutio duorum est generum, quemadmodum in corporibus naturæ, quorū alia similes inter se habent partes, uelut aqua & sanguis: alia dissimiles, sicut arbores, & animantes omnes.* Ita *etiam absolutio est, quæ uno tantum constat sensu continuo, quæ dicatur uniformis, ut non poterit odisse mater suum foetum.* Est *quæ multa habet membra. Sit ergo, ut imagine quadā dicamus, incisio, tanquam hominis articulus: membrum sit, quasi brachium, uel manus: absolutio, homo integer: oratio uerò, ciuitas. In compositis uocibus considerare est externa & interna. In exterioribus sunt hæc forma, & quasi facies quædam uerborum, uel color. tum ordo, iunctura, sonus, magnitudo.* De *internis mox.* Facies *conformatio est quædam. nam quæ gratiam & uenustatem, & decentem illum colorem orationi addunt, ceu faciem quandam & formam uidentur tribuere, ut meritò sit absq; his informis.* Pigmenta *hæc de medio sumuntur, cōmunis sermonis annotatione acuta & sedula, non ali*

ter quàm ex prato uel hortis decerpuntur flores ad fasciculum, aut coronamentum. Sed sicut quidam uel ipso capiuntur mero gramine, & uirore perpetuo: ita nulla est in locutione pars, quæ non alicui allubescat, ac proinde gratiam habeat, utique illi. meritoq; Apollodorus, ut ex Cælio Quintilianus citat, infinita obseruationis huius præcepta esse perhibuit. Græci nihil reliquerũt non figuratum, & nomina aptauerunt ijs, quæ finxissent, quod fuit eis propter copiam & flexibilitatem sermonis factu facillimum. Nos tamen quædam tradEmus generatim, in quibus aliquis inesse naturaliter gratiæ existimemus, quæ à simplicitate cõmunis sermonis nõnihil sunt remotæ, etsi incidant in illum nonnunquam: ut nullum est adeò rarum & exquisitum floris genus, quod non interdum in uulgatißimo & incultißimo prato suapte sponte nascatur. Adde quod de linguis sunt aliæ alijs picturatiores, ut Græca deliciosior est quàm Latina, & hæc Pliniana quàm Ciceroniana, & Ciceronis magis quàm Catonis: loquor de ætatibus, non de hominibus. Ergo conformatio hæc uel in uno fit uerbo, uel in pluribus. Compositam uocem sæpenumero pro una sumemus: sic enim se habebit, quantum ad propositum hoc pertinet. Verbum unum per se non adfert orationi eam gratiam, de qua hic est sermo, etsi adferat uim & uenustatem propter significationem, quod alterius est loci ad interiora spectantis, oportet esse plura tanquã

membra, ex quorum coniunctione existit facies hæc & forma. Itaque est uerbum unum ut plura, aut reuera plura. Vnum est pro pluribus, quum repetitur. Id fit initio, medio, fine. Fine prioris sententiæ, initio sequentis. quorum exempla ludi sunt literarij: idcirco hisce oneran dus non est sermo noster, minime hoc tempore necessarijs. Interdum uariè repetitur, ut modo sit initio, modo in fine, aliâs in medio: quale est illud Fabiani, Senatorium ad gradum census ascendere facit, census Romanum equitem à plebe discernit, census in castris ordinem promouet, censu in foro iudex eligitur. Repetitur quandoque sine medio, ut Deus Deus ille Menalca. Commutantur etiam sine medio duo uerba aut plura, ut hac de re idem sentiunt boni & mali, mali & boni: etsi hoc inter uitiosas repetitiones quidam reijciunt. qualis est Battalogismus ille apud Ouidium: In illis Montibus, inquit, erant, & erant in montibus illis. Sunt tamen quibus allubescit suo loco positum, ut in Comœdia: Negat Phanium esse hanc sibi cognatam Demipho, hanc Demipho negat esse cognatam? Pro eisdem sunt sensu eadem, uoce differentia: Nos campis, nos montibus fruimur, nostri sunt amnes, nostri lacus, nos fruges serimus, nos arbores: & alia quæ sunt Ciceronis in 2. de Natura deorum. In quibus eadem possumus cõtemplari, quæ de uno paulò antea sunt posita, in fine, medio, initio. Est hic figura quædam, quam unũ illud non recipit, ut quum

uideantur

uideamur diuersa dicere, unum sit tamen. non furatus est, sed rapuit: non uerberauit, sed cecîdit: quod fit per synonymitatem, uel per ea quæ non minus ualent. Con*trà est unum quod claudit plura, ut amari genitiuus & uerbum, unum etiam ad plura collatũ, quasi cum unoquoque illorum est, & pro repetito habetur.* Zeugma *dicitur, hoc est, coniugatio, quia illa omnia uno iugo continentur.* Id *uerò iugum uel initio, uel medio, uel fine cõstituitur.* Miscetur Zeugma *cum repetitione:* Ex *paupertate nascitur industria, ex industria opes, ex opibus superbia, ex superbia paupertas:* Ex *pace opulentia, ex opulentia superbia, ex superbia dissidium & simultas, hinc bellum, ex bello pax.* Iam *in uerbis pluribus ea uel similia sunt, uel diuersa, uel aduersa, Similia, quũ eadem est in diuersis casibus dictio: ut, fides seruanda est illi etiam, qui in fide fidem fregisset. quæ possunt locari, sicuti prius diximus, initio, fine, medio, utrobique, tum per medium & sine medio, quorum exempla obuia esse cuique possunt, ne operam ludamus ijs infarciendis.* Est *coniunctio quædam uelut per annulos ad gradationem. quale est illud* Latronis Portij *de prostituta petente sacerdotium:* Ita *domi custodita est, ut rapi posset: ita chara fuit suis, ut rapta non redimeretur: ita raptæ pepercere piratæ, ut lenoni uenderent: sic leno emit, ut prostitueret.* Quum *in exitu est affinitas unius aut duarum syllabarum, quod similiter desinens nominatur,*

natur, quum est affinitas initio, ut ambire, ambulare, quum ea est detractione, additione, cõmutatione unius elementi aut syllabæ, aut plurium, initio, fine, medio: uel cõuersione, amor, roma: tum in compositis ad hunc modum, iurisconsultorum eloquentißimus, eloquentium iurisconsultißimus: semibouemq; uirum, semiuirumq; bouem. quamuis hoc in Ouidio est reprehensum, alterum illud Ciceronis est, quod frustra nititur Laurent. Valla cõuellere. Hæc omnia gratiam adferunt uel positione utriusque: Quid amentes quæris, quum habeas domi amantes? Amans est, amentem putaui. Vel sublatione: Tu nec tueri nos uis, ac ne intueri quidem. Sublatione unius, ut alterum ponas: Non oppreßit Imperatorem, sed hominem imparatum: Non uiuo ut edam, sed edo ut uiuam. contrà, Nõ sunt amißi mortui, sed præmißi. Eodem modo per interrogationem, Hem cur magister eius ex oratore arator factus est? Transeamus ad ordinem. Est ordo in quaque lingua naturalis, quem inuertere nõ licet. Sunt ex naturali ordine, quæ metri mouet licentia, uel euphonia in soluta oratione, sic tamen ut quædam fas sit aliter dicere: uelut, his de rebus, quo cum. alia nõn sit fas, sicut mecum, tecum. Est ordo alius uoluntarius, qui intelligentiæ seruit, ut sic dicamus, quomodo facillimè putemus intelligi. alius decens, quũ ornatus tantum & decor quidã orationis captatur. Sonus sequitur, de cuius magnitudine primum dicamus. Inter elementa literarum

terarum sunt quæ habent amplum sonũ, ut quæ implent os, A, B, M, P. Sunt quæ exilem, ut quæ cõpressu labiorũ exprimuntur, C, I, T, V. Sunt quæ mediũ, E, O, L, N. Ex his fiunt syllabæ ac uerba, quæ talem reddunt sonũ, qualia sunt elementa ipsa, nempe grandem, quũ literæ sunt amplæ, campos, Pandarus: Vastum, qui cõmunem modũ excedit magnitudinis: bambalionem, mimallones, pompa, marpesia. Amplus est sonus seu patulus, in quo hiatus est crebro uocaliũ concursu, quoniã uocalis omnis sola oris apertione profertur. sed diductior est hiatus, quum illæ maioris soni coëunt, Abrahami amor. Plenus sonus est iustus quidam, & in quo auris nihil requirat, ut exempli causa, quum L sequitur has literas C, F, G, P, & N, in fine & initio. propterea gratiorem sonum reddunt Græcæ dictiones, quæ finiuntur in N, quàm Latinæ quæ in M. Exilis sonus est, qui literis parũ sonoris constat, ut uitium: & quum L geminatur, sollers: & N in medio manet, damnũ. Paulo est plenior, quum L finit nomina, sal, sol. Et quemadmodum ex literis eiusmodi conficitur in uerbis concentus, ita etiam in continuatione fit ex uerbis. Grandis est, Bella per Emathios plus q̃ ciuilia campos. Vastus, Torua mimalloneis implerunt cornua bombis. Et inter hos gradus, qui insectili nõ separantur spacio, multi possunt gradus alij interseri. Hæc de quantitate. Facies soni sit nobis uelut cutis soni ac forma, & qualitas quædam, unde gratus existit sonus,

nus, aut ingratus, asper, lenis, suauis, horridus, fœdus, blandus, iucundus, alliciens. Lenem sonũ reddunt L, N, C, P, T, *sine aspiratione. nam omnis aspiratio pingue quiddam sonat. Asperæ sunt* R, & F. Translatio *fit hoc loco à tactu manuũ ad tactum aurium.* Nam *in aure est quidam quasi tactus, unde radi dicimus sono aurem.* L*euitas hæc est, ut in corporibus suauitas quædã, quæ tan genti adlubescit, quũ nihil est quod illam offendat.* Le*uiter sonat* L, *quũ uocales anteuenit, lapis, lepus, liber, locus, lucerna, & hunc in modũ, ubi est concursus leniũ: contrà, ubi est concursus asperarum, frater, serra, error* Romuli. S *cum* S, & *cum* C, *sibilat; princeps senatus, domus ciuitatis. Sibilus etiam fit, si multa uerba finiantur in* S, *continuata:* Gignis *nobis discipulis nouas scriptiones. qui sibilus agreste quiddam præ se fert.* E*st pinguis sonus uel per se ex aspirationibus, uel loquentis uitio: ut si quod exiliter, presse, leuiter debet pronunciari, pronuncies crassè, patulè. quod uitium taxauit* Cicero *in* C. Cotta. Idem Cicero Archiã *defendens, poëtas* Cordubenses *pingue quiddam sonuisse ac peregrinũ ait, quod & uidemus quotidie usu uenire agricolis.* In *partem asperi & ingrati soni uenit horridus sonus.* Deniq; *omnis, à quo abhorret auris.* F, *ut* Quintilianus *ait, quassa est, quum uocalem accipit: quum consonantem aliquam frangit, fit horridior. Coniunctio earum literarum, quas sine intermißione efferre non queas, asperam*

compo-

dio, in fine sequenti uocali fit obscurum, in principio grande quiddam & amplum obtinet: sicut apud Cic. *ini tio* 4. *lib.* Acade. *quæstion.* Magnũ *ingenium.* L. *Luculli, magnumq; optimarum artium studium, tum omnis liberalis & digna homine nobili ab eo percepta doctrina.* R. *impeditißimũ efficit, & quasi per accliue & cõfragosum ascendendum est, ac contrà nitendũ. nam uelut respirationem quandam habet laborantis. Mirificè Vergilius quum ostendere uellet, quo labore creuisset Aethruria &* Roma *ipsa, infarsit crebrum* R: Hanc Re*mus, & frater, sic fortis Aethruria creuit. Scilicet & rerum facta est pulcherrima* Roma. R, & S, *asperũ & minacem. ut apud eundem poëtã:* Horridior *rusco.* F, *quum frangitur, asperam & resistentem præbet syllabam. Multo est leuior* Græcorũ φ. S, *rixatur cum* X, *& contrà, etiam cum* R: *domus* Xerxis, *coniunx sophistæ: domus* Romuli, *cõiunx* Romuli. S, *in fine sequenti quauis penè consonante cursui resistit, quæ causa fuit Seruio eam subtrahendi, quoties consonans sequeretur: ut nos* M, *quum uocalem antecedit in carmine, quod & fecerunt poëtæ ueteres,* Enn. *Lucil. Lucret. &* Græco*rum prisci quidam totas* Odas *suas scripserunt* S *abiecto. ad quod allusit* Pindarus *poëta, uocans sigma* κιβδηλον ἀνθρώπων. *Sunt ex consonantibus, quæ sublatione proferuntur linguæ ad palatiũ, ut liquidæ ferè,* L, N, R. *Aliæ quæ compreßione labiorum* M, B, P. *Impedita est*

pronunciatio, & quasi intersistēs, cum morula interue-nit à sublatione linguæ ad compreßionem labiorū: ani-mal babliſtis percuſſum, numen patris. Et quo interius *ferit palatū, hoc ſonus eſt tardior, ut* L *magis quàm* N. *Contrà uerò à compreßione ad elationem ſonus eſt ex-peditior: dominum naturæ. & in eadem uoce plauſus, brachium.* Quum L *aut* R *crebro interijcitur, difficilis fit prolatio, & quaſi amnis inter ſaxa: fratrare, paralle-la, adeò ut quandoque incurratur in oris uitia, labdaciſ-mum, quo notatus eſt* Alcibiades, *& id, quo* Demo-*ſthenes in exprimenda* R *laborauit.* Vocales *coniunctæ hiatum habent, interſiſtit & laborat compoſitio:* Ego *omni officio ac potius pietate erga te.* Temperatæ *con-ſonantibus liberum habent curſum.* Vnaquæque *uocalis ſiue ipſa per ſe, ſiue collocata in dictione, uel duo conſu-mit in prolatione tempora, uel unum. Si duo, eſt longa: ſi unum, breuis.* Ex *quarum contemperatione uniuer-ſa exiſtit harmonia. Sed nos eam iam pridem amiſimus, quoniam diſcrimen perdidimus longarū & breuium, etiam in linguis uernaculis: ideo nec aures noſtræ eæ ſunt iam, quæ poßint exigere literarum ſonos, ut* Quin-*tilianus dicit.* Quocirca *hæc pars à nobis tradetur inſi-ſtentibus prorſum ueterū ueſtigijs, niſi quod interdum coniectura utemur, quàm fieri poterit accommodatè ad naturam. Si quando priſcum diſcrimen redierit longa-rum & breuiū, licebit ex arte* Muſica *exactius aliquid*

de his

de his præcipi. Quo longa pluribus sepitur consonantibus, hoc tempus syllabæ est tardius, & proinde longius: ut circunstans. Quo breuis paucioribus consonantibus, eo syllabæ tempus est contractius: ut abalieno. Cõiunctio syllabarum pedem facit, duarũ, triũ, quatuor, quinq;, ad summum sex, quæ tradita sunt pueris in ludo literario. Longè syllabæ firmum faciunt sonum. Si breues syllabæ miscẽtur longis, decurrit oratio: ut, Magna scilicet potestas erat illius imperij, quod ratione tenebatur. Si breues continuantur, exultat: Perit auipedis animula leporis, ut inquit Serenus. Quintil. Ex pedibus quo quiq; sunt temporibus pleniores, longisq; syllabis magis stabiles, hoc grauiorem orationem efficiunt: breues celerem ac mobilem. A breui in longam pes est concitatior & acrior, ut iambus: quem Horatius pedem citum uocat. contrà trochæus est leuior. Ideo Plinius Secundus Catullum conterraneũ suum duriusculum se fecisse scribit, quippe pro Trochæo posuerat Iambum in hendecasyllabo. Dactylus uolubilem orationem reddit. Pyrrichus saltationi aptus est, quæ inde pyrricha dicitur. Anapæsti elationẽ & depreßionẽ habent penè parem. ideo ad hunc pugnabant Lacedæmonij: & à rursum feriẽdo nominatur ἀνὰ παίειν. Hæc de syllabis: nũc de uerbis. Monosyllaba frequentia, item dissyllaba subsultantem sonum conficiunt & tardum, quoniam neccesse est, ut de uerbo ad uerbum transitio aliquid tempo

ris consumat, & intersistat oratio: Polysyllaba pleniorem, & æquabiliorē: Crebra cōmata & membra, interruptam. Aequabilis fit uocibus paris soni & temporũ. Cicero æquabiliter eam orationem ait fluere, in qua uerba extrema cum consequentibus primis ita iunguntur, ut ne'ue aspere concurrant, ne'ue uastius diducantur. Subsultans fit ex inæquali temperatura pedũ, cum non uarie miscentur, sed duabus aut tribus longis totidem adduntur breues, & crebro id repetitur. Nec minus *quum alternis sunt longæ & breues, ut in trochaicis. Scande cœli celsa uirgo digna tanto fœdere, ut inquit* Martia. *quod eò est notabilius, quia in dissyllabis. sed in alijs quoq; idem accidit. Oratio nō numerosa, inaccurata & neglecta, est simillima quotidiano sermoni.* Ea cō*stat potissimum trochæis & iambis, id est, in qua maxima pars est horum. minus enim hi pedes deprehenduntur, & uicini sunt sermoni cōmuni ac naturali, sicut* Aristoteles *annotauit.* De concentu *separatim dicetur in singulis orationum generibus. Neq; enim eadem est adhibenda omnibus cōpositio, quanquā nec de ipsa inter magnos autores cōuenit. Vel in eadem orationis forma, uidelicet iudicium: hoc est nō de essentia obiectorũ, sed de allubescentia, ut in saporibus, & pulchritudine.* Ergo *alius concentus in curia & foro placuit* Bruto, *alius* Ciceroni, *alius* Caluo. *Græcis item,* Demostheni, & Aeschini, & Hyperidi *non idem. nec est sonus ullus, qui nō*

amatores

amatores sui inueniat, ut amarus sapor quibusdam est gratissimus. Scythæ illi gratior erat equi hinnitus, q̃ citharœdus Philippi. Et quandoquidem de sono aures statuunt, accuratior debet esse cõpositio initio & fine, quàm medio, in quo rapitur intentio audientis tanquam a flumine. Sed maior adhuc finis cura, quàm principij: nam in fine subsistit intentio, & sese colligit. Illudq́; diutius adhæret, quod tunc accipit. nec refert quomodo hasta manum egrediatur, sed quemadmodum infigatur, quò erat missa. De hoc ipso M. Tullius sic inquit, Quũ sententia est aptis uerbis cõstricta, cadit etiam plerũq; numerosè, & consuetudo adfert bonum numerũ, nõ anxia diligentia. Sunt nõnulla, in quibus imperiosè aures iudicant, nec rationem reddunt cur ita uideatur: ueluti quod iucundius sit, Vrbeis ne inuisere Cæsar, quàm Vrbes ne inuisere Cæsar: &, Paciq; imponere morẽ, quàm Moremq; imponere paci. Si eadem concentus species identidẽ repetitur, nõ est iam oratio soluta, sed transit in carmen: nisi per integros sermones separentur, quod Boëthus fecit, & Capella Martianus. Hactenus quidem de sono. Magnitudo in uerbis spectatur, tum in rebus & sermone, ut aliud sit iustum, aliud plenũ, quiddam redundans, quiddam immodicũ, contrà etiam astrictũ & diminutum, quæ non simpliciter dicuntur, sed ex relatione ad rem, qua de loquimur, & ad intelligentiã audientium: quæ quum uaria sit, non sunt hæc in puncto

aliquo sita. Sed patent latè, quum tantum promitur uerborum, quantũ sufficere uidetur intelligendis rebus, de quibus est sermo. Iusta est oratio, quũ id paulo fit copiosius, & quasi largiore manu & plena. At ubi nos effundimus, redundans: quod si in uitium & molestiam excedat, fit immodica. Nam una de re non semel, nec uno tantum modo dici potest, nec pauca. Potest oratio extendi copia uerborũ, potest copia rerum uel sensorũ, potest dilatatione sermonis. Prima est uariatio, altera productio, ac ueluti quædam propagatio: tertia est adiectio & incrementũ, quale quum res rebus applicantur, ut lapis lapidi, lignũ ligno, gnomon quadrato. Variatio fit uerbis idem significantibus, aut pene idem, nempe paulò plus, aut paulò minus. uel uerbis singulis, uel multis pro uno, uel multis pro multis. Idem significant ensis et gladius, quæ synonyma nũcupantur. Multa pro uno: ut Paulus, & magister gentiũ in fide & ueritate: princeps, & pater Reip. administrator regni, lex uiuens, sequester pacis, iustitiæ uinculum. Cicero in Catone maiore: Quibus absentibus nulla ferè in agro maiora opera fiunt, non serendis, non percipiendis, non condendis fructibus. Multa pro multis: Quid auarus opibus congerendis petit? quem finem sibi statuit pecuniarum cupidus, quum diuitias congregat? Quid enim Tubero tuus ille districtus in acie Pharsalica gladius agebat? cuius latus ille mucro petebat? quis sensus erat armorũ tuorũ?

quæ

quæ tua mens? &c. Paulò plus: ut, diues pauperem contemnit, opulentus inopem despicit, abijcit. Paulò minus: ut, qui tacet assentitur, qui tacet non repugnat. In assignandis synonymis multũ adiuuamur omnibus formis translationis. Nam synonyma naturalia non sunt adeò multa, idcirco ad metaphorã recurrimus: celeriter cogitat, uolat illius cogitatus, diligens est, nunquam dormit. Et sunt alia synonyma recta, quæ per uerba aßignantur affirmationis. sunt alia obliqua, quæ per negationes: ut apud Vergil. Quid puer Ascanius, superat' ne, & uescitur aura Aetherea, nec adhuc crudelibus occubat umbris? Istarũ uariationũ ut præparci sunt scriptores Attici, ita pleni Asiani: uelut Cicero, Ouidius, & ex Græcis Galenus, Lucianus, Chrysostomus, de quo aliâs. apud Ciceronem frequens est, paria prope uerba geminare, uel ad ornatum & plenitudinem numeri, uel ad lucem sensorum: nec unius generis parium, sed omnium. cuius rei exempla occurrẽt percrebra, euoluentibus illius opera. Sensorum multiplicatio, & quasi naturalis quidam ductus, qui ex intimis nascitur, fit per omnes illas formulas, quas in instrumento probabilitatis recensuimus. In cuius calce expositum est à nobis, quantæ in thesauris illis diuitiæ cludantur. Dilatatio sermonis fit, quum captata occasione uerbi aut sententiolæ, digredimur ad alia narranda, aut describenda, aut disserenda. Vel altius repetimus de instituto argumento, quæ omitti pos-

sent sine incōmodo. quod genus sunt historiæ, fabulæ, descriptiones, expositiones uerbi, aut phrasis: tum eorum quæ ad naturam pertinent, aut hominū mores, sententiæ atq; opiniones multorum de re suscepta, descriptiones, & narrationes eorum ipsorum, uel earum rerum quæ circa eos, explanationes huiusmodi testimoniorū, dialogismi admisti, ethopœiæ, prosopopœiæ: in quæ si quis ingrediatur, infinita se rerum copia & uarietas statim ostendet. ueluti si agatur de ingenio Hispanorū, *descriptio* Hispaniæ, *uel cunctæ, uel partiū, quæ in ea contigerint præcipua, quæ de illa fabulati sunt ueteres* Græci *poëtæ, &* Latini *eos secuti, de inferis, de elysijs, de flumine* Letheo: *qui hominū fuerint poëtæ eiusmodi, quomodo adducti ad mentiendū, uel fingendum, quur ibi potissimum illa statuerint.* Iam *de ingenijs* Hispanorum *dicturus, differat quid ingenium in homine, quibus causis hebetatur, quibus acuitur, quid* Aristoteles *de ingenio sentiat, quid hominis* Aristoteles, *qualis in scrutatione naturæ.* Iam *de moribus &* Repub. *in uniuersum, de moribus &* Repub. *nostræ gentis, si quem inducat uerba facientem, aut aliquos inter se colloquentes: aut sermonē attribuat rei mutæ, uelut flumini, monti, arbori, animanti, de quibus dici possunt quàmplurima, & diutissimè.* Hac *arte existimo* M. Catonem *uti solitum in senatu, & alios, qui dicendo diem uolebant eximere, quando licebat senatorem rogatum sententiam,*

de

de quibuſcunque uiſum eſſet, diſputare, nec quiſquam ſtatuebat ei modum. Dilatatio ſermonis, & auctus ſenſorum, quandoque idem ſunt, & ex eiſdem fontibus dimanant: ſed diſcentium nihil intereſt, ac ne utentium quidem. Namq; in opus oculos conijcimus, non in inſtrumenta. Horum omniū exempla ab exercitatione petentur, & pleraq; omnia expoſuit Eraſ. Roterod. duobus libris de copia. Ac quemadmodum artificij eſt orationem extendere, quum res poſtulat, & tanquam uela pandere ſecundo uento: ita eandē contrahere, quando admonet tempus, & orationē aſtringere, quod multum habet uenuſtatis, ſicut prius illud copiæ, ornat & locupletat orationem, utrumq; autem ſuas habet uires & efficaciam in ſua occaſione. Huius generis aliquàm multæ ſunt formæ. Eſt aſtricta & ſuccincta oratio, quū nihil omnino eſt, quod poßis demere ſine iactura: qualem fuiſſe Lyſiæ Attici ſtructuram memoriæ proditum eſt. Sed omnes Attici fuerunt aſtricti, etſi alij plus alijs. nam in hoc quoq; ſunt gradus: ut Aeſchines copioſior Demoſthene. Ariſtoteles parſimonia hac omnes ſuperat, niſi quod docendi gratia nonnulla repetit, memoriæ diſcentium conſulens. Eſt alia oratio breuis, quæ dedita opera magnas ſententias in pauca uerba confert, & tanquam infarcit ac conſtipat: qualia ſunt quæ à Græcis nominantur Apophthegmata, reſponſa philoſophorū & prudentium uirorū, & dicta illa Laconica. Eſt alia con-

cisa, quæ minus exprimit quàm intelligentia requirat: sed usus ita loquendi adiuuat sensum, & supplet quod deest. ut, Barbarus *has segetes? en quò discordia ciues Perduxit miseros?* Et *in fabula:*Ego *ne illam? quæ illũ? quæ me? Tum in eodem poëta: Si quid, ne qua.* Et *apud Paul.*Libertatẽ *ne in occasionẽ carni: deest enim, detis. Est diminuta,cui uitiosè aliquid deest necessarium.* Ora*tio contracta fit ac breuis contrarijs modis, atque extenditur & diffunditur.*Parcendum *synonymis, uerbis utendum maximè proprijs, siue ea naturalia sint, seu translata: usurpanda pro multis pauca, quæ aptè uim eius declarent quod uolumus:ut, Cæsarem sobrium uenisse ad euertendam* Remp. *Vniuersalia magis ponenda quàm singularia, & genera potius quàm formas. magnum enim in eo fit uerborum compendium. Deniq; totum pro multis partibus:ut,*Totũ *est pro uulnere corpus, omnibus ordinibus gratiosus, toti ciuitati charus, bello sunt hæc omnia uastata.* Quod *aliqua comprehendit, pro ijs quæ comprehenduntur, ut alter Socrates, Homerus ipse, aut* Vergilius: *pro magna illa & uaria doctrina.*Arca Noẽ,*de domo omnibus rerum generibus referta.*Denique *allusione ad historiã, uel fabulam magnum fit sæpe uerborum compendiũ. Gallus* Aesopi, *de eo qui rem preciosam negligit, uilem consectatur:* He*rostratus, de eo qui quiduis agere & pati sit paratus auiditate famæ:*Tantalus, *de illo qui opibus suis nõ fruitur.*

tur. Idem quoque breuis similitudo præstat: canis in Nilo, pro illo qui bibit & fugit metuens. Admonitiones amicæ aloë sunt: quasi amaræ gustu, sed utiles. Homo crocodilus: qui appetentes se fugit, auersantes sequitur. Posteriora quæ non possunt esse sine primis, uelut totum quoddam sunt, à quo priora concluduntur: ut, Campos, ubi Troia fuit. significat enim perijsse Troiam. Argumentis & causis in re aperta, ac minime cõtrouersa, supersedendum omnino. Quũ uerò opus erit, id solum attingendum, in quo sita est argumenti uis tota: siue in singulari aliquo, ut Cæsar quod in consulatu suo obnunciationibus non paruisset, quæstionem de se timebat: siue in cõmuni ac uniuersali, ut Cæsar, quòd multa fecisset contra leges, iudicia metuebat: siue sententia aliqua generali, Cæsar iudicia metuebat. nihil enim magis formidat male conscius, quàm occasionem pœnæ. A digreßionibus abstinendum. si quid attingitur, id solum dicatur, quod ad rem facit, ut non tam uideamur explicuisse, quàm uelut indicasse digito. sicut in exemplis rerum gestarum nomen solum sufficiet egit, qui quid eius, quemadmodum fecisse Socratem ferunt. Si multi sint cognomines, aliquo insigni distinguendũ: Socrates Atheniensis. Si multa is egit, hoc ipsum quod desumimus, nota aliqua ab alijs separandum: cum Phædro loquens. Sed pro ut res erit magis aut minus nota, produci poterit, aut contrahi. Hæc quidem in uerbis & sensu. Est alia

uelut

uelut metiendi ratio ex structuræ concentu: in quo est, sicut ait Cicero, iusta quædam auris mensura spiritu dicentis & intelligentia audientis definita. Nam absolutio non debet uel exhaurire spiritum, uel obruere intentionem: quoniã aures ipsæ quid plenum, quid inane sit, iudicarit. Et spiritu quasi necessitate aliqua comprehensio uerborum terminatur, in qua non modo deficere, uerum etiam laborare turpe est. Circa rectum hoc, ut ad alia omnia, utrinque peccatur, deducta in longum absolutione, plus quàm uel dicentis ferat spiritus, uel audientis intentio, quod in Augustino notauit Hieronymus: tũ è regione diminutis & concisis sensiculis, quales Senecæ dicit esse M. Fabius. In diminutis quędã sunt abrupta, in quibus uelut destitutam se cursu suo auris deprehendit, tanquam quod per montium cacumina salientibus sæpe contingit. de quo Seneca ad hunc modum ait: In Fabiano quædam tam subitò desinunt, ut nõ breuia sint, sed abrupta: In Pollione omnia penè non desinunt, sed cadunt: cõtrà in Cicerone desinunt omnia. In iunctura uaria sunt absolutionum genera. Quippe est unius membri, quæ supina nuncupatur. Est multorum, quorum alia dissolutè congregantur: ut, Enarrandus est nobis Paulus Apostolus. Atqui huiusce scriptoris altißima sunt sensa, & recõdita: quocirca magis uideri posset, uota esse facienda, quàm diligentiam suscipiendam. Aceruus nominetur, & eius membra separata. In hoc genere

includitur

includitur interiectus is, quæ à Græcis Parenthesis dicitur. Sunt quæ innodantur quidē, sed laxius, & sine ui: cuiusmodi sunt permulta apud M. Tullium orationum exordia. ut pro Milone: Etsi uereor iudices, ne turpe sit pro fortißimo uiro dicere incipientem timere. Quæ à quibusdam Cōtinuatio nominatur, quæ quū multa continentur, capit membra, quasi eodem tenore ac conformatione orationis. pneuma est Græcis, ut Hermogeni: nostris productio spiritus. Sed productio hæc tum similitudine membrorum, tum suspensione uelut uno à capite connexior est. Idcirco enim productio appellatur spiritus, propterea quod is nō conquiescit, quo ad peruentum sit ad finem. Quare primus ingreßius breuis esse debet, in quo se colligat spiritus, ut maiore ui sese effundat: quod usu uenire in saltantibus cōspicimus, qui se recipiunt, & in sufflaturis. Exempla sunt frequentia apud Ciceronem, & omnis generis scriptores. Si non uenissem, & locutus eis nō fuissem, & opera non fecissem in eis, quæ nemo alius fecit, peccatū non haberent. Contraria est huic Incisio, oratio crebris interuallis, crebráq; respiratione prolata: quæ uel pro multitudine ac uarietate rerum dissecat orationem, uel quum unum dicatur, plura uidetur adferre. Multa me dehortantur à uobis Quirites, nisi studium Reipub. omnia superet, opes factionis, uestra patientia, ius nullum, ac maxime quod innocentiæ plus periculi quàm honoris est, ut in-

quit

quit Sallust. De secũdo, ut in Esaia: Ve genti peccatrici, populo graui iniquitate, semini nequã, filijs sceleratis. Quæ superioris formæ uinciuntur, nominentur innodata, sub quæ ueniunt ea, quæ replicationis dicuntur esse per cõiunctiones quum & tum, si, etsi, quanq̃, quum, quando, quoniã: & aduerbia illa, tantum, quantum, atq; eiusmodi. Prior pars positio dicitur, altera redditio. Sunt autem quædam simplices ac nudæ, quædam plenæ atque ornatæ, addito scilicet argumento quopiam. quale est initium orationis pro Deiotaro: Quũ in causis grauioribus C. Cæsar. Quæ deuincta sunt et astricta omnino, ac ueluti contorta, hæc à Græcis periodi nominantur: quod uerbum Cicero non uno uerbo ad nos transfert, ambitum uocat, & circunductionem, & circunscriptionem, & circuitum, & comprehensionem. estq; ueluti circulus quidam determinatus magis concentu & aurium mensura, quàm spiritu dicentis, uel librarij distinctione. quod in momento nõ est situm. Nam sunt circuitus, qui fusa habent & solutiora membra, non tamen uagantia, aut dißipata: ueriores tamen, & ex germana illa nota sunt, qui definitos & astrictos habent numeros, tum breuiora atq; argutiora membra, & (ut dixi) contorta, & tanquam ad iaculandum idonea. Huius tanti in oratione decoris ac luminis magna fuit priscis temporibus ignorantia, in Græcia ante Gorgiam et Isocratem, Romæ autem ante Crassum & Antonium. Dissolu

te enim

te enim ferè dicebant, nec absolutionis membra alligabant numeris, nisi id fortè casus effecisset. Exẽplo uno res intelligetur. Cicero pro Cluentio sic exclamat: ô Oppianici innocentiam singularem, quo in reo, qui absoluit ambitiosus, qui distulit cautus, qui condemnauit constans existimatur. Galba uel Scip. dixisset: Considerate iudices, quàm apertè ostenditur Oppianici manifestum scelus, quoniam ex iudicibus illius absoluerunt alij, qui pro ambitiosis sunt habiti. alij ampliauerunt, & hos, ut scitis, homines appellauerunt cautos. qui autem condemnarunt, ij uerò constantes iudices iudicati sunt. Et periodorũ usus maior fuit post M. Tullium, quàm eius æuo, ut apud Senecam, Quintilianum, Plinium, Tacitũ. Contorquentur periodi uel coniunctione: Rogo uos iudices, ut huius potius inopia ualeat ad misericordiam, quàm illius opes ad crudelitatem. uel iugatione initio: Existimabat esse libertatis, impudenter cum omnibus uersari, fortitudinis uerò audere ea, quæ nemo alius. In medio: Singularẽ laudem de continentia assecutus est, amplißimũ fructũ de uerecundia, de pietate uerò beneuolentiã cunctorũ. In fine, utrobiq;, quorũ exempla sunt paßim obuia. Fit etiã cõplexione: Quorum igitur impunitas Cæsar tuæ clemẽtiæ laus est, eorũ ipsorũ ad crudelitatẽ exacuet oratio. Periodi uim habẽt incisa quædã, aptè inter se quadrãtia. Ad amentiã te natura peperit, ad scelus exercuit educatio, ad suppliciũ

fortuna reseruauit. Ipsa enim congruens applicatio ne-xus habet uicem, ut in structura lapidum sine calce uel gypso quadrantiũ. Venustißimæ sunt periodi, quæ fiũt uel ex antithetis, de quibus mox loquemur: uel acutè cõcluso argumento. atque adeò sunt quidam, qui acutè concinnata argumenta, & breuiter conclusa, & contorte uibrata, eas demum ueras periodos esse censeant, ut Hermogenes. *Quæ periodus non habet membra, incisiones habet pro membris. ut, habebat uestes, & ad usum aptas, & ad ornatum decoras. Magnæ fuit prudentiæ, et in magistratu gratiam omnium, & in priuata uita autoritatẽ conseruare. Est periodus monocola, est dicola, est tricola, est etiam tetracola. Cum plura sunt membra aut nimis longa, debilitatur uis periodi, ut in prælonga hasta, quæ iacitur: sed spectanda linguæ ratio, & audientium natura atque ingenium. Membra uel per se proponuntur aceruo quodam, uel unum proponitur, alterum redditur, aut duo: uel in tetracolo duo proponuntur, duo redduntur, aliâs cõsequenter, aliâs decussatim. Qui admonent amicè, docendi sunt: qui inimicè insectantur, repellendi. decussatim sic:* Nam *quia quanto pater præstantior fuit uirtute, tanto filius ad uitia proiectior, idcirco & illius admirabilior est uirtus, & huius inuisior ignauia. In quibus membra sunt paria, eæ circumductiones isocoli nominantur, siue parisi & comparatæ.* Nihil *tam uolucre quàm maledictum, nihil facilius*

emittitur,

emittitur, nihil citius excipitur, nihil latius dißipatur. Quanquam hæc magis pari magnitudine temporum, uel expectatione quadam, & definitione auris censentur, quàm numero & mensura syllabarum. ut illic: Negociatoribus comis, mercatoribus iustus, municipibus liberalis, socijs abstinens eram uisus. Possunt & separata coniungi, & coniuncta dirimi ac dissolui, sicut de transmutationibus elementorũ in contemplatione naturæ declaratum est: Tam est nefarium socio iniuriam inferre, quàm illatam, quum poßis, non propulsare. si iniuriam socio intuleris, nefas erit: nec minus etiam, si non propulsas quando potes. Explicationis sensorũ ratio media est inter externa & interna. nam à mente ad uerba proficiscitur. Ea uerò in simplicibus uerbis, aut compositis sita est. Simplicia si sint naturalia, & propria, modo usitata: si translationes aptæ, & cognitæ dilucidam orationẽ efficiunt. Contrà uerò impropria, inusitata, rara, ignota ijs quibus dicitur, obscuram & perplexam: quarum multa transeunt in ænigmata, id est, intricatum sermonem, & intelligentiæ minimè obuiũ, etiam eorũ, quibus res ipsæ sunt cognitæ. In compositis ea dicuntur clara & aperta, quæ sunt maximè communia, primum generi humano, & publicæ intelligentiæ, quum scilicet eo modo dicuntur, quo omnes probè ac rectè loquentes illis de rebus loqui consueuerunt. quæ obscuritas ex rebus ipsi nascitur, non est huius instituti.

Quod si audientis culpa nascatur obscuritas, ea uerò non est orationi uitio uertenda: uelut si sermonem latinum non intelligat, aut eum quo utimur, si usitatum & proprium uerbum non capiat, utique non magis, quàm si tardus sit, uel non animaduertat. Quæ ex se tenebrarum habent aliquid, fiunt tamen dilucida, si usitata sint: uelut prouerbia, & acutè responsa. tum ex præcedentibus aut sequētibus illustrantur. Confert plurimū ad intelligendum ordo. Inordinata confusa sunt, & obscuritatem pariunt: sicut quamlibet multa, si ordine disposueris, fient perspicua. Ordinatio uerborū quædam naturalis est, alia consilij. Hæc interdum ornatus gratia suscipitur, aliâs etiam adiuuandi intellectus causa. Sicut parenthesis, quæ interpositio nuncupatur, quandoque intelligentiæ conducit. ut pro Milone: Ego enim quum te (mecum enim sæpius loquebatur) patriæ reddidissem. Erat enim obscurum sine interpositu. Quum ornatus solum spectatur, perturbat interdum sensum, cui medemur repetitione alicuius uerbi ex priore sententia, quod memoriam renouet. Si ijs qui pueritiam instituerunt tuam (quæ ætas est inops consilij, multisq; periculis propter imprudentiam obnoxia) si ijs inquam, qui illam rexerunt, malam gratiam refers. Inuersiones: ut Transtra per, Italiā contra, Septem subiecta trioni: poëtarum sunt crebra, seruientium concinnitati & numero. sed & oratorum quoq;, ut Qui homo cunque Q.

Mutius

Mutius Augur Scæuola: si modo ita scripsit Cicero. atq; adeò cõmunis sermonis, ut mecum tecum. Illa uerò synthesis, quasi confusio uerbis transpositis poëtarum est, & sensum perturbat, quod nomen ipsum declarat. ut apud Vergilium: Iuuenes fortißima quondam Pectora. Quod exemplum est notum, ex 2. Aeneid. Sed nec poëticæ licentiæ usque eò permittitur, ut sine sensu ullo permisceat & transmittat uerba. Ordinẽ sequitur distinctio, ne alieno loco coniunctio uel separatio posita intellectum perturbet. Rectitudo lucem adfert, obliquitas et circunductio offuscat. Apertius est enim si dicas, Rex erat Alexander Macedo Philippi filius, quum hoc contigit: quàm, Rege Alexandro Macedone Philippi filio. De ambagibus crebra sunt exempla. Et quum à recta atq; instituta uia in longum recedimus: peruertitur enim intelligentia. quandoquidem memoria excidunt priora. Eadem de causa difficilis est omnis prælonga sententia, quia non potest memoria contineri: contrà, nimis breues obscuræ sunt, quibus non tam sensus exprimitur q̃ innuitur. Nec immeritò Horatius: Breuis esse laboro, Obscurus fio. Quo uitio notati sunt à Cicerone prisci oratores Attici, Alcibiades, Pericles, & alij. Thucydides quoque à Dionysio Halicarnaseo. Ambiguitas omnis tenebras offundit ex se utique, etiamsi coniectura assequare quid uelit: siue ea in structura sit, ut uidi hominem comedentem leonem: siue in dispunctione, quale

est illud Heracliti apud Aristotelem: Eius quod est semper sunt homines ignari. Dubium est enim, semper illud utri sit parti applicandum. Ostensio transitus, id est, quid dictum sit, quid dicendū restet, lucem adfert. quod ea de causa fit sæpe ab ijs qui docent, ut ab Aristotele & Galeno. Circumlocutio est unius per multa expressio, uel multorum per plura: quæ ex omnibus argumentorum generibus petitur. ea interdum illustrat, quum uerbis fit, & rebus notis: aliâs offuscat, quum ignotis. cuiusmodi illud est Plauti: Ducis me ubi lapis lapidem terit, ubi uiuos homines mortui incursant boues. & descriptiones temporum, quæ in poëtis de habitu cœli aut soli sumuntur. Est nonnunquam necessaria, ut in rebus pudendis (sicut Sallustius inquit) quæ honeste nominari non possunt, inhonestißima. Est quandoque ornatus & uenustatis causa posita. alia officij, ut Tua pietas hoc faciet, pro tu: πριάμοιο βίη pro Priamo. in quo multi erant olim Græci, nunc Hispani & Itali. Est quæ magis rem explanat: est quæ robur & efficaciam ante oculos ponit, cum profertur uis quæ occultabatur. Istud animal omnium timidißimum, infirmißimum, & tamen insolentißimum: de homine. Similitudines & dißimilitudines plurimum illustrant. nam ex notis & perspectis declaratur esse aliquid tale, uel diuersum, quod minus cognoscebatur, non ui argumenti, sed ostensione rei notæ. Principes homines ad tutelam sui uolunt se à subdi-

tis diligi: contrà, Deus uult se à nobis amari, quo nos simus tuti. Similitudinum & dissimilitudinum, alia uulgaris & tabernaria: loquebatur celeriter, ut pica. quædam obscura, nempe ex rebus ignotis: in illa oratione pugnabat, ut andabata. est quædam uilis & sordida: iste uersus saltat, ut capra. est alia urbana, & apta. sunt quædam ex ijs desumptæ, in quibus quisque uersatur: ut à nauta de naui, ab agricola de agris, à milite de castris, ab aleatore de alea. Similitudinis explicatio Redditio nominatur. Harum non una est forma. Sunt similitudines, quibus eadem apponitur redditio: Amantibus contingit quod ægris, ut salubribus consilijs inimici sint. In alijs diuersa est redditio: Quales pecudes, tale est hominum uulgus. Nam ut illæ sequuntur quò priores ierũt, ita homines receptos mores sequuntur sine iudicio. Est similitudo sine redditione: Vir bonus similis est oui, ex cuius parte omni utilitas percipitur, è lana, lacte, carne, corio. Additio potest adiungi in hunc modum: Ita uir bonus consilio, ope, opera, semper prodest, etiam absens, etiam mortuus exemplo & memoria sui. Interpretationes siue unius uerbi per aliud, siue per multa, siue multorum per multa, intelligentiæ conducunt: de quo locutus sum in præceptis de copia. At uerò quod sensu ita est à simplicitate & cõmuni explicandi ratione separatũ, ut gratiam & decorem quendam habeat, orationem ueluti gemma quadam ornat, figura nominatur sententiæ

uel mentis, à Græcis διανοίας, *admiſcetur huic gratiæ utilitas.* Nam *neceſsitati ſeruitur, non modo uenuſtati ac formæ.* Et *quemadmodum de forma, ita etiam de his orationis conformationibus diuerſiſsimè homines ſtatuunt.* Quod *gratiã amittit, in ænigma tranſit. animaduertitur enim obſcuritas, preciũ ignoratur: ideoq; prœteritur, ut margaritum illud in fabula.* Omnis *propè figura ſententiæ in eo ſita eſt, ut aliud intelligat auditor, quàm quod nos eloquimur.* Id *aſſequimur uel ſilentio, uel obliqua elocutione.* Silentium, *ſi reuera affectus aliquis expreſsit, uelut ira aut metus, naturale eſt, ad hunc locum non pertinet. uidelicet impedit rationis uim animus concitatus.* Sin *affectus eſt ſimulatio, reticentia nominatur figura ſententiæ:* Et *quo, ſed faciles* Nymphæ *riſere, ſacello:* Quos *ego, ſed motos præſtat cõponere fluctus:* Neptunno *naturale fuiſſet,* Vergilio *ſchema eſt.* Teſtamur *nos interim tacere, & erumpentia uerba coercemus, & quaſi uim facimus nobis ipſi, altera duarũ cauſarum: uel ne illud dicamus, ut pro* Ligario, Nimis *urgeo, commoueri uidetur adoleſcens:* Vel *ut alia dicamus, quæ ſit ſatius,* Sed *finem facio dicendi de his, præſtat de alijs loqui, quæ & uobis audientibus, & mihi dicenti ſint iucundiora.* Suſpicioſiſsima *res eſt hæc reticentia, potiſsimum inter homines ſuaptè natura ſuſpicaces, & qui coniecturas ſiniſtræ interpretationis in longum mittunt. relinquitur enim cuiuſque animo liberum*

cogitare,

cogitare, quicquid libuerit. Quod non ignorauit pictor ille, qui Agamemnonem pinxit auersa facie in immolatione Iphigeniæ. Est falsa quædam reticentia duorum generum: alterũ, quum iam perfectum aliquid diximus, consulto tamen testamur nos id nolle subtilius persequi. ut pro Ligario: Si in hac tanta fortuna lenitas tanta non esset, quantum tu per te, per te inquam obtines, intelligo quid loquar, acerbißimo luctu redundaret ista uictoria. Alterum, quum tacere nos dicimus quæ maxime eloquimur, & præterire in quibus insistimus atque immoramur. Hæc negatio à nonnullis nominatur. Conuertitur ad aliam figuram, silentium, quod decentiæ habet plurimum. Cicero in Philippicis: Dat natalitia. cui? neminem nominabo, putato te me Phormioni, aut Ballioni dicere, &c. Orationis ductus duplex est: unus rectus, quum quo cœpimus modo ac tenore pergimus, tanquam ducentes filum: alter reflexus, quũ uelut retorquemus, & replicamus in sese, quo fiat astrictius & fortius. In hoc genere est conuersio ab una persona in aliam: Scipiadas duros bello, & te maxime Cæsar. Est interrogatio non sciscitandi gratia, sed urgendi, atque instandi, tum aliorum, tum sui ipsius: cui responsionem interdum addimus, aliâs uerò tanquam in re liquida omittimus, ut eam sibi quisque subijciat. Adduntur deliberatio & cõmunicatio: Quid faceret, quò se rapta bis cõiuge ferret? Cogitate uos hoc fuisse loco, quid dixissetis? Est et aliud

cõmunicationis genus, quum nos in partem ſubimus eorum, quæ non fecimus. id crebro uſurpamus uel irridendi aut inceſſendi gratia, uel familiaritatis oſtendendæ, uel tradendæ inſtitutionis, uel culpæ aut reprehenſionis minuendæ ac deriuandæ. Nimiũ *timemus mortẽ & exilium & paupertatem, ait* Brutus *de* Cicerone, *quum* Brutus *ipſe non timeret.* Hæc *figura eſt apud* Paulum *frequens, nempe doctorem prudentiſſimum & caſtigatorem mitiſſimum: ut ad* Corinth. Quod *ſi noſmetipſos iudicaremus, nõ utique dijudicaremur: dum iudicamur autem à domino corripimur, ut non cum hoc mundo damnemur. Sub hoc genere comprehendi poteſt cõmunicatio illa locutionum, quæ eſt in* Chriſto *de homine &* Deo: Ego *& pater unum ſumus,* Dei *eſt hoc:* Pater *maior me eſt, hominis.* Cõquæſtio, *& expoſtulatio nõ uidentur mihi figuræ, ſed ſpecies orationis: ſicut perſonæ inductio, uel morum fictio, quæ in decoro tractabuntur.* Eſt *correctio:* Quæ *fuit in ullo homine tanta conſtantia, ſeu ut uerius dicam, patientia.* Eſt *in correctione ſubſtitutio maioris, minoris, paris, diuerſi:* Studioſus, *imò uerò ærumnoſus:* Vita *reddita, ſeu ut aptius loquar, mors dilata:* Dedit *numos, numos autem, perniciem potius.* Eſt *ſimulatio conceſſionis, qualis in fabula* Aulularia: Has *araneas uolo ſeruari mihi. quippe anus nihil eſſe domi dixerat præter araneas.* Conformatio *eſt orationis, quum plus aut minus, aut diuerſum uolumus intelligi*

telligi aut credi, quàm quod res habet, uel auditores arbitrantur. si minus, est Amplificatio: si maius, Extenuatio. Vtraque horum uel in uerbo fit, uel in sententia. Amplificatio fit in uerbo, quum rei nomen indimus amplissimum, per quod excrescere uideatur magnitudo, tanquam uirili ueste puero imposita: ut si magister seuerus nuncupetur crudelis. uel adiecta interpretatione: ut homo seditiosus, hoc est, qui patriam & ciues subuertit. Correctione maioris: Luxuriosus, atque adeò profusor uitæ & sanguinis: Quis furor est iste? de auaritia. Vel paris, quum in rei intelligentia assurgit: ut quod modo dicebam, Attulit numos, seu uerius perniciē. Periphrasi: Carthaginis horror: Translatione, uultur pro rapaci, ignis pro amore. Extenuamus uel simpliciter quod instituimus, uel quod est amplificatum. Simpliciter, rationibus earum quas iam posui: Similibus per exiguum nomen, ut seruus prauus, pro furaci & fugitiuo: Interpretatione, luxuriosus, id est, qui nonnunquā conuiuatur: Correctione minoris, scribit, seu magis scriptitat: Viuimus, uel ut aptius loquar, trahimus animā. Periphrasi, consutor centonum, cōpilator indoctarum schedarum, de malo scriptore. Metaphora, calor de amore. Sūt uerba quæ de se orationē extollunt, ut alia quæ deprimūt. Ex prioribus sunt, indubiè, planè, manifestò, plurima, innumera, omnia, libenter, facilè. De secundis, ferè, fortaßè, quædam, unus atque alter, inuitus, nescio quid. Ita

extenuauit Vergilius crimen Didus: Huic uni forsan potui succumbere culpæ. Et mirificè M. Tullius de concione Rulli. Tamen si qui acutiores in concione steterant, de lege agraria nescio quid uoluisse eum dicere suspicabantur, non quiuis, sed acutiores, & ij qui ipsi audierãt, & non planè, sed nescio quid: & non dixisse, sed uoluisse dicere: & non intellexerant, aut sciebant, sed suspicabantur. Quod amplificatũ fuerat diminuimus, uel auertendo, ut Quem ille matricidã nominarat, de Oreste loquens, nos uocemus ultorem patris. clauo enim clauus retunditur: Vultur est hic Imperator, & lupus, sed hostibus. nam Reipub. iumentum est. Vel detrahendo, ut Magister ferula discipulum admonuit officij: contra illum, qui se grauiter à magistro querebatur cæsum. Amplificatio, quæ fit rebus ac sensis, nõ est huius propositi, sed locorum probabilitatis, per quorum singula augetur res, ac minuitur: Iuuenis coram patre medio foro, media luce ausus est senatori conuitiũ facere. Argumenta sunt à tempore, à loco, ab accedentibus, ab actione. Et ad demonstrandam Italiæ solitudinem Lucanus inquit, Rarus & antiquis habitator in urbibus errat. Habent illic uerba singula uim crescendi, quod non peregrinus, sed habitator: non frequens, sed rarus: non deambulet, sed erret: non in uiculis, sed in urbibus: atque his antiquis, quæ cõsuetudo fert, ut sint propter diuturnitatem temporis celebriores quàm nouæ. In diminutione est il-

lud

lud Terentij: Nox, amor, uinum. De locis quoque argumentorum petuntur, quæ extendimus uel contrahimus, similitudine aut comparatione, quum proposita re quapiam ingenti, aut exigua, nostram ostendimus maiorem uel minorem. Superlatio, seu nimietas, ut Macrobius uocat, ad amplificationem pertinet. Quæ est tam in uerbo, de quo iam est dictum, quàm in sententia, quum modus uerborum excedit modum rei: ut, Voces ad sydera iactant: Caput inter nubila condit. Et ad maius incrementum non simplex ponitur, sed duplex, & triplex: ut apud Homerum Iliados V. de equabus Erichthonij, quod ad Camillam transfert Vergilius: Illa uel intactæ segetis per summa uolaret, & quæ sequuntur. Superlationem hanc iubent supra fidem esse, sed non supra modum. Modus hic, captus uidetur mihi esse nostrorum ingeniorum, uel similitudinis notæ atque usitatæ. nam in quaque lingua spectandum est, qui sit usus, quid sit receptum. Est superlatio, quam una lingua respuit, alia recipit. Mores etiã hominũ attendendi. In extremo cõmentariorum Cæsaris scribitur, eos esse pop. Romani exercitus, qui cœlum poßint perrumpere. Nunc quis hoc dicat, nisi insanus? Illorum est etiam diuinitatem dicere ingenij uel facundiæ, & carmen plus quàm diuinum, et eiusmodi: non Christianorum. Quum diuersum uolumus intelligi, uel aduersum, id est, uel auersum. In aduerso siue contrario est sita illa dißimulatio, quæ ironia dicitur,

citur: Fabius illusionem nominat. Hæc est duplex, rei, et dicti. Rei, quum aliquid dedita opera occultamus, ne fateri uideamur: qualis est Socratica ironia, quæ non facit ad hunc locum. nam hæc nostra contrarium eius quod ait, uult alios intelligere ac credere: nec tam ad celandū atq; occultandum pertinet, quàm ad retegendum, uelut ex comparatione contrarij. ut homo infans atque imperitus Hieronymus, non habuit quod Ruffini eloquentiæ responderet. Est dißimulatio quædam aperta, quæ ab omnibus facile intelligitur: ut uir moderatus & sanctus L. Catilina. Est alia subobscura propter ignotam personam, aut rem de quà dicitur, uel illius qui dicit uoluntatem ac mentem. Hæc fit liquida uel persona & re cognita, uel perspecta dicentis mente, uel ex orationis serie. Est quæ intelligi non potest, nisi de pronunciatione, gestu illo plus eloquente quàm uerbis. Sunt uerba quædam dißimulationi ostendendæ apposita, scilicet, uidelicet, quasi uerò, ita sanè. Cōtraria dictio, quæ antiphrasis nominatur, ironiæ species est, quum nomen inditur rei naturæ contrarium: ut Lucius Fides, de fraudatore creditorum: Caius Abstemius, de ebrioso. Sin autem auersum uolumus intelligi, translationi atque inuersioni fit locus, quū uelut quadam imagine res ostenditur. Translatio in uerbo sita est, Inuersio in sententia: Libera est Sara cum sobole sua, Seruit Agar cum suis filijs. per quod Ecclesia Dei, & cœtus peccantium intelliguntur,

liguntur: allegoria Graece nuncupatur. Sunt similitudines, quae à translationibus sola distant eloquendi ratione. Achilles leo irruit, translatio est: ut leo irruit, similitudo. Fit nonnunquam ex translatione inuersio, & contrà. Admonet nos Quintilianus, ne in alio translationis genere finiamus inuersionem, quàm quo coepimus: ne si à tempestatibus & marinis fluctibus es exorsus, in cineribus & incendio desinas. Neque *est nimis producenda inuersio, ac ne translatio quidem, & similitudo, unde fit tota oratio inuersa & obscura, transitq; in puerilem quandam affectationẽ. Consultius est, si hoc orationi cõducit, ad alia translationum genera nos cõuertere, aut admiscere recta ac naturalia. Est genus aliud conformationum orationis, idq; uenustißimum, quum per locos argumentorum, quod aliquid uel probat uel demonstrat, pro eo quod demonstratur collocamus. à causa ad effectum, uel è diuerso: à priore ad posterius, aut uice uersa. Venit huc filius Achillis, de forti: Vno pane satiari posse & eos qui ueri sunt amici, & qui non simulant se amicos:* Prandiũ, *quod solo uisu exatiet:* Candor, *quem non poßis inconniuentibus oculis aspicere: appelletur sanè demonstratio.* Cicero *in* Verrem, *de Crasso & Antonio loquens: Liberi enim ad causas solutiq; ueniebant, neque cõmittebant, ut si impudentes in defendendo esse noluissent, ingrati in deserendo existimarẽtur. ab exemplo uirtutis illorum, qui essent incorrupti, taxat* Hortensium,

tensium, quē Verres ita donis corruperat, ut iam eum deserere non posset absque nota ingratitudinis. Quum conditio ponitur, pro eo quod sequitur: ut quum Lepida Neronis amita de lanugine illius dixisset, ubi hanc excepero, mori uolo. Nero se statim positurum respondit, per quod significabat eam ilico perituram. Contraria est allegoriæ, quum essentia rei pro sua imagine ponitur, ut in picturis, in scriptionibus, & omni genere similitudinis: Septē uaccæ septem anni sunt: Armat reges, & ducit triumphos, de scriptore. Horatius, Modo reges atque tetrarchas Omnia magna loquens. In fabulis Aesopi, asini habent mentem, & arbores loquuntur. Vocemus hanc significationem. Huic addemus existimationem, quum rei essentia pro iudicio atque existimatione hominum ponitur, ut Si sumptus ad uestras uoluptates suppeditarem, quis esset pater melior, aut commodior, nempe arbitrio uestro. Tale est illud in Euangelio: Si digito Dei eijcio dæmonia, profecto peruenit in uos regnum Dei: id est, si creditis me in digito Dei eijcere dæmonia. Conformationes istæ quum non intelliguntur, transeunt in obscuritates, quibus Græcum nomen est, ænigmata. Discessum est in his à recto & naturali loquendi more primum necessitatis causa, quando obscuris uerbis institerunt dicere, quod apertis offendisset audientes. Vel turpitudine aliqua, uel re minus grata ex necessitate ad utilitatem & commoditatem est uentum,

inde

Inde ad iucunditatem & delitias: ſicut de regia uia per ſemitas deflectimus cõmoditate illarum, uel amœnitate allecti. Hæc ſunt quæ orationem figuratã reddunt, quæ oratio ἐσχηματισμένη à Græcis dicitur. Reſtat genus quoddam ornamenti, quæ Contrapoſita, hoc eſt, antitheta nuncupantur. Ea uerò non ſunt unius modi. quippe ex uerbis ſunt quæ pugnam inter ſe habent quandã, quæ nominantur aduerſa: ut album nigrum, bonum malum, pater filius, cæcus uidens, lux tenebræ, uita mors. Alia ſunt diuerſa, ſeu diſtantia, ut orator & medicus, de quibus in contemplatione naturæ diſſeruimus. In diuerſis eſt decor, ſi tamen non ita ſint diuerſa & ſeparata, quin aliquid ſimilitudinis in re habeant, quantũ ad præſens quidem pertinet: in qua ſimilitudine & proportione ſita eſt uenuſtas, quam petimus, ex collatione ſcilicet uicina. idq́; aut in ſimplici cõprehenſione, ut Retulit pro benefica uoluntate maleficam operam, Funeris officium uitæ pro munere reddit: aut in compoſita, ut utrumq; uel ponas uel tollas, ſiue ponas unum quo alterum tollas, ſeu uerſa uice. Exempla horum ſunt: Eget oratore ad aures, & medico ad caput, utrunq; ſitum eſt in ſanando. Nec eſt opus huic armis nec chartis, ambo ſunt in uitæ ſiue ornamento quodam, ſiue inſtrumento. Non eget perſuaſione, ſed pharmacis: non oratione, ſed cibo: non eſt naſus, ſed remus: in forma facies dicetur, an ulcus? in litione. Aduerſa ſunt proprie, quæ Antitheta nominantur.

nominantur. quibus eundem in modum utimur, quo prius diximus. Positione: *Sæpe uicit alea, sæpe uictus est prælio. Sublatione, ut apud Ciceronem:* Dicendum *quod non sentias, aut faciendum quod non probes:* Non *tam allicere uolui, quàm alienare nolui.* Nihil *timeas ab alio, quia non poterit: nihil speres, quia nolet. Positione & sublatione: Amplecteris fortunam, deseris uirtutem. plus uirtus tua tibi dedit, quàm fortuna abstulit. Contrà, ut* Cicero: *Quantum opibus tuis diuturnitas detrabet, tantum adferret laudis. Vel simpliciter, uel ad correctionem:* Non *uicit prælio, sed uictus est alea:* Honestius *hoc duce errare, quàm illo magistro erudiri.* Interrogatione: *An tu ab imperito mauis laudari, quàm à docto admoneri? Si terrena dixi uobis, & non creditis: quomodo si dixero uobis cœlestia, credetis? In his quæruntur uerba manifesto aduersa, nonnunquam sensus sufficiunt:* Dominetur *in concionibus, iaceat in iudicijs. Aduersorum quædam permultum habent acuminis & uirium, quum non redditur priori suum relatiuum, sed aliquid peius aut melius: Quid domini facient, audent quũ talia fures? non adiecit serui, sed quod erat atrocius, fures.* Nec *solum in uocibus, quæ inflectuntur reperiri est aduersa, sed in inuariabilibus:* Nec *tecũ possum uiuere, nec sine te:* In *ocio cum dignitate, in negocio sine periculo. in quo gemina sunt aduersa, & tanto concinniora.* Quemadmodum *quum plura etiam componuntur. ut:*

Admoneri

Admoneri priuatim ab amico ſatius eſt, quàm obiurgari publicè ab inimico. et quod Cynicus Neroni *dixit: Aliena mala bene cantas tua bona male diſponis. Eſt quandoque leuis quædam inflectio aduerſorum ad alia in uerbis ſine ſenſu, aut contrà in ſenſu ſine uerbis. Colebatur* Fabius *à primarijs, quum ueſceretur pane ſecundario. Cicero erat ſine arrogantia grauis, & ſine ſegnicie uerecundus.* Exiſtit *aduerſum quoddam peruenuſtum, quum nomini additur adiunctum, quod epitheton nominatur, contrarium, ut clementia crudelis, uel clemens crudelitas.* Habent *aduerſa hæc gratiæ plurimum ad gentes omnes propter illam rerum pugnantium complectionem ſimilem naturali compoſitioni elementorum, qua conſtant humana corpora.* Haud *dubito, quin alia ſint ornamenta, & figuræ orationis complures, ſed mihi præcipua ſunt pro uirili collecta, & maximè annotatu digna.* Vſus *et hæc quæ attuli edocebit certius, & alia inueniet, ſicut horum ipſorum inuentor fuit obſeruatione diligenti.* In*teriora conſiderantur à nobis in ratione explicandi, non in ipſa uarietate & generibus ſenſorum, quæ infinita prope ſunt: nec artis huius, ſed ſingulis ſua & propria.* Noſtra *uerò hæc ſumunt ex fontibus, unde tanquam riui demanant, nomina: ut ex acumine, eruditione, iudicio, memoria, affectu, uigore, moribus, quibus admiſcent ſe nonnunquam externa ad iudiciũ.*

Quoniam ſicut in homine, ita in oratione ex facie & figura de animo cenſemus. De quîs omnibus principijs altius repetitis, proximo uolumine dicemus.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS VALENTINI de ratione dicendi, Liber Secundus.

RTES *omnes propoſitis amplis præmijs ſunt excultæ. Cultus uerò obſeruauit multa, quæ ſequens deinde ætas ignorauit, eiuſmodi artium negligens. Ita olim, quum eloquentiæ ſtudioſi ingentia facerent operæprecia, cõplura in oratione & dicendi uiribus annotauerunt, quæ poſteris facta ſunt ignota deſuetudine illius ſtudij. Perſequi nunc ſingula, nec meæ eſſet facultatis, nec unius hominis uires ſufficerent, in quod unum tam multa & uaria hominum excellentium incubuerunt ingenia. Tantum uelut ex ingenti quadam ruina colligam ea, quæ tum ad dicendum congruent, tum ad iudicium & intelligentiam autorum. Vtile erit exerceri ſtudioſum in his, quæ adferam, non ſolum quo ipſe rectè dicat, ſed ut illorum uir-*

tutes

tutes propius contempletur, qui optimè dixerunt. Tametsi *magis dabo operam, ut hæc habeant distincta ad usum suum, quàm ad intelligentiam aliorum.* Dissentiunt *quidem prisci scriptores inter se non raro in nominando, & definiendo. quemadmodum in uita.* Est *qui uerruca una sic in alio offenditur, ut ob eam uerrucosum illum nominet. est, qui ne decem quidem mouetur.* Brutus *&* Cælius *longe aliter de oratione* Ciceronis *statuunt, quàm* M. Fabius. *Ad eundem modum illi, quos in dialogo de oratoribus inducit* Corn. Tacitus. De Portio Latrone *quidam aliter censebant, quàm* Seneca. Hermogenes *&* Dionysius Halicarnaseus *non consentiunt in phrasi* Demosthenis *censenda, qui non est uisus* Aeschini *satis Atticus. Arguit hæc discordia, falli haud dubiè illorum aliquos.* Quod *si hæc magnis & exercitatissimis ingenijs contingebant, & quibus in illo usu quotidiano facillimum erat iudicare, quanto paratior esse debet nobis uenia, si & nos interdum labamur, amisso iam olim exercitio artis huius?* Verum *nos, uti dixi, ea trademus potissimum, quæ ad institutionem pertinebunt.*

Ex *ijs nominibus, quæ orationi attribuerunt ueteres, deprehendo illos aquæ eam fecisse in quibusdam similem, sed in omnibus certe homini. Acutè mea sententia, & perscienter.* Quippe *oratio ex intimis nostri pectoris recessibus oritur, ubi uerus ille ac purus homo habitat.* Et *imago est animi parentis sui, atque adeò hominis*

uniuersi. ut non sit ullum speculum, quod hominis simu lachrum certius reddat, quàm oratio. Nec iniuria Græco prouerbio iactatur, talem esse quemq;, qualis sit eius oratio. Ergo easdem appellationes indiderunt, quas in homine solemus usurpare ex animo, ex corpore, & ab ijs quæ sunt exterius, tum ijs uel singulis, uel coniunctis aliquot. Nec aliter quàm in homine nuncupationes non inde nascuntur, quod omnia sint talia, sic in oratione. Videlicet non ideo nuncupatur homo albus, quod nihil habeat coloris diuersi: sed quod maxima, uel præcipua pars sit talis, nempe illa, quæ oculis est obuia: unde nominatio solet desumi, facies puta, uel pili, sicut plumæ in auibus. eundem in modum nomen recipit oratio, quod pleraque pars talis sit, aut ea quæ præcipuè sustinet iudicium. Quin etiam sicut homines per translationem easdem nominationes recipiunt ex animo & corpore, ut asper, durus, candidus: ita oratio ex uerbis & sensis. Permiscentur enim hæc, ut eadem dicantur de colore, quæ de ornatu: & de habitudine, quæ de moribus. Ludunt hac uarietate nominum scriptores, sed discentium nihil interest. & nos ita separabimus, ut facile poßint distingui. Adde his, quod in homine quædam dicuntur figuratè, uelut mucosius pro sordido & negligenti: uel cõtrà, emunctis naribus, claudus pro infirmo. Haud secus in oratione, & quidem eisdem uerbis ac figuris. Iam in homine describendo uel notando, modo paucis, aliâs plu

ribus uerbis utimur, quandoque uno adiecto, sic oratio sæpenumero nota insignitur una uirtutis aut uitij, aut rei mediæ, & quasi neutrius. Illud ne admonendum quidem duco, barbarum stylum, & in proprietatem linguæ suæ subinde peccantem, stylum non uocari: utique non magis quàm hominem, qui mortuus sit, uel pictus: nec de hoc nos facturos uerba. Progrediamur igitur per humana omnia à corporeis ordientes, quæ maximè sunt exposita sensibus. Primũ omnium de statura. quæ spectatur potissimũ in magnitudine & sono uerborum ac structuræ. Ex illa appellationes has sumit oratio magna, grandis, sublimis, celsa, in qua uerba sunt urbana & culta, sonus eorum amplus, magnificus, compositio plena, absolutiones fusæ, modo ne licentiosæ euagentur. Huius notæ sunt apud Græcos Homerus uates, & Plato: de quo Quintilianus inquit, quod supra orationẽ prosam surgit, & quam pedestrem Græci uocant, plerumque instinctus diuino spiritu, uatibus comparandus. apud nos Vergilius, & Cicero. Ex uerbis antiquis loco suo admistis oratio existit grandis & antiquior, ut ait Marcus Tullius: uelut tempestas pro tempore, soboles, effari, rebar, opinabar. Quod non tam uerbis ipsis fieri arbitror, quàm ætatis maiestate. Apud Græcos amplus sonus magis facit sublimem orationem, quàm apud Latinos. Nam Græcis, ut presius loquuntur, & ore magis rotundo, si aliquantum hient, amplior & sublimior

redditur sermo, continuatione uocalium. Eiusmodi est Plato, & post hunc Thucydides, Demosthenes in hoc parcior. Homerus ipse quoties grande aliquid canit, ad Ionicam dialecton transit, in qua nullæ sunt contractiones, sed est uocalium resolutio. Latini uero ut crassius sonant, & propè dixerim rusticius, restringendum habent sermonem, ne per hiatus in uastitatem quandam exeat. Quocirca diligentius earū uocalium uitant concursum, quæ ore magis patulo efferuntur, ut A & E, quàm I & V. O medium est. In altero extremo est humilis, pumila, depressa, quæ minutis uerbis exilis soni constat, membris & periodis exiguis & arctis, nec numero astrictis aut contortis. qualis est Mar. Varronis de rebus rusticis, & Epistolarum Cic. ad Atticum. Est alia mediocris, & ut Seneca dicit, plana & placida, cuius hæc sunt de Fabiano uerba: Humilia uidentur dici omnia in Fabiano. Non sunt humilia illa, sed placida. Sunt enim tenore quieto, compositoq; formata, nō depressa, sed plana. Vitiosæ sunt supra excelsam, uasta & tumēs, & enormis: sub humili, abiecta & humi repens. illa est, quæ uocabula usurpat grandia supra cōmunem modum quasi electa & exquisita, sono immodico, membris atq; absolutionibus prælongis, concentu numeroso & inflato. Abiecta est humili depreßior: ut Marci Catonis de agricultura. Transeunt hæ nuncupationes à uerbis ad sensa & alias item qualitates, ut elegans, & accurata, & splendi-

& splendida oratio sublimis nominetur, grauis etiam ac fortis. Quemadmodum in ipsis quoque hominibus usu uenit, tum ad comparationem, ut non spectetur per se qualis quæq; sit oratio, sed ex rebus censeatur, de quibus disserit: ut quæ orationis structura excelsa est de rebus præclaris, fiat uasta de inferioribus. quæ uerò placida de mediocribus, si magnis accõmodetur rebus, iudicetur abiecta: haud aliter quàm uestis, quæ senatorem decet, homini plebeio sit dedecori, & econtrario. Est in hisce qualitatibus uelut latitudo quædam, & inde gradus. Sed signasse genera sit satis. Figura sequitur, cuius duæ annotantur rationes: rotunda, & teres. quæ constat membris ac periodis breuibus, succinctis, contortis, & comprehensis certo quodam numero, tum paribus, seu comparatis, & potissimum quum sunt aduersis uel diuersis conclusæ tanquam iaculum amento libratum & emissum. Huius notæ fuit eloquentia Pliniani seculi, talis est uidelicet illius Panegyricus, & declamationes quæ leguntur Quintiliani titulo. Altera est quadrata, quæ firma dicitur, ac stabilis: quũ ui sua, & tanquam figuræ ratione fidunt clausulæ. quemadmodum accidit in cubo, cuiusmodi est spondæorum cõpositio. Cutis sita est in coagmentatione & coniunctione uerborum, unde existit concentus. Huius qualitates sunt: lenis, dulcis, suauis, dulci & facili sono, tum uerbis proprijs, usitatis; translationibus uerecundis & modicis, qualis est

Theophrasti oratio, item Xenophontis Attici, cuius inaffectata cõmendatur iucunditas. Aequabiliter fluit oratio (inquit Cicero) in qua uerba extrema cum consequentibus primis ita iunguntur, ut né ue aspere concurrant, né ue uastius diducantur. Contrà aspera est compositione, & sono simili. Hiulca autem, in qua uastius diducuntur uerba. Quorum contrarium est æquabile, & lene. Sunt quidam, sicuti Martianus Capella uocat, freni ex asperrimis literis in unum concurrentibus. ut est illud in Hecyra Terentij: Per pol quàm paucos reperies meretricibus fideles euenire amatores Syra. Annotauit Dionysius in Thucydide τὸ τραχὺ τῆς ἁρμονίας. *Est oratio dura sono et uocabulis, & translationibus huius notæ. cuius est contrarium mollis ac tenera. Vetustate uerborum orationem effici horridam tradit Cicero. exemplo sunt Plautus & Apuleius. Post hæc caro, sanguis, ossa expenduntur. De quibus frequens mentio apud Rhetores priscos. Multum est carnis, ubi multum uerborum, & periphrases, & circuitus plusquam oportet longi, ea corpulenta dicitur. Quod si hæc augeantur, fit oratio adipata & obesa. Vnde aruina orationis, quæ gignitur etiam crassis uerbis & sententijs nimium plebeis ac rusticanis, & quasi pingui orationis Minerua. Sanguis, & succus orationis uerba sunt siue naturalia, siue translata, propria & apta, sonus plenior & dulcior, dictio comptior, uerborum quantum satis est intelligentiæ.*

Vnde oratio & uncta nominatur, & bene pasta, quæ uitij non sunt. Redundat sanguine, quæ multo plus dicit, quàm necesse est. Id uerò si ad pueriles & putidas redundantias transeat, uitiosi est sanguinis: sicut contrà suauis sanguis, mollis, & suauis succus, qualem ex historia peti Quintilianus docet. Succus minus quiddam est, quàm sanguis. Stylum tenuem tradit Cicero, etsi non plurimum sanguinis habeat, oportere tamen succum habere aliquē. Succus uidetur mihi in eo situs, ut apta sint uerba & decentia, significatio habeat uires, & compositio sit lenis. Nam ubi uerborum est parsimonia, & ea sunt ferè naturalia, sono tenui, compositione inculta, oratio ieiuna est, macilenta, strigosa, uix hærens oßibus, ut ossa uideantur in pellem congesta, quasi lapides in culeum sine carne & sanguine. Huiusmodi olim fuit M. Cato Censorius. Talem etiam fuisse Licinium Caluum, Cicero est autor. Qui dum se astringit, & fingit, & format, & reformat, & timet ne uitiosum sanguinē colligat, uerum perdidit. Post secundum bellum punicum cœpit esse unctior, splendidiorq; loquendi consuetudo. In qua ætate Africanus minor, Lælius, & Gracchi ponuntur. Est alia oratio quæ non minus habet sanguinis, sed minus est corpulenta, ut Marci Fabij: non redundat uerbis, sed ea sunt exculta, apta, dulcia, sonora, compositio compta & iucunda. Est alia astricta & pressa, minus habens carnis & sanguinis. Talem esse epistolarem ait

Cæcilius Plinius. *Cuius generis est* Demosthenis *pro Ctesiphonte ea orationis pars, qua de legibus disputat. Vicina est huic, in quam ex ieiunitate & sobrietate nimia quidam decidunt, exilis, macra, arida, inops. Cuius exemplum habemus in quotidiano & familiari sermone.* Ex *notatione hac obseruatum est discrimen illud uetus inter dictiones gentium, ut sit quædam phrasis Attica, alia Asiana, alia* Rhodia. *Attici homines, ut ingeniosi ferè atque actuosi fuerunt, non ferebant orationem ad superflua euagari. Satis erat oratori explicuisse, quæ uellet uerbis maximè proprijs & aptis.* Admittebant *tamen orationis ornatũ, & figuras omnis generis, tanquam stellas quasdam & lumina.* Ita oratio Attica *propter acre ciuitatis illius iudicium, teretes ac religiosas aures, nihil habet ineptiarum, nihil putidum aut insolens, nihil redundans & uitiosum: adeò ut* Demosthenem *ausus sit Aeschines tanquam parum* Atticum *incessere, quod longius, ac quodammodo durius allegoriam petisset, qua per uineam ciuitatem uult intelligi, & per uinitores eos, qui per illam depecularentur.* Ergo *habet Attica phrasis redundans & uitiosum nihil, carnis non multum, sanguinis & succi quantum sat est, idq; puri et sani, breuis astrictáq;.* Quamuis *non una fuit* Atticismi *facies.* Attici *sunt* Lysias, *Demosthenes, Aeschines, & Isocrates: at hi multum inter se distant.* Lysias *macillentus, & textura tenui: plenior* Demosthenes: *hoc etiam*

plenior Aeschines. Omnis tamẽ Atticismus cõparatione aliarum dictionum pressius est. Sic uerò, ne in uitium deueniat aridæ & ieiunæ & osseæ orationis, fractis minutisq; sensiculis: qualem fuisse perhibent Hegesiam Charisij imitatorem, qui maximè affectauit uideri Atticus, & alios contempsit præ se. Talem suspicor fuisse Pollionem Asinium. E regione Atticæ posita est Asiana phrasis. Hi homines affluentes delitijs, atque his dediti orationem quoque effinxerunt ingenio ac moribus suis congruam: diffluentem scilicet, redundantem sententijs ac uerbis, ductam per ambages & circuitus, comptam & caronam siue hoc fuit hominũ illorum ingenium, siue ignoratio sermonis erat in causa. Nam ex Græcia deductæ coloniæ, & potißimũ ex Attica terra duodecim illæ procedente tempore sermonem patrium dedidicerunt. Ita quod eorum patres Athenis nati uno uerbo essent elocuti, ipsi per ambages expressere. Tum sensus inferserunt ociosos & redundantes, non contenti unam rem semel bene dicere: nec desinere sciebant, quo uitio taxatus est Ouidius à Caßio Seuero. In hoc ordine sunt Lucianus, Galenus, Chrysost. De Asianis ad hunc modum scribit M. Tullius: Genera Asiaticæ dictionis duo sunt, unum sententiosum & argutum, sententijs non tàm graubus & seueris, quàm concinnis & uenustis. aliud autem genus est non tam sententijs frequentatũ, quàm uerbis uolucre atque incitatum: quali est nunc tota Asia, nec

flumine solum orationis, sed etiam exornato & faceto genere uerborum. Hanc dicendi formam habebat Hortensius. Quin & ipsum M. Tullium, sicuti est scriptum à Quintiliano, sui temporis homines incessebant ut tumidiorem & Asianum, & redundantem, & in repetitionibus nimium, & in salibus aliquando frigidum, & in compositione fractum & exultantem, ac penè, quod procul absit, uiro molliorem: Sic ille. Tacitus quoque: Nec Ciceroni quidem obtrectatores, inquit, defuerũt, quibus inflatus ac tumens, nec satis pressus, & supra modum exultans & superfluens, & parum antiquus uideretur. Idem ipse de se non negat, quin Asiaticus fuerit in adolescentia: ideoq; reformandum se Apollonio Moloni tradidisse, qui orationem eius redundantem nimis ac superfluentem iuuenili quadam impunitate & licentia represserit, & quasi extra ripas diffluentem coërcuerit. Sed melius eum ætas compreßit, quàm magister. Quantum est enim discrimẽ inter actiones in Antoniũ, & orationes reliquas? Tertium genus inter duo illa interiectum Rhodia oratio obtinet. Hi Asianis sunt uicini, nempe insula Lycijs littorib. prætenta, sed edocti atq; instituti ab Aeschine Attico, quum ibi exularet, & ipso pleniore ac magis copioso, medium quoddam in dicendo iter tenuerunt concinnatũ ex natione Asiana, & doctrina Attica. Breuißimi omnium & præcisi erant Lacones, qui uelut punctis quibusdam utebantur potius q̃

sermone.

sermone. Non uocatur hæc oratio, nec Spartanus quisquam in oratoribus est habitus, homines militares ad faciendum paratiores, quàm ad dicendum: quiq; se tales haberi gloriabantur, nutibus etiam maluissent uti quàm uerbis, si sic potuissent intelligi. Latinus sermo, ut longè quàm Græcus recentior, in quo non adeò multa uiguerunt ingenia, quæ in illo diutißimè uersarentur, omniq; artium ac disciplinarum tractatione subigerent, excolerent, perpurgarent, augerent, durior quàm Græcus & craßior remansit. Ita Græcum aureum licet nuncupare, nostrum argenteum. copia uerborũ, siue naturalium, siue translatorum, ui significationis, atque hinc subtilitate eloquendi, ac facilitate, sono: & cõpositione. Ergo *minus est noster flexibilis & quasi ductilis, uti ex argento non queunt tam tenuia & delicata opera confici, ut ex auro. Miratur Anneus Seneca Q. Aterium, quem ait solum* Romanorum, *quos ipse norit, in latinam linguam transtulisse græcam facilitatem. Quiddam tale de* M. *Callidio significat* Cicero *his uerbis:* Nihil tam *tenerum, quàm illius comprehensio uerborũ, nihil tam flexibile, nihil quod magis illius arbitrio fingeretur, ut nullius oratoris æque in potestate esset oratio: Sic Cicero. Assequebantur hoc Callidius & Atterius facillima explicatione rerum, & breuißima, ut ambages non haberent quærendas, nec orationem circumducendam ad expromendos sensus animi, sed tanquã recta pergeret,*

aut interdum leuißimè inflecteretur. quod usu dicendi, & elimatione linguæ, & Græca institutione magis assequuti sunt Latini, qui post Ciceronem uixere, quàm qui antea. atque ea de causa uidentur græcissare. Sed ut opera ex argento non fiunt perinde subtilia, ita possunt fieri non minus robusta. Quare si delitijs, gratia, uenustate, artificio non est nobis datum illos æquar. : certe pondere, robore, fortitudine possumus, etiam uincere. Et quemadmodum aurea uasa argenteis imitamur, & stanneis, ita noster sermo, & alius quicunq; differentias illas Græci imagine quadam recipit, ut sit Atticus, & Asianus, & Rhodius.

COLOR.

ORationis colorē cum potißimū dicemus esse, qui situs est in figuris siue dictionis siue sententiarum. Hæ sunt enim uelut color quidā sermonis. Cicero appellat lumina, quibus tanquam insignibus in ornatu distinguitur omnis oratio. Censetur etiam interdū color ex cōditione singulorū uerborū, et natura, ex conformatione orationis, ex compositione ac sono. idcirco pro toto genere, & ratione, & conditione orationis nonnunquam usurpatur. Sed nos de hoc speciali colore disseremus, qui & ornatus nuncupatur. Neq; enim est aliud in oratione cultus, sicut in hijs omnibus, quæ natura ipsa uestit. Homo quidem cultum sibi parat, idcirco is in illo externus est. Reliqua cum illo nascuntur, uel

tempore

tempore accipiunt naturæ munere, qui est cuiusq; color, ut in animantibus, in herbis, in floribus. Est ergo oratio coloris expers, ut Aristotelis & Tranquilli nuda, & sine ornamentis, quemadmodum commentarios C. Cæsaris ait Tullius nudos esse, rectos, uenustos, omni ornatu orationis tanquam ueste detracta. Est color quidam naturalis, & sicuti Cicero inquit, sanguine diffusus, non fuco illitus. Is constat uerbis proprijs, dilucida oratione, figuris moderatis, honestis, nitidis, non arcessitis, sed tanquam re ipsa natis. Talis fuit in ætate Demosthenis. in qua ut Cicero scribit, succus ille & sanguis incorruptus fuit. In quo naturalis non fucatus inesset nitor. Huic contrarius est ascititius & fucatus & picturatus, in quo ars apparet, & aliunde inuectus ornatus. Quum naturalis diligentia est adhibita dicitur excultus, expolitus, nitidus, tersus, sermone ex usu atq; obseruatione bene utentium lecto, sicuti forma egregia à sordibus & squalore detersa. Huic oppositus est obsitus, squalidus, rubiginosus, sordidus, quum uerba ex tenebris antiquitatis sunt eruta, uel sumpta de fece uulgi siue propria, siue translata, & compositio obscura: qualis est sermo Apulei, & Capellæ. Purus color est, qui nihil habet maculæ, & fœditatis. Maculosus est, uel perpetuo habitu orations, uel aspersus maculis. Boni coloris hi sunt gradus: nitidus, qui purus est & naturalis: candidus, cui accedit plus gratiæ & curæ, quales

sunt

ſunt Herodotus ac Liuius. Supremũ cādidi clarus, pellucens, ſplendens, illuſtris, lectis atque illuſtribus uerbis, in quibus plenum quiddam & ſonans & magnificum, & proprium aptumq; ineſſe uideatur. Translatum uerbum, inquit Cicero, maximè tanquam ſtellis quibuſdam notat, & illuminat orationem. Accedit his lumen à ſententijs illis, quæ fulciunt orationem tum à conformationibus appoſitis, & inſignibus. Iam color uel unus eſt, quod duobus modis poteſt intelligi, ſeu ut nunquam uarietur qualia ſunt: uel nunquam figurata, uel nunquam naturalia, quod μονοειδὴς nuncupatur, & ὁμοιολογία, quæ nulla uarietatis gratia leuat tædium. Seu ut uariatio illa eiuſdem ſit generis ac rationis, per uniuerſum ſermonem. Quod in Q. Curtio Critici annotarunt. Multi colores grati ſunt, ſi quiſque in loco ſicut in labris purpureum, in fronte candidum, in pupula nigrum. Ingrati, ſi locis alienis, ut ſi labris pallentibus, malæ rubeant, & extremus naſus, quæ ex re, & dicente, & audientibus intelligi debent. Ex uarietate colorum crebra, fit oratio florida, ut in faſciculo, uel coronamento, uel prato. quod fit ex uocalibus ſonantibus, & mollibus cōſonantibus, ſine hiatu & duricie, tum ut uerba uerbis quaſi demenſa & paria reſpondeant. Vt crebro conferant pugnantia, comparent contraria, ut pariter extrema terminentur, eundemq; referant in cadendo ſonum. Hoc orationis genus & florens, & iucundum, & lætum dicitur,

& pictum

& pictum atq; expolitũ, in quo omnes uerborũ, omnes sententiarum illigantur lepôres, ut inquit Cicero. Est oratio quædã nõ tã florida q̃ florea. illa enim est floribus interspersa, ut pratũ: florea uero ex floribus penitus cõstat. sicut oratio alia est gemmea, quàm gẽmata. quorum alterum gratiæ habet ac uenustatis plurimum, alterum aspernatur natura recte instituta, quia immodicum. debet enim sermo omnis habere uelùt corpus aliquod gemmis uel floribus distinctum & illustratum, non ut ipsæ gemmæ, aut flores corpus ipsum conficiant. Condiũt cœnam intrita & cõditura si accedãt, non si ipsa sint cœna qualia sunt Apulei. Florida, in quo falluntur multi, qui florem orationem appellant floridam, & quarundam gentium sermones per omnia dant operam, ut à recta & naturali loquendi consuetudine recedant: nec est ullus figurarum modus. Ciceronis de eo sentẽtia hæc est: Vt porrò, inquit, sit oratio consperſa, quasi uerborum sententiarumq; floribus, id non debet esse fusum & æquabile per omnem orationem: sed ita distinctum, ut sint quasi in ornatu disposita quædam insignia & lumina. Idem paulo post: Sed habet tamen illa in dicẽdo admiratio, ac summa laus umbram aliquam, & recessum, quo magis id quod erit illuminatum extare atque eminere uideatur. In quo Anneus Seneca culpatur, qui tanta sentẽtiarum continuatione nullum relinquebat umbris locum: quod fieri in pictura consueuit. Itaq; obruebat lumina, & gratiam per-

debat. Quũ simile uiciũ Seneca ipse in Oscio declamatore carpat: Oscius, inquit, nõ incõmodè dixit, sed sibi nocuit, quũ nihil sine schemate dicere cupit, ita oratio eius nõ figurata est, sed praua, uidelicet est unaquæq; siue figura, siue sentẽtia in oratiõe, uelut insigne quiddã & notabile, quod nisi annotetur perit. porrò ad id animaduertendũ et expendendũ uelut interspirare debet animus, et sese recipere. Quod si uix priore ostensa gẽma, ilicò alterã producas, et itẽ aliã, atq; aliã, obruis intẽtionẽ mentis, et preciũ cuiusq; apud æstimationẽ amittitur simul cũ ea gratia, propter quã gemmæ illæ seu flores, hoc est, figuræ sunt inuentæ. Est in argumentis color, de quo nihil ad hũc locũ. Cultus etsi aliud nõ est, quàm color, sicut dixi, habet tamen peculiares quasdã appellationes, atq; interdum quoq; separata munia, ut cincinni & calamistri. Cicer. de stylo tenui loquens: Tũ remouebitur, inquit, omnis insignis ornatus, quasi margaritarum, nec calamistri quidem adhibebuntur. ita calamistri ad figuras uerborum referuntur, ad paria paribus relata, ad contraposita, & similiter conclusa, eodemq; pacto cadentia, et immutatiõe literæ quæsitas uenustates: huiusmodi sunt Isocratica. Est patrius cultus. est etiam peregrinus. habet enim quisq; sermo, ut gens, cultum suum, quo ab alijs distinguitur. & in cultu patrio est nouus, & antiquarius. Antiquaria fit oratio usurpatione uetustorũ uerborũ, & filo ac cõpositione

sitione maiorũ nostrorũ. ut si quis genus dicendi æmuletur Catonis, aut Galbæ. In Labieno, inquit, Seneca, color orationis antiquæ, uigor nouæ, cultus inter nostrũ ac prius sæculũ nouus. Color ad cõstructurã pertinet, et uerborũ collocationẽ: uigor ad argumenta & sententias: cultus ad figuras & cõfirmationẽ dictionis. Caßiũ Seuerũ primũ fuisse affirmãt, qui flexerit ab illa uetere atq; dicendi uia directa, ut refert Tacitus. Cultus alienus est, quũ in extraneũ degenerat, ut Romanus pallio amictus, uel Græcus toga. Sic quũ latinissat Græcus, uel cõtrà græcissat Latinus, phrasi atq; idiomatis. Sic Pollio Asinius Liuiũ dixit sapere patauinitatẽ, & Portium Latronẽ sua lingua, hoc est, hispanolatina disertũ esse. Quanq̃ in degeneratione cultus nõ est simplex iudiciũ. est enim peregrinitas quædã usitata, est grata, est tolerabilis, ut quædã phrases Græcæ latinitati admistæ, uel latinæ hispano sermoni, aut gallico. Est peregrinitas barbara, & importuna, ut cũ peiora melioribus miscentur: uel alienißima cõiunguntur, uelut quũ latinissat Græcus, uel hispanissat, aut gallicissat Latinus. Aut quum Hebraismus in latinitatẽ infertur, uel germanismus in hispanitatem.

CONIVNCTIO PARTIVM ET PROPORTIO.

HAec est totius corporis consideratio nõ ex magnitudine, sed ex aptatiõe partiũ, proportione ac filo orationis censetur, hæc nota ex connexione

ſenſorum & uerborum. Itaq; oratio coaptationibus & coagmentationibus fit ſimilis. Item aquis, quibus nihil eſt coniunctius. Eſt oratio continua & quaſi unius tenoris, ut amnis perenniter fluens. Oratio M. Callidij, inquit Cicero, ita liberè fluebat, ut nunquam adhæreſceret. Ea fit, quum res aliæ ex alijs uidentur naſci, & nexu quodam naturali umciuntur. Eſt præterea uocum & abſolutionum cõtinuata ſtructura, non quod re uera continua eſſe poßit oratio, ut quantitas molis, aut tempus, quum ſit quantitas numeri, ſed ſic capitur, tanquam non ſit congregata, ſed unita. Huic contraria eſt diſſoluta, & quaſi ſcopæ quædam diſiunctæ, ut harena ſine calce, quæ friatur. quemadmodũ Senecam C. Caligula nominabat. Eſt alia compacta, ſiue coagmentata uinculis, & quaſi glutino cohærens, quum res uariæ apte coniunguntur nexu, & quaſi ſutura. quæ ideo conſuta & conferruminata nominatur: ut Valerij Maximi opus, & Metamorphoſis Ouidij: in quorum alijs apertius eſt uinculum: in alijs tectius, & uenuſtius. Eſt quum abſq; nexu bene cohærent, ut ſaxa, quæ in ædificio cæſura ipſa quadrãt ſine intrito: Marſa manus, Peligna cohors, feſtina uirum uis. Huiuſmodi ſunt uariarum rerum deſcriptiones: ut Italiæ & inferorum apud Vergilium. Eſt cento, qui ex commiſſuris conſtat rerum & ſententiarum: ut Auſonij Vergilocento, & Probæ Homerocentron. Quædam oratio ex ſtillicidijs colligitur, tanquam aqua pluuia, quum non perpe

perpetuo fluit fonte et naturali ac suo, sed ex uarijs uidetur emendicata, & corrogata, ut A. Gellij *sermo, qui collectitius est ex nouis, & ueteribus: ex poëtis, & oratoribus: ex uulgatis, & raris uerbis*. Idem *quoque usu uenit in sententijs.* Videas *quosdam ex sententiolis hinc atque illinc tanquam decerptis flosculis orationem suam ut fasciculum concinnare*. Peior *est illa commistio, quum ex diuersißimis lacunis hauriūtur aquæ: et liquidis cœnosæ admiscentur: ut quum ciuibus peregrina iunguntur.* Fons *est, cuius sentētiæ propriæ sunt ac naturales, nec unquam sententia interior exteriore nota & uerbo deficitur, quo consignetur, quam uirtutē* Platoni *tribuunt.* Interrupta *oratio & lacunosa est, quum interuallis fluit, et arescit.* Est *oratio astricta, & coacta in alueum, ut* Attica. Est *libera, est inundās.* Et *hic amnis uel purus est, ut* Quintil. *ait de oratione* Lysiæ, *puro fonti, quàm magno flumini propior.* Idem T. *Liuium lacteum eloquentiæ fontem nominat. & ex* Quintil. *diuus* Hieronymus. Cicero Aristotelem *aureum orationis flumen nuncupat, quod ad rerum copiam refertur, & ad uerba rebus coniunctißima & aptißima, nec unquam deficientia.* Est *amnis turbidus & cœnosus, qui fit uerbis parū honestis, perturbata compositione, sententijs obscœnis, aut ridiculis, importunitate figurarum.* In *proportione est oratio æqualis siue æquabilis, quod contingit, uel ut semper oratio sit sui similis, quemadmodum* Quintil. *ait,* Apolloniū Rho-

diũ ſcripſiſſe opus æquali quadã mediocritate. Eſt aliud æquabile proportione. quẽadmodũ Suetonius ait Tiberiũ Cæſarẽ fuiſſe toto corpore æquabilẽ & ſibi congruẽtẽ, ut ſingulis ſuis partib. oratio cũ argumẽto ſuo, et alijs, quæ ſpectari ſolẽt, cõueniat. Neq; enim ſimilia eſſe oportet omnia in corpore uario. Nã quid fuerit abſurdius, q̃ ſi tã flueret oratio in cõtentione, q̃ in narratione, et idẽ eſſet lætorũ ac triſtiũ color. Huic uirtuti cõtraria eſt oratio inæquabilis, et ſui diſsimilis: ut impar ſit in re pari, et cõtrà. Explicat hoc Seneca in Albutio: Inæqualitatẽ in illo, inquit, mirari libebat: ſplendidiſsimus erat. idẽ res dicebat omniũ ſordidiſsimas, acetũ, puleiũ, etc. Itaq; dũ genera dicendi transfert, modò exilis eſſe uult, nudisq; rebus hærere, modò nimis ſe attollit, modò nimis deprimit, ingẽio ſuo illuſit. Eſt proportio alia partiũ inter ſe, alia, quã oculi requirũt in corpore, in oratiõe aures, quũ mẽbra uel longiora ſunt expectatione, uel ante expectationẽ deſinũt, ſeu cadunt uerius.

FORMA.

Ex cõiunctione partiũ ac proportione forma naſcitur, ut in humanis corporibus. De qua homines diuerſiſsimè ſtatuũt. Eſt oratio formoſa et pulchra, numeris cõcinna, uerbis electis, ſententijs aptis, translationibus, imaginibus, inuerſionibus decoris, quæ pulchriores exiſtimantur q̃ recta & naturalia, propter expreſſam illã ſimilitudinẽ quã admiramur magis, q̃

rem

rē naturalē, & qua delectamur primo aspectu uehemē tius, tametsi naturalia minus exatiāt uidēdo. Varietas praecipuè orationē reddit speciosam, ac decorā. nihil est enim uarietate siue ad oculos, siue ad aures pulchri us, siue ad aliū sensum quēcunq;. Oratio elegās minus habet ex forma cōmēdationis, q̄ pulchra. Est enim pul chritudinis initiū elegantia, quae in electione uerborū est posita, maximè in proprietate significatiōis cuius que, et loquendi formulis. Distinctionē hāc Cicero quo dā attigit loco dicēs: Putāt qui horridè inculteq; dicat, modò id elegāter enucliateq; faciat, Atticè dicere. er rāt quod solū, quod Atticè nō fallūtur. Horridè ad cōpo sitionē pertinet: incultè ad ornamēta & figurarū colo rē: elegāter ad electionē & collocationē uerborū: enu cleatè ad facilē sententiae explanationē ac dilucidā. De hac elegātia Grāmatici nō pauca. ut La. Valla uolumi nibus sex. Est oratio faceta, quae ex forma censetur ma gis q̄ ex moribus, sicuti Quint. ex M. Tul. declarat: Fa cetū, inquit, nō tātū circa ridicula opinor cōsistere. ne que enim diceret Horatius: facetū carminis genus natu ra concessum esse Vergilio. Decorū hoc magis & ex cultae cuiusdam elegantiae appellationem puto. ideoq; in Epist. Cicero haec Bruti uerba refert: Nec ulli sunt pedes faceti, ac delitijs ingredienti mollius. Quod conuenit cum illo Horatiano, molle atq; facetum Ver gilio. haec M. Fabius. Itaque facetum est, quod oculis

tam arridet in forma, quàm auribus in toto sermone, & Cicero facetos uocat concinnos. Est alia oratio, quam iudiciũ uidet quidem minus habere elegantiæ ac formæ, proindéque minus pulchritudinis, nihilominus affectui magis allubescit. Hæc grata & uenusta nominatur, & adblandiens, & ill:x.

HABITVDO.

Est oratio sana, et bonæ ualetudinis, qualem Cicero describit: Siquis eos, inquit, qui nec inepte dicunt, nec odiose, nec putide, Attice putat dicere, Is recte, nisi Atticum probat neminem: insulsitatem et insolentiam tanquam insaniam orationis odit: sanitatem autem & integritatem, quasi religionem & uerecundiã orationis probat. Hæc autem omnium oratorum eadem debet esse sententia: Vbi ex Attica terra discesit eloquentia, omnem illam salubritatem Atticæ dictionis, & quasi sanitatem perdidit, & loqui penè dedidicit. Sic Cicero: Est sana corpore, sana animo, sana uerbis, sana sententijs: omnino autem inflata & tumens speciem præfert, non solum integræ ualetudinis, sed prosperæ ac fortis: intus uero corrupta est. Ad quam facile ex granditate uerborum, ex audacibus & periculosis traslationibus, & sententijs, ex sublimitate quadam et amplitudine orationis transitur, ut ex uirtute ad simile uitium. Seneca: In Musa rhetore omnia usq; ad ultimum tumorem perducta, ut non extra sanitatem, sed extra naturã essent. Multa donanda ingenijs puto, sed donanda uitia, non portenta sunt.

Nerui,

NERVI, LACERTI, LATERA, MVSCVLI.

HAe partes corporis, ut uiribus et actioni seruiunt, ita in oratiõe ex actione censentur, et ad uim atq; efficacitatẽ mouẽdi animorũ referũtur. Quocirca *et hoc eodem loco de uigore atque actione pariter præcipiam. Hinc exiſtũt oratio neruoſa, et lacertoſa, argumentorum & conformationum, & uerborum ui ac uigore, ut ſenſa multum obtineant roboris.* Quod *etiam aptis uerbis adiuuetur: ſiue ea naturalia ſint, ſeu translata.* Figuris *& compoſitione uegeta, ac uibranti, & ad uires exerendas appoſita.* Nerui *obruuntur ſæpe carne atq; aruina, ut debilitentur, & ad ſuas functiones ſint minus idonei. ſic in oratione uſu euenit, ut luxuries uerborũ, et carnis redundantia, & fluxa illa uagáq; compoſitio, orationem præſtet inualidã. quod* Ciceroni *accidit, qui dum rem nimis dilatat uerbis, amittit uires: ut flumen quod late expandi tur. quocirca dictus eſt à* Caluo *eneruis, à* Bruto *fractus & elumbis.* Nec Quintilianus *diſsimulat pondere & mole pugnare illum, quum* Demoſthenes *pugnet actione.* Quod *idem* Demoſtheni *atque* Aeſchini *contigit,* Quintiliani *iudicio:* Plenior *eſt, inquit,* Aeſchines, *quàm* Demoſthenes, *& magis fuſus, & grandiori ſimilis. quo minus ſtrictus, carnis tamen plus habet, minus lacertorum.* Pondus *quidem uirium pars eſt, & in luctando magis quàm in dimicando ualet, breuitate ſententiarũ frãgi*

pondus. Quintilianus idem in Seneca annotauit: quē tradit munitißimis sententijs rerum pondera solitum frangere. Oratio eneruis & elumbis, est Asiana illa, nimia uerborum copia, dilatatione rerum, cōpositione concinna, multum foliorum ostentans, parum reddens fructus. Orationem philosophorū mollem esse ac umbratilem Cicero perhibet, nec uerbis, nec sententijs instructam popularibus, nec iunctam numeris, sed solutam liberius, ut sermo potius, quàm oratio mereatur dici. Quanquam enim omnis locutio, oratio est, tamen unius oratoris locutio, hoc proprio signata est nomine. Talis fuit oratio Demetrij Phalerei, quē Theophrastus philosophus instituit. Fabianus, ait Seneca, quoties incidebat aliqua materia, quæ conuitium sæculi reciperet, inspirabat magno magis, quàm acri animo, deerat ei oratorium robur, & ille pugnatoris mucro. & alio loco de eodem: Deest orationi Fabiani oratorius uigor: stimuli quoq;, quos quæris, & subiti ictus sententiarū. Est enim alia oratio, quæ pugnat, est quæ uelitatur, & imaginem potius repræsentat pugnæ. Philippus Macedoniæ rex Demosthenem appellabat militē, Isocratem athletam. Præliatur Demosthenes, delectat Isocrates. Vnde sophistarum natio manauit soluta & effluens, sententijs arguta, uerbis sonans, pompæ q̃ pugnæ aptior: ad pugnam & feriendum paruæ et breues absolutiones aptiores sunt, quàm longæ ac diffu-

ſæ, tum diſiunctiones & inciſiones breues. Sunt enim uelut ictus quidam repetiti, & grauior fit plaga punctim inflicta, quàm cæſim. Accedunt eodem translationes aptæ & notæ, repetitiones uerborum, ſimilitudines breues, & appoſitæ, periodi quarũ membra ſunt comparata ad pugnam, & urgendum ualent, & quidem cum decore; præcipuè ſi poſtremũ ſit reliquis breuius, nã tunc uelut infigitur in animo audiẽtis. Quod ſi ſit longius, delectat potius, q̃ urget. Minuitur etiam ictus periodi, ſi penultima totius ſit breuis, quæ oratio pugnax eſt, eadem ardens, acris, incitata, uigens. Breues & acutæ ſententiæ, tum argumenta contorta, & aptè iacta, appoſitis uerbis, & tereti compoſitione, ita ut altè in pectora deſcendant, & infigantur, ſtimulos dicuntur relinquere in animis audientium: qualis erat dictio Periclis apud comicos, ita ut nulla eſſet orationis pars, ex qua non aliquid inſigne domum referret auditor. Excitantur audientes correctione. Nam erigitur animus ad diſpiciendum, quid eſt, in quo ſeipſum correxit, qui dicit: & quantum eſt inter illa diſcrimen: tum apoſtrophe, interrogatione, deliberatione. Celerem ac mobilem orationem uolubilitas facit, ac breuitas membrorum & abſolutionum. Tarda fit longis ſententijs ac diffuſis, tum compoſitione ſoni impediti, & argumentis dilatatis, ſtataria hæc eſt oratio, ſeu ſermo potius. Eſt quædam uerbis magis uolubilis, & incitata,

citata, quàm ſenſis, quæ torrentis in morem rapitur celeritate quadam, & compactione uerborum, ut ruere illam dicas non fluere: contrà eſt alia uerbis ſegnis & præpedita. Quintilianus Rhodios ait lentos quidem ac remiſſos eſſe, nõ ſine pondere tamen: neq; fontibus puris, neq; torrentibus turbidis, ſed lenibus ſtagnis ſimiles. Seneca: Fabianus mihi non effundere uidetur orationẽ, ſed fundere, adeo larga eſt, & ſine perturbatione, non ſine curſu tamen ueniens. Eſt oratio diligens, & ſedula, & ſibi inſtans, in qua nihil deprehendas ſuperflui, nihil parum accuratè expenſum, ſemper ſunt in actu omnia, nunquam ceſſat. Nam contrà eſt quædam ocioſa & ſegnis, quæ in ſuperuacuis retinetur, & dilatat. quæ breuiter ſufficeret tractaſſe. Nemo, inquit Seneca, minus paſſus eſt aliquid in actione ſua ocioſum eſſe, q̃ Caßius Seuerus. Nulla pars erat, quæ non uirtute ſua ſtaret. nihil, in quo auditor non ſine damno aliud ageret. Omnia nitentia, & intenta aliquò, aliquid petentia. E diuerſo ſunt nonnulli, quorũ multi loci inanes ſunt, quosq; tranſmittere nõ animaduerſos auditor poßit ſine dãno. Idem Seneca in Fabiano, inquit: Quũ circumſpexeris omnia, nullas uidebis anguſtias inanes.

ACVMEN ET SVBTILITAS.

HActenus de uirtutibus & uicijs corporis. Ex ijs quoq;, quæ in animo ſunt, nomina induntur

tur orationi. Acuta est, quum eius uel uerba, uel sensa intima rei penetrant, qua de agitur similitudine quadam humani ingenij, quod ea de causa acutum dicitur. Nam quod supremam modo faciem perstringit, uel attingit uerius, hebes nominatur, ac plumbeũ: eodemq́; modo oratio. Acutam orationem faciunt argumenta ex intima ratione ac natura rei deprompta: tum com formatio illa, quàm demonstrationem nominari diximus, quoniam ex argumentorũ acumine oritur. Adiecta itidem seu epitheta acumen ostendunt, tanquã natura rei uno uerbo, siue comprehensa, siue exposita: ut malesuada fames, & turpis egestas. In quo poëtarum eminet spiritus, naturæ magis, quàm artis. Hac eadem de causa acutam quoq; orationem reddunt uis ac proprietas singulorum uerborum. Deniq; ea omnia, ad quæ uel excogitanda uel intelligenda opus est ingenij acumine. Vt uerbum aliter, quàm in cõmuni sermone positum, allegoriæ, ænigmata, traslationes crebræ ex reconditis rebus erutæ, interrogationes argutæ, sententiæ, quales nõ facile quiuis inueniat, uti est illa apud Ciceronem: Non idem est gratiæ & pecuniæ debitio, &c. Quintiliani oratio acuta est, et ea nota insignitur à D. Hieronymo. Sed acumine facile omnes superat Aristoteles. Acumen circa res minutas, anxium atq; affectatum in argutias uertitur. Captiones sunt falsa acuminis imitatio. Subtilitas rem aliàs ad tenuitatem per-

scrutando,

scrutando, & resecando deducit, aliàs discindit, et quasi in particulas sectam, proponit ante oculos. Seneca de subtilitate Portij Latronis: Antequam dicere inciperet, sedens quæstiones eius, quàm dicturus erat, controuersiæ proponebat. quod summæ fiduciæ est. Ipsa enim actio multas latebras habet, nec facile potest, si quo loco subtilitas fuerit, apparere, quum orationis cursus iudicium audientis impediat, dicentis abscondat. At ubi nuda proponuntur membra, si quid aut numero, aut ordine excidit, manifestum est. Sic ille. Itaq; discisio illa & comminutio quæstionum ad subtilitatem pertinebat. ut si quæsitum esset, Sit'ne Socrati ducenda uxor, ita proponebatur: Quid philosopho, quid huic tanto, quid hæc Xantippe? & alia in hunc modū. Tum subtilitas est, quum usque ad intimum penetratur rei propositæ, & reiectis corticibus, nucleus ostenditur bene purgatus. Est & alia subtilitas in uerbis proprijs, aptis, naturalibus, compositione pressa. Qui magnificè uolunt dicere, subtilitatem effugiunt. Cui uirtuti contraria est crassa oratio, quum de re multiplici & uaria inuolutè ac ruditer disserimus, parum admodum expurgātes, aut distinguentes. Subtilia sunt, quæ à Cicerone, more Stoico in Tusculanis disputantur, uel de Finibus bonorum: crassa quæ ad Quirites: media et tanquam interiecta, quæ in senatu. Atque in his omnibus sunt gradus.

ERVDITIO.

ERVDITIO.

ERudita oratio est, quæ doctè, ac sapienter de suscepto argumento disputat. Contrà est indocta & ieiuna. Sunt quædā affectatæ et ostentatrices doctrinæ. Aliæ simpliciores, & quæ altitudinem sui gurgitis cōsulto tegunt. cuius generis sunt Ciceronianæ. Quædam scholam resipiunt cōcinnatæ argutijs illis, palæstra literaria, quū ea crebro inseruntur, quæ scholastico sunt tyrocinio percepta. Eruditionē singula artium genera denominant. Literata oratio, physica, mathematica, diserta, infans, balbutiens. Etiā ea quæ exercentur manibus, militaris, rustica, architectonica, & quæ usus sunt uitæ ac totius encyclopædiæ, prudens, cordata, diligens, patrisfamilias, qua continentur sententiæ sumptæ de uita. Tum quæ uulgo circumferuntur, quorū aliqua ad sententias pertinent: ut, Frons occipitio prior est. Alia tria sunt quædā dicta ore plurimorū, unde adagia nomen accoperūt, quæ populus ob uenustatē aliquā in loquendi cōsuetudine retinuit, quæ hoc sunt gratiora et diuturniora, quū habēt obscuritatis aliquid, nā exposita uilescūt breui. Iam dicta & facta magnorū uirorū, et quæ responsa Græco nomine apophthegmata dicuntur, quorū nonnulla usitata in prouerbia cessęrunt. Adde his omnia, quæ de ueteris memoriæ recordatione desumuntur. Vnde oratio dicitur memoriæ cognitione uel adiuta atq; instructa, uel destituta.

IVDI-

IVDICIVM.

IN iudicio est sana oratio sensis, haud secus, quàm de sanitate uerborũ, Cicerone autore, paulũ antea exposuimus. Oratio acriter excogitata, fit quũ res eius sunt ad acutißimũ ingenij examen perpensæ, usu atq; eruditione adhibita, quam res illæ capiunt. Iudicia hominum sunt uaria. nam tum ingenij acumine ac ui distinguũtur, tum eruditione, tum etiam experientia rerum usu collecta. Hinc statera sapientum, & trutina uulgaris, quasi prouerbio quodam feruntur. In iudicio reponat quis, si uelit, sapientem orationem, quum maior & uehementior mentis uis ad sublimia se extollit, & in abdita ingerit naturæ, uel corporũ, uel mentiũ. Sapientia nonnunquam pro prudentia sumitur. contrariæ harum demens, insana, fatua. Solidæ orationes sunt, quum non in speciem tantum aliquid uidentur dicere, sed si quis excutiat, & enucleet, multum deprehendet intus latêre. Contrà inanes sunt, quemadmodũ multa uulgò recepta, quæ gratiæ alicuius lenocinio se insinuarũt, et placent, ut quantò præstat habere quod profundas, quàm poßidere, quod reserues. Quod in contrarium quoq; conuersum propter antithetõ allubesceret. Offuscat enim exterior decor iudicia censentium, ne quid insit considerant, quemadmodũ in humanis corporibus. Huiusce rei exemplum est apud Senecam: Mindius, inquit, dixit tetracolo. Seruiebat forum

cubi-

cubiculo, Prætor meretrici, carcer conuiuio, dies nocti. Hāc ideo sententiā retuli, quia et in tricolis, et in omnibus huius generis sentētijs curamus ut numerus cōstet; nō curamus ut sensus. Sic ille. A. Gellius exemplū aliud refert ex oratiōe Tib. Gracchi: Inter sepulchra monumēta sunt, quod quū sit inane ac friuolū, arridebat propter tinnitū. Sunt, inquit Cicero, quædā sententiæ magis cōcinnæ q̄ probabiles, quales sunt sophistarū. Neq; uerò idē est oratio plena, et solida. Plenū esse potest raro et tenui refertū corpore: solidū est forti ac firmo. Ita oratio Fabiani nō erat solida, ut inquit Seneca, sed plena. In iudicio est consilium, quod uel rectum est ac simplex, quum non aliud sensu dicentis tegitur, quàm uerba præ se gerunt. Obliquum uerò, & tectum, & simulatum, quum aliquid occultatur, uel propter necessitatem, uel propter cōmoditatem, sicut de conformationibus dixi. Prima Ciceronis actio in Antonium tota est obliqua. non enim tunc cōueniebat apertè resisti. Antonio adhuc, ut uidebatur, sanabili. Ad hanc partē faciūt figurata, quæ ἐσχηματισμένα nominantur. Item uerba ambigua, & sententiæ amphibolæ, & ratio tota extenuationis, ex qua multa sunt desumpta in Miloniana Ciceronis, & potißimum quum narrat: Fecerunt serui Milonis, neq; imperante, neq; sciente, neq; præsente domino, quod suos quisq; seruos in tali re facere uoluisset; quàm callidè crimen facit cum omnibus cōmu-

ne, certè uoluntate, nec apertè dicit: Serui Milonis occiderunt Clodiũ: quod uerbum habuisset inuidiæ permultum. Itaq; molliuit, nec minus dixit tamen, quandoquidem quid factum esset, nemo ignorabat. Nec illud minus cautè, Quid porrò quærendũ est? factum' ne sit? at constat. à quo? at patet. minus graue, quàm si dixisset à Milone. Et quum pro P. Sylla cogitur facere mentionem condemnationis illius de ambitu in petitione consulatus, quanta cautione locum illum attigit, ne causæ officeret. Honestatis, inquit, & dignitatis habuisse nimis magnam iudicatus est cupiditatem. Sed in illo oratore plurima sunt huiusmodi exempla.

AFFECTVS.

SVmunt orationes nomina uel ex dicentis affectu, uel qualitate ciusce rei, de qua dicitur. Vt orationes meticulosæ, iracundæ, inuidiosæ, criminosæ, rabiosæ, liberæ, furiosæ, ardentes, concitatæ, remissæ, sedatæ. Quæ non sunt loci huius. Nihil enim ad orationis naturam, sed ad dicentem, aut materiam. Sicut nec illæ, quæ ex uitijs aut uirtutibus ducũt appellationes. pia, iusta, moderata, temperans, fortis, prouida, impia, blasphema, ignaua. Quemadmodum uerò hominũ animi uel concitentur, uel placentur dicendo, hoc nostræ est obseruationis, qua de re mox disseremus.

MORES

MORES.

MOres plurimi sunt, sed eorum plerique alibi sunt à nobis expositi, nunc de præcipuis, & qui maximè ex usu sunt discentiũ. Puerilis est oratio, sententijs paruis, leuiculis, friuolis, nimium uulgaribus, non satis animaduersis, tum argumentis infirmis, locis inanibus, excursionibus ad fabellas, & nugas, iocis frigidis, lusibus, quibus capiuntur pueri: humilibus translationibus, & minimè in loco, crebris figuris, similiter cadentibus, & desinentibus; quod ut puerile annotauit Dionysius in Isocrate, tinnitu cõpositionis, & delitijs comparatorum, uerbis improprijs, compositione obscura. Iuuenilis minus est inepta, & putida, calore pugnaci, nõnunquam sine causa, immodica, atq; etiam aliquando importuna, accurata, omnibus ornamentis illustris, cõpositione cõcinna, & suauis. Quantis illa clamoribus, inquit Cicero, adolescentuli diximus de supplicio parricidarum, quæ nequaquam satis deferbuisse post aliquantò sentire cœpimus. Virilis & matura est, à qua importunitas illa, & feruor abest. Domitij Afri cõmendatur maturitas, in qua nihil est acerbum, aut non sui temporis, uel loci: quamuis uiriditas illa habet suam indolem, & spem ostendit bonæ frugis, sicut in Cælio, quem Cicero defendit. Audacia ex iuuenili ardore nascitur, in usurpandis uerbis & sententijs. Cicero orationem uocat audacter exultantem

illam Demosthenis pro Cthesiphonte post mediũ, ubi enauigauit è cautibus. In audacibus cõnumeratur periculosa, & temeraria, quæ uerba & translationes, & sententias usurpat proximas uituperationi ac reprehensioni, in quibus, quum feliciter cedunt, plus ualuit casus, quàm consilium. Quintilianus Horatium *dicit multis figuris feliciter esse audacem.* Exit *nõnunquam hæc tanta audacia in furorem quendã, &* ἐνθουσιασμὸν, *qualis est magnorum uatum.* Huic *contraria est oratio meticulosa, circumspecta, pedetentim ingrediens.* Mitis *est oratio, quum deferbuit, nec calorem illum retinet uirilem, quæ etiam senilis censetur: remissa uerbis, & copia: remissa trãslatione affectuum, & pugnacitate argumentorum: ornamentis quoq; & cultu diminuto.* Tales *sunt ferè* Antonianæ, *de quibus* Cicero *dicit: incanuisse orationẽ suam, et quasi habere iam suam senectutem.* Grauis *oratio fit sententijs magni ponderis, profundæ intelligentiæ, argumentis solidis, & firmis magis quàm argutis, aut contortis, affectibus moderatius cõmotis. Circuitus solutiores sint, modò ne diffusi omnino, ac dissoluti, membra longiora, translationes parciores, ac tutiores, figuræ & schemata rariora, uocales longæ, sonus firmus, & robustus, asperitas nõnunquam, & impedimentum orationis, & illa tanquam sufflaminatio orationẽ grauiorẽ præbet. Quẽadmodum in motu corporum. Quare & hiatus huic*

proposito

proposito conueniunt. Nam & grauem orationem imitando os diducimus, atq; inflamus. quod præstat continuatio uocaliũ, ut apud Ouidiũ de maiestate: Quoq; die partu est edita, magna fuit. & Cicer. cuius ego nomine ipso recreor. Verba aliquot antiqua interspersa senilem orationem reddunt, ac proinde grauẽ. Deniq; sermo proximi seculi grauior uidetur, ut Sallustij Crispi, propter autoritatem antiquitatis: dum nõ transcat in obsoleta penitus, quæ ex usu abierunt, prorsumq; perdiderunt gratiam. Itaq; grauis fit sermo, si à peruulgato illo & protrito ad quoddam alterũ discedat simplex seniorum hominum, quod fit proprijs & naturalibus uerbis, aut translatis usurpandis utrisq; more ueteri, uel translatis aptè ac peritè. Simplicitas etiã usus cõmunis plus habet grauitatis, quàm scholarũ acumẽ. Est item grauitatis, seu sobrietatis potius, quæ grauitate clauditur, translationes, & superlationes moderari, ut sic dicam, ut ita loquar. Est quoq; maioris grauitatis asseuerare sententias: minoris autem cunctanter eas ponere. Ad grauitatem facit, paucis uerbis magna sensa concludere: item ad acumen. Congruit etiam grauitati, nõ leuia & minuta persequi, atq; explicare: quo fere Asiani peccant: quæq; facile cuiuis essent obuia. leuis est enim oratio eiusmodi, depressa, sine pondere. Extremum grauitatis, est sanctitas, sicut in senibus ad summum uenerationis sanctus senex, uerbis &

toto sensu incorrupta, & undiq; uenerabilis, ut nec iuuenile quicquam sapiat, & immaturum, nec prauum aut proteruum: qualis dicitur fuisse M. Bruti. Est enim huic contraria delitiosa, lasciua, ludibunda, quum semper ludit omnibus translationum generibus, & figuris, & schematis, & periodis contortis, & comparatis, tum sententiolis argutis, concinnisq́;, molli structura, & delicata, salibus, allusionibus ad fabellas, ad historiolas, ad carmina, ad dicta in scriptoribus celebria. In quam orationis formam degenerauit ea, quæ aulica dicitur. Multorum itidem qui se enascentium linguarum studio dediderunt. Quintilianus iam tum queritur orationem suorum temporum lasciuam esse factam, & delitiosam. Quod facile est uidere in ijs, qui circa illa tempora scripserunt, Cæcilio Plinio, & Tacito, tum declamationibus, quæ Quintiliani ipsius titulo leguntur. Quæ mordacitate, & argutijs, & ambiguitate, atq; amphibologia, & dissimulatione, & obscuritatibus ludit, & dicacitate procaci, ac petulanti in scurrilitatem uergit. Quales fiunt quidam studio dicacitatis, & salium. Vincunt nos Græci delitijs, nos illos grauitate ac pondere. Præ se fert imaginē grauitatis oratio seuera, plus etiam tristis, à qua omnis abest cultus, nihilq́; est quod audientem detineat: quali sunt delectati Stoici, quiq; genus illud philosophandi sunt secuti, ut Cato Vticen. & Rutilius Lupus. Huius supremū est oratio

molesta

molesta atq; odiosa, quæ non modo non delectat, sed afficit tædio: cuius uerba sunt anxiè conquisita, translationes duræ, procul tractæ, figuræ ineptæ, compositio perturbata, sensa obscura, loquacitas nimia, repetitiones crebræ, sententiæ frigidæ, ac uulgares, & quamuis nulli non notæ, expositæ tamen diffusius. Media inter lasciuam et grauem, est læta, hilaris, iucunda. quod assequimur uel uerbis, & compositione, de quo antea sumus loquuti, uel rebus quod ad alium locum pertinet: tum ratione ipsa dicendi florida, concinna, arridenti, lepida, & faceta tractatione rerum, qualem dicunt fuisse orationem Cælij, quod ex eius epistolis potest colligi.

DIGNITAS.

HOc loco nomen accepit oratio ab utentibus, urbana, peregrina, nobilis, populáris, plebeia, tabernaria, rustica, militaris, quæ longius possunt diduci: magnifica, augusta, philosophorum, senatorum, scurrarum. Partim de his iam diximus in cultu. Nuncupantur hæ orationes ex uerbis, & translationibus, & loquendi formulis, argumentis, sententijs, quæ cuique hominum generi atq; ordini sunt apta, & peculiaria. Quintil. Nam meo quidem iudicio illa est urbanitas, in qua nihil absonum, nihil agreste, nihil inconditū, nihil peregrinum, neq; sensu, neq; ore, gestu'ue deprehendi poßit: ut non tam sit in singulis dictis, quàm in toto colore dicendi, qualis apud Græcos Atticismus ille redo-

lens Athenarum proprium saporem, sic ille. Differunt rustici ab urbanis quibusdam uocibus, pagorum proprijs, parum tritis ore ciuitatis: tum immutatione literarum, aut syllabarum, metaphoris, & omnibus similitudinibus atq; exemplis de agro sumptis: quod uidere est uetere Romano sermone, ut fuit olim is populus rusticanus. Phrasi, argumentis, sententijs, iuxta captũ & persuasiones illas rusticas, pronunciatione crassa: ut de Cotta dicit Cicero, qui se dilatandis literis à similitudine Græcæ locutionis abstraxerat. Interdum nimia ciuitatis affectatio peregrinitatem arguit. quod Theophrasto contigisse perhibent: qui ea de causa hospes est à uetula Attica nominatus. Est inter urbanam & rusticam orationem genus quoddam medium oppidanum, non satis conditum, & expolitum. quale in Sepasijs fratribus scribit fuisse Cicero. Nec aliter hæc duo inter se distant, urbanũ et oppidanum, quàm nunc urbanum & aulicum, quod modò sit absq; delitijs, & ineptijs. Percensui genera & qualitates orationum, eas quidem, quæ ad usum discentium magis facerent, quàm ad intelligentiam ueterum, qui, sicuti initio præmonui, uarij fuerunt in his appellationibus, multumq; sibi indulserunt ipsi, quippe & diuersissimis orationũ generibus attribuerũt easdem, & eidem generi ac orationi diuersissimas. Quæ uerò dixi, non solum de tota sunt oratione intelligenda, sed de eius partibus, etiam

de singulis quandoq; absolutionibus, & periodis. nā in unamquanq; aliquod illorum nominum competit: nempe ut humilis sit uel excelsa, uel leuis uel aspera, uel culta uel neglecta. Et sic in alijs. Et quemadmodū in hominibus biliosus dicitur, non qui alium humorem nullum habet, nemo enim est talis, sed qui hunc maximè: sic oratio, qua parte plurimum ualet, ea censetur. Persecutus sum non solum orationis uirtutes, sed uicia quoq; nō quod horum sit usus unquā aliquis, sed ut ex eis intelligatur uirtus contraria, quam sequamur, à uicijs autem ipsis caueamus. Nec secus quàm inter homines alij alias habent dotes: sunt qui in corpore, sunt qui in animo, sunt qui in fortuitis. Ille planè est heros, qui undiq; magnus et suspiciendus est: ille nequißimus, cui nihil horum adest. Eundem in modum de laudibus & uituperatione orationis iudicandum. Et appellationes quæ à nobis sunt cōnumeratæ, non oratorum sunt, sed orationū. Nam, uti docet M. Fabius: Omnis species dicendi, quæ modo recta est, habet usum, atq; idipsum non est oratoris, quod genus dicendi uocant. utetur enim ut res exiget omnibus, nec pro causa modò, sed pro partibus causæ. Quod quamuis ita sit, in illa tamē similitudine generum potest esse dißimilitudo formarum, sicut est in animantibus, & stirpibus. Nec humanæ facies obesæ omnes sunt inter se similes per omnia, nec macræ, quod in Atticis oratoribus declaratum est.

Quo fit, ut summi esse poßint, qui sunt dißimillimi, uelut in pulchritudine humanæ formæ. idq́; Cicero exemplo docet Cottæ ac Sulpitij. In hisce est frequenter adolescens exercendus. reliqua enim quæ sunt à nobis omissa, usu ipse suo consequetur. Hactenus exposita sunt nobis atq; ostensa instrumẽta artis. Iam deinceps operi accommodari cõueniet. Quæ actio quoniam prudentiæ pars est, procul dubio in infinitũ patet. Omnia enim prudentiæ sunt eiusmodi, quæ uarietatem recipiũt locorum, temporũ, personarum, causarum. Sed nos tamen discentium studia magis dirigemus ad uiã, quam perducemus ad finem. Natura & exercitatio perficient à nobis inchoata. Sine quibus parum effectura sit ars omnis: & quando prudentiæ opus præcipuũ est, & antiquißimum, finem spectare. hinc quæ illi accommoda sint dispicere, operæprecium erit de primo uidere, quem in usum paratus sit sermo. Eum uerò constat Dei munere tributum humano generi, ut quisque per eum foras ad alios proferat, quæ mente apud semetipsum concepit. Hoc solum suffecisset in natura illa integra, & qualis è manibus artificis sui prodijt, scilicet in claritate illa ingeniorum, & quisq; facile esset, quæcunq; uoluisset, elocutus, & audiens liquido intellexisset, tum in tanta animorum probitate ac simplicitate, et dicens recta exprompsisset, quæ sentiebat, & audiens habuisset fidem ei quẽ suspicatus non esset

mentiri.

mentiri. Nunc uerò tenebris animo inductis per delictum, sola explicatio non sufficit, quæ & ab ignaro fit perperã, nec probè percipitur à tardo, nec habetur fides malo à malo, rudi à rudi: siue quod ex seipso coniecturã capit, quod poßit falli, aut uelit fallere, siue quod ex ipso eodem, quẽ in mendacio aut errore deprehendit, siue experimento ab alijs sumpto. Quapropter quæsita sunt ad persuadendum argumenta, ut quod homo dicens nõ euincebat, euinceret ratio dicentis. Captatur persuasio & elicitur fides duorũ modorũ: altero, uerbis utiq;, uidelicet quod ad præsens institutũ attinet, aut mente edocta à dicente, & adducta probabilitate rei. aut quũ hoc parũ sufficit, itur ad id, quod est in animo potentißimũ, nempe ad affectiones, quæ per tyrannidẽ peccati uehementer inualuerunt in animo, ut regnũ ac potentia rationis concussa, & debilitata est. Itaq; cõcitati magnã inferunt animo uim ad eũ in suam sententiã pertrahendũ, & cõcientur leuibus de causis, uel cõcitati prius, sedantur à nobis, ut dimota nebula, aliud animo appareat, quàm antea. Nemo hic putet nos esse magistros maliciæ. Satius esset nullas omnino scire literas, quam eas instrumentum facere prauæ libidinis. Affectus humano animo indidit is, qui nihil creauit malum. Hi ut pleraque alia neutri sunt, boni, si rectè utaris, mali si secus. Potest enim ueritatis aut bonitatis efficacia ministerio affectuum iuuari,

quum

quum non est ad manum satis magnũ robur rationis, non uicio ueritatis, quæ ipsa fortißima est, sed nostro, qui, quæ sunt in natura uerißima, nõ satis acutè perspicimus, uel ad dicendum, uel ad iudicandum: tum sanctè ac piè inflammamur dicendo ad omne genus uirtutis, deterremur à flagitijs & sceleribus. Ergo *persuasio orationis duobus, uelut telis, utitur ad expugnandam mentem, probabilitate argumentorum, siue rationum: affectuum motu ad concitationem, aut ad sedationem.* Sermonis *quidem naturalis finis unus est, quem diximus, peruersitate autem ingenij nostri effectum est, ut alios quæsierimus, sicut in rebus omnibus.* Principio *neceßitati est occursum, quam natura indixerat: hinc cõmoditati consuluimus: tum parata est oblectatio, & delinimentũ sensuum animi, &* corporis: *etiam in ijs quæ ex seipsis grauia essent admodum & aspera, ut paßi toties, & uestiri: quæ quum sint inflictæ pœnæ pro delicto, fieri nõ potest quin ex se sint molesta.* Post *hæc inanißima sequuntur cõmenta decoris, & admirationis.* Itaq; *orationem deflexinius ad ostentationem ingenij, ac facundiæ, ut quales in ea essemus artifices, ostenderemus. Sunt qui opes, & magistratus, & magnam potentiã uenentur lingua. quæ omnia speciatim percensere infinitum esset, ideoq; omittendum hoc loco, quum de arte præcipimus.* In *re autem ipsa unus est finis sermonis, explicare: tres autem nostri, probare,*

mouere,

mouere, & animum oratione pascere, tanquam oculos ludis, aut pictura, quod detinere nominemus. hi fines nostri sunt potius, quàm orationis. Nam sæpenumero sola explicatione persuademus, & concitamus animum: & quandoq; lectorem tenemus, ut in historia & poësi. Hi fines omnes, quando in audientis perficiũtur animo, quemadmodum & à dicentis animo proficiscuntur: ita de intelligentia, quæ cuiq; res facile persuadeant, quibus moueatur, quibus capiatur, aut demulceatur, tractationis est de anima. Sed nos tamen nonnulla hic delibabimus, quo facile intelligantur ea, quæ nostro instituto conducunt. Ante omnia illuc semper animi spectet intentio, quid efficere uelimus, tanquam ad album quoddam in scopo, nam cò sunt conferenda iacula, ne aberremus.

DE DOCENDO.

Docere non simpliciter sumitur, nam interdũ est patefacere, ac ostendere: aliàs argumentis probare, & planum facere, de quo in persuasione dicemus: nũc de priore ratiõe. Finis huiuscemodi orationis est intelligi: dicentis uerò explicare, quæ animo concipiat, & ad audientem perferre. Est enim quum intelligi uel non curamus, uel nolumus ab hoc, sed ab alijs: uel contrà, ab hoc uno, ut quum Cicero ad Atticum scribit, & Plato de rebus sacris. Quandoq; non statim uolumus intelligi, sed diligentiam excitare auditoris, quod

fit in

fit in præceptis artiũ à nõnullis, tum in ludicris rebus, & ad eos auditores, qui, quæ intelligentiæ sint exposita, parui faciunt. Illud autem uiciũ est, quũ planè, & disertè loqui cõuenit, genere quodam sermonis delectari cõfuso, & obscuro, & cui interprete sit opus. quod in Heraclito, & M. Antonio, & P. Rullo, & C. Mæcenate olim annotatũ est: tum etiam patrũ memoria in Apuleianis. Obscuratur oratio uel ex rebus, uel à dicente dedita opera, uel uicio audientiũ per occasionem. Res quũ sunt uel reconditæ, quales numeri Platonis in compositione animæ, uel ex usu abierunt penitus, ut Vitruuij penè omnia, C. Plinij permulta, difficilẽ intelligentiam sui præbent. Dicens obscurat dictionem & sensa, modò uerbis simplicibus, modò coniunctis: simplicia usurpat insolita uel nouitate, uel uetustate: utrũq; enim est æque inconsuetũ, tum transfert obscurè, & procul, utitur ambiguis uocibus, alludit ad fabulas, ad historias ignotas. De cõpositione obscura dictum est primo uolumine, quo loco & de perspicuitate sermonis disseruimus, ne hic habeamus repetenda. Officit auditor sibi ipse, & quasi luminibus obstruit ruditate, tarditate, inaduertentia. Occurrendũ est his tribus, quatenus fieri poßit, si intelligi omnino cupimus. Primum tollenda est inaduertentia, & attentio excitanda, nihil inferendum est, quod attentionem euertat, uel remittat. Quo circa quum attentio est prorsum necessaria, non probo

admisceri

admisceri sermonem auditori ignotum: dum enim quid illud sit quærit, auertit animum à proximis sententijs. Hac de causa nunquam Cicero Græca uerba orationibus suis inseruit. Pro Flacco, Græca prouerbia Latinè retulit. & pro Deiotaro quum uersum citaret, quem ad nuncium mortis Domitij Deiotarus dixisset, partim ne audientiæ tenorem interpellaret, & attentionē perderet: partim ne ostentatione inuidiam concitaret, & suspicionem leuitatis. Erudienda est ruditas, & tarditati te accommodabis, ne præcurras. Quæ nunc à nobis dicuntur summatim, mox explicabuntur per partes. Tum quæ nam oratio multum habeat lucis, demonstratum est libro superiore.

DE PERSVADENDO.

PErsuadere, est efficere, ut credat quis, id quod uolumus. Actionis huius finis est fides, instrumentum in proposito, oratio. Nam & res quoq; persuadent sine uerbis, autoritas item, & uelut nutus quidam, si putamus eum esse, qui rem probe norit, nec uelit mentiri: unde est uetus illud: uitam maximè persuadere. Nam in ingenio edocto, & uoluntate proba, sita sunt illa duo, uelle, & posse uerum dicere. Sed de hoc fidei genere, non est præsens institutū. In oratione cōsiderandá sunt duo, res, & uerba: Res probabilitate sua fidem faciunt. Quæ sunt probabilia, & quis inter ea gradus, demonstratum est in libro de probabilitate.

Hoc

Hoc autem loco, uidendum ante omnia, quid coneris probando, ac suadēdo efficere. Quod probatur, in duabus quæstionibus est situm: quarum altera posita est in re externa: altera in nobis. In re quæritur de substantia, sit, fuerit, erit, poßit esse hoc, illud. Tum adduntur adiacentia, talis, aut talis. In nobis positū est, agendū, nō agendum, quod est deliberationis, & consilij. Finē, qui in quæstione omni petendus est, & tanquam scopum quidam statim uident, & eò dirigunt suam probabilitatem, & quasi iacula. Quam enim rem duo contrà dicentes ambiguam faciunt, ea est quæstio, & uelut scopus, siue re uera sit aduersarius propositus, siue animo fingendus. Alij non statim eum prospiciunt, & est alioqui interdū occultior suapte natura: nec deest, qui multi nullum esse scopum probabilitatis falso arbitrentur, sed solummodo intelligentiæ. Itaq; ad eum inueniendum, hac uia gradi cōuenit. In quibus dissertionibus contradictionem habemus, ac repugnantem, in ijs haud difficile fuerit, quid positum sit in controuersia, perspicere. De quo enim dißidetur, hoc utriq; est petendum pro sua parte, siue infirmando, siue confirmando: qui à rhetoribus status nuncupatur, & cardo, & caput causæ. Respublica optimè administratur iustitia, cōuenit inter Athenienſem, & Macedonem. At iustitia melius ab uno administratur, quàm à multis, contra dicitur. Hic est status. Alter contendit ita esse, alter non

esse:

esse. Alteruter si euicerit, & in suam sententiam repugnantem pertraxerit, finita est controuersia. Vbi non est qui contradicat, ut quum gratias agimus, quum consolamur, in orationibus nuptialibus, & funebribus. In his spectandum, quid uelimus efficere postremum. Si tantũ propositum sit aliquid exponere, nihil sollicito credantne alij, nullo opus est statu: sin aliquid sit animus probare esse, non esse faciendum, aut secus, in omnibus distinctionibus temporum, res ipsa extrema non simpliciter affirmata, sed per quæstionem, ponet tibi statum ob oculos. Statuum non una est ratio. Est quidam primus, & quasi aliorum caput, & fons, quo referuntur minores alij, ad quod tenendum ne aberret mens, spectare debet postremam quæstionem: qua sublata, nulla est amplius dubitatio. Variæ illæ quæstiones, de quarum unaquaq; peculiariter disputat Cicero pro Milone, unum habent scopum ultimum, an is teneatur pœna legis Corneliæ de sicarijs. Tum si quis quærat, an quia princeps suos negligit, idcirco habendus pro malo: si malus, an ei obtemperandum: si non obtemperandum, an ferendus ad tempus, an abijciendus continuò. Aut sic: Humanus animus quia spiritus, ut Deus, an conditus ei similis: si similis, an illum intelligat, si intelligit, an factus ad religionem, an assecuturus pietatis aliquod præmium, an immortale, an id erit unum fieri cum Deo. hoc iam nihil est ulterius. sunt status ali-

qui, tanquam amplior, & astrictior, ut unus includat alium, quemadmodũ uniuersalis, & particularis quæstio: ducendæ'ne sint monachis uxores, an etiam omnibus sacerdotibus: Socrati, an prorsum cuicunq; philosopho. Alij status distincti sunt inter se, Christiani'ne sit nõ nocere, an etiam benefacere, non odisse, & amare, ut in epithalamijs an expetendæ nuptiæ, an gaudendum quod hi matrimonio iungantur. accusatur Socrates corruptæ iuuentutis, & cõtemptæ publicæ religionis. Sunt multi status inter se relati, ut in petitione hæreditatis, & in diuinatione de accusatore deligendo. Nam si alij non consequantur hæreditatem, aut non sint accusaturi, fit necessario, ut hic consequatur, uel accuset. Est status geminus. Submouisti sacras pecunias? non summoui: & si summoui, non protinus feci sacrilegium. Additur etiam tertia pars, nec furtum. additur quarta, ac ne iniustè quidem. quinta, iustißimè, & reipublicæ utilißimè. Intuendum diligenter qua de re sit dissensio, ne aberremus, & de eo quod opus non sit, dicamus multa, de necessarijs autem pauca, uel nihil. Nec minus contra quem dicas, & tu qui sis. Immoderatio, impudentia, petulantia, officij obliuio, & sui ipsius, odiosißima sunt, & ad persuadendum uehementer noxia. ut si acriter inuehatur discipulus in præceptorem, filius in patrem, priuatus in suum magistratum, iuuenis in senem, cliens in patronum, & uirum bonum, in

grauem,

grauem, gratiosum: deniq; eum, quē auditores ament, & reuereantur, quemq; amari, & coli oportere à dicente censeant. Cicero parcit in oratione de lege Manilia contrarijs: non parcit aliàs Catilinæ, aut Pisoni. nā illic dicebat prætor in consulares, homines gratiosos, & magnæ autoritatis, & utriq; consulebant reipublicæ. hic iam consul, aut consularis in eos, qui subuertebant rempublicam. pro Murena mollius tractat M. Catonem propter existimationem omnium de illo, quàm Ser. Sulpitium. Argumentum aduersarij uel totidem uerbis referimus, uel augemus, uel minuimus, extenuamus, inflectimus, obscuramus. Quum fiducia est, posse nos apertè confutare aduersariā rationem, licebit accuratè proponere, interdum etiam irridendi illius gratia munimus eam, atq; exaggeramus. Quum est leuis, & de qua nulla sit ambiguitas, sola sufficit relatio ad depulsionem. Quum uerò est id argumentum, quod poßit nos præmere, extenuamus eius robur: referendo primum nudius, atq; inermius quàm fuerat propositū, uel ut reddamus imbecillius, uel detorqueamus ictum aliorsum, uel obscuremus plagam, quam accepimus, ne cum deformitate nostra intelligatur ab audiente. Si nō perinde est in promptu coargui cōtraria, ut nostra confirmari, nihil attinebit quæ à contradicente obiecta sint referre, sed quoad eius fieri poterit, abducere mentem audientis à memoria illorum, & ad cogitationem

nostrarum rationum transferre. Idem faciendum est in suspicioso auditore, quiq; leuiter quibusuis in contrarium argumentis nutat, ad eum præstabit nostra argumenta explicare, dissimulatis omnino contrarijs, aut tacitè dilutis, ac latenter. fortissimũ argumentum, tanquam maximè strenuus miles, & Achilles quidam, in acie minimè occultandus, sed subinde proferendus, si quis alius, nec tegendus illius ictus, aut acies ferri retundenda, sed aperienda, quã facit, plaga: nisi si quem fortè ex insidijs petamus. Nam sæpenumero ita uibramus ictum, ut magis sentiatur illius effectus, q̃ uulnus appareat. In quo auditorum sunt & mores, & ingenia spectanda. Sunt qui uelut futuræ se parant pugnæ, ut resistant, & prælientur. Alij uinci non recusant. Alij non suspicantur pugnam futuram, sed rem simpliciter actum iri, arte, atq; argumentis sepositis, recta quadã expositione, haud aliter quàm ex ijs, qui secandi, aut urendi sunt à medico: est qui nolit omnino, est qui uelit: quidam nec suspicantur quidem. ijs, qui uinci non recusant, nihil est periculi, si tela, & arma ostendantur, ut discipulis in ludo contracta, & contorta more dialectico argumenta, & ictum semper minantia. ad eos, qui repugnant, ita dicendum, ut nihil uideare minus quàm præliari. Securis non est pugna ostendenda, sed apertius paulò licebit manus conserere, quàm cum prioribus. Pugna aperta est, quum uel præfaris te uelle quip

piam

piam argumentis euincere, uel id modus ipse argumentorum facile declarat: ut quum sunt ad formulas dialecticas, & uerbis, & sententijs succincta, expedita, uibrata. Vtilius enim latent cõmuni loquendi ratione, & dissolutis, & cõmutatis partibus, ut internis prælientur uiribus, non externo apparatu. Apud securum celanda quidem ars, sed licebit tamen argumentari detectius, quandiu non sentiet petisse. Nam humanus animus, uel generositate, uel, quod potius credo, arrogantia, haud fert facile capisse, aut uinci: resistit omnino pugnanti, ita etiam maximis argumentorum uiribus, & quibus penitus par non sit, reluctatur, & aduersus clarißimam lucem oculos claudit. Quocirca subtilis illa & acuta colligenda ratio, qua dialectici utuntur, repugnanti, aut securo, non satis est ad persuadendum accommoda, sed uulgaris & peruſitata. Adeo scilicet est suspecta ars, ut multis persuadeat Cicero, priusquam rhetoricen didicerint, postquam didicerunt, nõ perinde. Idcirco Demosthenes Ciceroni à quibusdam eo anteponitur, quod minus artem præferat, minusq; sapiat scholam, cõmuni sermoni accommodatior. Et tamen opus est ad persuadendum arte, quod pleraq; probabilium leuia per se sunt, atq; infirma, nisi à dicente adiuuentur, ac confirmentur. Validiore opus est, ac munita magis oratione, ubi stat ex aduerso inimicus, & repugnans, quàm ubi nullus dißidet: aut si quis dißidet, ami

cè id facit, ac familiariter. Licebit etiam apertè adhiberi artem contra aduersarium, si non tam illi persuadere quippiam cõtendis, ut ijs, qui adsunt. Verba sint ea, quæ & uim habeant, & non difficulter intelligantur. Quibusdam expedit quæcunq; dicant, statim intelligi. In hos competit uetus uerbũ: Loquere simplicius, modo apertius. Omnia quæ hi dicent, ad captum eorum accommodabunt, à quibus intelligi se cupiunt. Verba, & metaphoræ sint illis notæ. etiam solœcissandum, et barbarissandum, si res ita exigat. Satius est uerbi facere iacturam, quàm rei. Valet non raro simplicitas hæc sermonis, ad auertendam suspicionẽ artis. nemo enim metuit insidias in ijs quæ aperta & explanata esse censet. Multo erit ratio diuersa, si non tam laboret, statim persuadere aut intelligi, ac paulo post melius, certiusq;. Sunt apud quos è re est doctè loqui, propter autoritatem, quæ illis una persuadet, uel sine rebus. Oratio sit astricta, neruosa, lacertosa, uibrans, pugnans. Autoritati cõuenit grauis, & minus cõtorta. In ijs, de quibus erit quæstio, Quintilianus præcipit, ut meminerimus, non athletarum toros, sed militum lacertos esse adhibendos. Non improbantur repetitiones in fortissima argumentatione, & sensuum ac uerborum redundantia, infigendi gratia, ne excidat. Illud perpetuò est in intentione persuasionis obseruandum, debere esse maiorem de rebus, quàm de uerbis curam. Non est de-

ferenda res propter uerbi alicuius lenocinium. Rectè Anneus Seneca: Horridi, inquit, declamatores, fidelius tuentur colores quos proposuerunt, nulla sententiæ dulcedo surrepit, nullum schema sollicitat.

DE MOVENDIS AFFECTIBVS.

AFfectus est facultas animi, qua de bono uel malo opinato mouemur. Sumitur quandoq; pro motu ipso, qui à Græcis πάθος nominatur. Id uocabulũ M. Tullius perturbationem uertit, sed intelligatur modo res, de uerbis non erimus anxij. Bonũ uoco id quod prodest, malum quod obest. Ad bonum impellimur ut sequamur, à malo auertimur ut uitemus, in qua rei specie uel contrahimur uitabundi, uel accendimur repulsuri. Affectionum duo sunt fontes præcipui: amor erga bonum, odium erga malum, reliquæ ex his nascuntur, lætitia de bono præsenti, mœror huic contrarius. spes & metus, fiducia, & desperatio, fauor, indignatio, ira, misericordia, quæ & in præsens, & in præteritum, & in futurum patent. Quorum omnium exactior tractatio, non est loci huius, sed propria librorum de Anima: nos hic, non quibus moueantur, aut residant rebus, sed quibus uerbis, quaq; oratiõe disseremus. Affectus duobus modis mouentur dicendo, uel expreßione eorum uerbis dicentis, aut rebus agentis, uel oratione materiæ accommodata ad eos eliciendos sensis & uerbis. de utrisq; pariter tractabimus, quoniã utriq; mouent.

Qui affectus de bono sunt, & recta ex amore nascuntur, ut fauor, lætitia, misericordia, mitiores sunt, quàm qui ex odio, nempe de malo, quos sæuos, atq; atroces experimur. Mouemus in re auditoris, uel in aliena, acres affectiones aut mansuetas, hunc in modũ. Principio unumquodq; animal sibi ipsi est naturæ ductu, et instigatione cõmendatum: sed natura nostra uiciata factum est, ut tenerius se quisq; nostrũ amet, quàm oporteret. Quo fit, ut contractus uniuersus calor introrsus, relinquat exteriora frigida: quare nemo non est suarũ rerum iudex iniquus fauore sui immodico, facileq; est in rem suam cuiq; persuadere, quicquid libuerit. tum & aduersus alios gelidi exponimur prauis suspicionibus, odio, indignationi, iræ. Hosq; affectus promptius est concitare, quàm fauorem et misericordiam. Accedit huc quod non est operosum persuadere malo, alios esse malos, & experto multos malos, hunc esse aliorum similem, quem non pernouit. Hæc causa est, cur mali uiri, & senes, suspicaces sunt, nec facile adducuntur, ut alios esse bonos existiment. Mali coniecturam de se ipsi faciunt, senes de experimentis. Qua iudiciorum peruersitate effectum est, ut nulla fermè ad plurimos sit opus arte concitando odio, magna uerò ad impetrandum. Sed in uniuersum affectiones ipsæ inter se, & cum ratione, admirabilem obtinent naturæ artificio harmoniam: nec minor est ars necessaria illis pulsandis, quàm

fidibus,

fidibus, ne altius, né ue demißius sonent, ne sine proportione ac modo, id est, ne maioribus sententijs, aut uerbis, né ue minoribus quàm cõuenit: ne alienis, ne parum in tempore ac loco: né ue affectus, quos in alios cõcitare tentas, in te insurgant odio, uel derisu. Quapropter non cuiusuis est tentare affectũ impellere, ea enim fiunt in eiusmodi tractatione, & dicuntur, quæ inepta sunt penitus apud quietos. Quam multi sunt, qui ea ipsa, quibus in re aliena dederãt lachrymas, paulo pòst sedati & frigefacti rident. Imò & pudet eos lachrymasse, sicut cõmotos esse quosdam ad iram & indignationem re, ut ipsis tum uidetur, leuißima. Ante omnia considerandum, qui nos simus, qui illi, quos agitare uolumus, aut sedare, quod eorum iudicium de rebus, quibus plurimum tribuunt, quibus parũ, in quos affectus sint procliues, à quibus alieni, ex quibus in quos leuiter transeant, ex ingenio, persuasionibus, moribus, ætate, sexu, ualetudine, habitudine, conditione, loco, tempore, omnibus deniq;, quæ persecuti sumus in probabilitate. Induenda mens illorum, & totum ingenium, tantisper, dum quæ ad rem nostram faciant, excogitamus: ponamusq; nos illorum loco, id est, cõtemplemur sedulò, si nos essemus illi, hoc est, si nobis ita esset de rebus persuasum, atq; illis, quibus tandem in præsenti negocio moueremur, aut sedaremur. Hæc phantasia mirificè est ad inueniendum quæ opus sint, conducibilis.

Nos ipsos quoq; norimus, qui genere, ætate, existimatiõe sapientiæ & uirtutis, dignitate, opibus. Affectus, ut ex iudicio nascuntur boni, et mali, facile is cõcitabit, aut pacabit, qui de hisce rebus bene credetur & posse censere & uelle. Itaq; puero, & fatuo, & hebeti, & experti rerum, de quibus agitur, ægrè animus cedit, ut quoquam impellatur, nõ enim credit bene statuere eos ut odiosum, quia pro malo habet, non putat uelle rectè iudicare. Cui bene cupimus, is parua opera quam libuerit affectionem in nos transfundet: uel quia uir bonus, quisq; amatur, creditur, ideoq; nolle mentiri: uel propter similitudinem animorũ, quæ est in ijs, qui mutuò diligunt. Etiam qui non est charus, modò ne odiosus, cõnexione quadam naturæ affectus conciet, si uerè sit motus, uel probe simulet se motum, modò ne rationis limites perturbationis impotentia excedat. Mouemur eadem ratione alienis casibus tanquam nostris, & nos in eorum uicem succedimus, sicut ferunt de lyris ad eandem proportionem, & concentum tensis, ut chorda quapiã in una tacta, in altera moueatur huius similis. Ergo descriptiones alienorum malorum aut bonorũ, ut in historijs, concutiunt nostros animos, & alioqui in ijs quæ esse fabulosa scimus, exhilaramur, ridemus, damus lachrymas, speramus, metuimus, odimus, indignamur, fauemus, irascimur, idq; tanto magis si uelut ob oculos ponantur, ut non narrari credas, sed agi, ut

iam nō moueant nos affectus alieni, sed casus ipsi, tanq̃ si nobis aut nostris contigissent. Ergo res aduersas & miserabiles dolemus, etiam si hi non doluerint, qui sunt perpeßi, imò tanto magis, quo illos indigniores iudicamus ea sorte, uelut in nostris martyribus, in uiris fortibus, in casu puerorum, quem ipsi non intelligunt. Nam illa uel animi uirilis magnitudo, uel puerilis simplicitas, misericordiam sui eliciunt. Affectus ut medij sunt inter mentem & sensus, his tamen quàm illi coniunctiores, ita ijs quæ sub sensus cadunt, citius irritantur, quà ijs, quæ sola cogitatione cōprehenduntur. ideoq; rebus singularibus celerius, quàm uniuersalibus. ualidius enim est ad affectum si dicas: Huic homini dedi uestes & pecuniam, instruxi eum eruditione, ornaui dignatate, at is nunc eam refert gratiam, ut me spoliatum uelit domo & uita: quàm si dicas in genere: Graue est homini cui uestes dederis, &c. ab eo spoliari re familiari ac uita, nisi si prius de homine illo singulari sis loquutus. Tum promptius in pectora descendūt planius dicta, & apertius, quibus non est opus intentione iudicij, quàm acuta: quæq; non statim obuia sunt intelligentiæ: uisa quoq; quàm audita, quippe sensus hic magis internus est, quàm uisus. Mentis uerò actiones contrariæ sunt affectibus, eorumq; impetus retardant. Quod si cōmoti sint, lentè comprimuntur, eo quod non statim in tanta animi caligine prospicitur. Nec Arist. immeritò rationes

tò rationes dialecticas ad animos concitandos ineffica ces esse censuit, propterea quod ex uniuersalibus colliguntur, & ad eas intelligendas speculatione mentis est opus. Adde quod multum habent artis, quæ est hic potiss. celanda. Omnia argumentorum genera ad mouendum, & sedandum suo loco proficiunt, sed potißimum exempla, propter similitudinem naturæ, tum comparationes, imagines, similitudines, quæ sunt sensibus uicinæ. In effingenda perturbatione uehementi, oratio debet esse plena argumentis rariorum iocorum, id enim exprimit ardorem animi per multa discurrentem mira celeritate, uelut scintillam, quæ uno aliquo in loco nequit sistere. quod Macrobius in Saturnalijs docet ex oratione Iunonis apud Vergil. lib. 7. & indignitatem necis Agamemnoniæ Diomedes ostendit à dignitate, Ipse Mycenæus magnorum ductor Achiuûm. à coniunctis, Coniugis infandæ. à loco, prima intra limina, & quæ sequuntur. In maximo dolore inquit M. Fabius, nulla est obseruatio artis, sed ab exordio usq; ad ultimam uocem continuus quidam gemitus, & argumentis uti licet mistis & confusis, ita ut in ipsa probatione magis emineant. Segni affectioni stimulandæ congruũt sententiæ acutæ, uibrantes, crebræ. Etiam in dolore quum est animus mœstitia illa immersus, uelut pungendus est contorta, acuta oratione, interdum etiam modu lata, & excitandus, ut audiat atq; intelligat quæ dicimus,

mus, sicut in luctu graui. Quum uero animus feruet, continendus in ardore magnis argumentis, sed breuibus, sententijs concitatis, ualidis, neruosis, atq; ijs crebris, audacibus, periculosis, dum ne puerilibus ac inanibus, nam uerbis solis nunquã affectus intumescit. Haud *magis quàm ignis solo flatu, quum non subest materia: quæ si subsit aliqua, magnopere inflatur uento.* Sidit *affectus diffusa oratione, ut tempestas, quum uentus spargitur & fit imbecillior. Ita ad permulcẽdas* Achil*lis iras,* Phœnix *apud* Homerum, *longas orditur fabulas, quo animi intentione aliorsum conuersa, remittat se impetus ille ardentis cordis. Dicere contra ueras aut receptas sententias, uel uerè, uel ueri similiter, cõmoti est, & feruentis, ut in ira atq; indignatiõe, qualia sunt. Non satis hominum naturam animaduertit, quisquis iußit, ut nossemus nos ipsi. quid enim agredietur præclarum, aut excelsum, qui id egerit. Verè autem sic dicitur, uetus illud nescio cuius sapientis: Ama tanquã osurus, imò contrà: ama tanquam nunquam osurus, in quo subijcienda est, uel ratio, quæ enim uera & bonæ fidei amicitia relinquetur in uita, si quisq; ita amicum amet, ut fieri posse inimicum cogitet? Vel autoritas. quanto de hoc melius* Cicero, *quàm* Bias *ille, ut opinor.* Eodem *modo dicitur contra leges, contra mores, ut in multis declamationibus* Quintiliani, *& apud* Ciceronẽ: *Sententiæ quoq; non uniuersaliter ueræ, positæ tamen uniuersaliter*

uersaliter, in animo cōmoto non dedecent. Ceu si quis offensus à uicino dicat, nihil esse in uita uicino malo importunius. id qui uicinum non habet malum, facile credit, qui habet, nihil putat dici posse uerius. Sententiæ peruulgatæ peraccommodæ sunt ad mouendum. Nam statim eas recipit auditor, quia cōmunes. Lentioribus & mitioribus affectibus sententiæ cōgruunt mitiores, grauiores, petitæ ex intima philosophia, uel obseruatione usus uitæ. Vt apud Ciceronem captantem misericordiam populi pridie quàm iret in exilium. In eadem oratione, & pro Rabirio perduellione, & pro P. Sylla imploratio deorum elicit misericordiam, quod ad memoriam numinis mollescunt animi, partim amore, partim reuerentia, & quod ea res ex conscientia integra, & secura uidetur nasci, quæ Deo manifesta est, quem aduersum se inuocat, quisquis in testimoniū adducit rei falsæ, aut prauæ. Dictio erit in mitibus uulgatior, simplicior, & affectui suo similis, mobilis, modesta, mansueta, grauis. In concitatis, translationes asperæ, tractæ, procul petitæ: quales sunt in tragœdijs. Indignatio & irrisio, & contemptus, recipit nōnunquam spurca uocabula, ut in Satyra: Consumitur enim reuerentia aduersus magna scelera, & nostri, auditorumq; fermè obliuiscimur, dum in illa inuadimus. Seneca tamen prudenter nos ad moderationē reuocat: Discedendum est, inquit, longe ab omni obscœnitate uerborum, & sensuum.

suum. Quædam satius est causæ detrimento tacere, quàm uerecundiæ. Feruntur etiam uerba antiqua, extranea, conficta. Congruunt iræ, & perturbato animo uerba grandia, atrocia, composita ex multis, ut in tragœdia ampullæ & sesquipedalia uerba, sicut Horat. inquit. Acrimoniæ ac uehementiæ apta est oratio commatica: item productio spiritus. Similitudo cōmatū in eodem spiritu ad contentionem facit, uariatio ad delectationē & expositionem. Ille nos in libertatē asseruit suo sanguine, illi placatus pater hominum scelera cōdonauit. Non est idem mutatio uerborū & sensus. quum enim sensus ad aliud genus se transfert, non idem est spiritus. Quum uerò mutantur uerba, potest nihilo secius manere idem. Subita in affectum irruptio tumentem illū testatur, nec posse regi, aut cōtineri, quin foras se proruat: Quousq; tandem abutere patientia nostra Catilina? Semper ego auditor tantum? Verbi aut sententiæ crebra repetitio ex affectu est permoto, qui urget animum, & subinde ad se reuocat, nec sinit euagari longius. Confusionem & obticentiam, turbatus animus parit, ut aliàs docui. Licet etiam minus interdum dicere quàm oportet, rapiente nos affectu, modo satis intelligat auditor, quid uelimus, alioqui nihil dixerimus. Magnum & ardentem affectū ostendit interrogatio, eius rei quam nemo potest ignorare. Viuimus in tenebris? quid istuc est, uigilamus an dormimus? Sunt hæc

uera

uera quæ cernimus, an falsis imaginibus deludūtur oculi? Si in persuadendo dißimulanda est ars, quanto magis in mouendo, quod est delicatius. Idcirco *dialecticæ disputationes minimæ sunt, ut dudum dicebam, huic proposito idoneæ.* Eliciendus *est affectus latenter, non cum eo manifesto pugnandum.* Irrependum, *nō apertè irrumpendum.* Verum *quum iam cœperit ardere, fortioribus armis pugnabimus.* Verba *omnia & uniuersa oratio erunt accuratiora, sublimior compositio, illustrior, sanguinis satis, carnis non multum, contorta, uaria, lacertosa, torrens, affectioni ipsi similis, quæ ubi incaluit, si modo mentem non secum rapit, omnia effundit uiuidiora, & maiora.* Itaq; *erit stylus, ut* Quintilianus *ait, qui saxa deuoluat, & pontem, indignetur, & ripas sibi peruias faciat, multus & torrens, qui audientem, uel nitentem contrà feret: cogetq; ire quà rapit, sic ille.* Erit *acuta magis q̃ subtilis, audax, pugnax, feriens, suspicienda, magnifica.* Sedando *affectui perculso, contraria his conducunt, & eadem illa quæ diximus de miti.* Acutè *est ac diligenter obseruandum, quæ potißimum res affectū suscitauit, uerba, an sensa.* Verba *extenuāda, aut aliorsum auertenda, si simplicia aliquid efferrerunt propter uim, uel naturalis significantiæ uel translationis, alijs uerbis referendum infirmioribus.* Amplificatio *minuenda, quod quemadmodū fiat, iam est demonstratū.* Sin *cōpositio, dissoluenda, ut flac*

cescente

cescente uento cadat affectus, exemplo est, quod uidemus cõmoueri nos uerbis tragicis & metro. At eadem ipsa si submißius dicantur, & dissolutis pedibus, nihil obtinebunt roboris. Quæ figuratè efferuntur, sublata figura non idem possunt, aut certè aduersariorum artificiosæ compositioni, artificiosa est obijcienda pro parte nostra. Argumenta uel apertè ac recta acie oppugnabis, si sit fiducia: uel eleuanda sunt tacitè, uel auertenda. Si irrepsit callidè, qui mouit, ars eius patefacienda: & ostendendum auditori, umbris illum uanis agitari. quod ubi intelligit, ipse suos ridet motus sine causa, ut suas lachrymas, uel indignationem. Interim præoccupandi sunt affectus, præmonendus auditor, quid alter dicturus, qua ratione, quo fine. minus enim ualent ea iacula, et retundenda sunt, priusquam emittantur. Affectus omnis flaccescit mora, præsertim de re aliena, nec immeritò dicitur: Nihil citius arescere lachryma. Ideoq; magni in dicendo uiri in peroratione uehementer concitabant animos, quos ita statim relinquerent, ne ipsis dicentibus in alium habitum mutarentur. Sistit etiam affectus cogitatione, quæ illũ mouebat, aliorsum conuersa. Ita obijciendũ id, de quo non minus operæprecium sit cogitare: ut de republica, de re cuiusq; familiari, de uita, de salute. Collidunt se etiam affectus tanquam undæ in mari. alius alium uel auget, uel minuit, uel tollit, Odium misericordia mitescit, fauor inui

dia diluitur, ira amore, uel reuerentia. Risus quoq; uel exhilaratione animi, uel cõuersa in se cogitatione magnos sæpe & atroces motus composuit, iræ, indignationis, inuidiæ, quàm facultatẽ, quemadmodum enim concludi præceptis possit non inueni, naturalem esse omnino arbitror.

DE TENENDO AVDITORE.

S*Equitur quartum orationis munus, uel oratoris potius, quo tenere auditorum mentes cupit dicendo, nec oratio ad alium finem refertur, et si ipse fortè alium præter hunc petat, nempe famam, uel opes, uel dignitatẽ.* Hoc *uerò cur delectare nominetur, equidem rationem non uideo.* E*st enim delectatio iucundus motus in sensu, siue externo, siue interno.* Oratio *hæc aliàs mœstos dimittit auditores, aliàs lachrymantes, aliàs pauidos, ut in historijs & fabulis.* Itaq; *magis de detinendo nominetur, quàm delectando.* Detinentur *porrò homines oratione uel propter res, uel propter uerba.* Res *quibus capiuntur, siue delectatione continentur, siue admiratione, siue concitato affectu, quem nolint pendentem relinquere.* Delectatur *quisq; ijs rebus audiendis, quarum usu percipit uoluptatem, tanquam si illa spectet depicta in tabula: ut agricola sermonibus de satione & frugibus, sed magis condendis, quàm exercendis, si paulo sit pigrior, ut ignauus miles de uictoria, magis quàm de castris, de rapinis potius, quàm de*

statione,

ftatione, ac uigilijs. luxuriosus de cõuiuijs: gloriosus de suis laudibus, ut dixit Themistocles, nullum acroama sibi esse gratius. æger de salute obtinenda: auarus de spe diuitiarum. tum etiam ijs, quæ intelligit, ut carmẽ iucundius cognitum ignoto. Sunt & menti suæ uoluptates. oblectant nos fabellæ festiuæ, dicta acutè, cordatè, salsa & amarulenta responsa. Grauiores etiam capiuntur sententijs magno iudicio exsculptis, uiri probi exẽplis uirtutum, studiosi arcanis earum artium, quibus sunt dediti. Iam res nouæ, admirabiles, insolitæ, magnæ, atroces admirationem pariunt, ideo detinent. Nam audiendi horum cupidus est humanus animus curiositate quadam. Et in uarijs atq; incertis casibus pendet ex fine, nec desistit, quoad omnia pernouerit, ut in historijs & fabulis, quæ poëtæ dedita opera consectantur, & qui Milesias scribunt. Deniq; ut corporis sensibus ea sunt iucunda, quæ illorum naturæ sunt conformia, sic animo uniuscuiusq;. Est enim & huic suum palatum, ut corpori. Sunt quidam usq; eò proiectè ac ignauiter otiosi, ut quod aliud non habent, quod agant, quiduis loquuntur, quibuscunq; item capiuntur fabulis, sicut puellæ & adolescentes nobiles in comitatibus principum. Istis uerò scribendum potius quemadmodũ tantum boni temporis non tam male collocent, quàm quomodo teneant audientes oratione. Flagitiola quædam quantopere isti nunquam ponderant, & pro magnis

habent sceleribus. Hoc tantū ducunt pro nihilo. quantum enim uerborum dissolutis animis in otio illo profundunt, quum iudex uiuorum & mortuorum denunciet, reddituros rationem nos de singulis eorum in die iudicij. Nec intelligo quorsum pertineat, inani uerborum, & sensorum congerie sine fructu aliquo tenere auditorem. Totaq; hæc pars eò uidetur mihi referenda, ut uelit profutura audire iucunditatis specie contecta. Et quoniam oratio hæc tota seruit auditori, nec ullum ab eo præmium petit, nisi ut auscultet, libera est et soluta, quasiq; sui iuris & mancipij, imò uerò exlex, nullam enim habet præscriptā legem in uerbis, et compositione. Et ut nullus est cultus, qui non alicuius oculis allubescat, nullus sapor, qui non congruens sibi palatum reperiat. ita in uerbis nihil est tam absonum, & sordidum, quin placeat permultis. Quare locus est omnibus uerborum generibus, cuiusq; ætatis, cōditionis, magnitudinis, omnibus generibus translationum & confirmationum. ijs enim qui solam captant uoluptatem aurium, omnia cōceduntur, modo placeant, quemadmodum scurris. Videre hoc est in poëtis, quos abscedere à uia cōmuni & trita excusat tum metri necessitas, tū propositum placendi. Raræ atq; inusitatæ uel uoces, uel loquendi formulæ admirabiliorem reddunt sermonē, quemadmodum Aristoteles dicit, ut admirabiliores sunt hospites, quàm ciues. Faciunt ad risum et

lusum

lusum uerba peruetusta & absurdè composita, ut lum bifragiū, uirgiuindemia, qualia sunt multa apud Plautum *&* Apuleium, *& trisaeclisenex, dulcioriloquus, quod de* Nestore *dixit* Neuius. In *quo feliciores sunt* Græci. *Tenet facile audientem oratio, quæ in aure non offendit tanquam in uestibulo, lenis, mollis, sonora, numerosa, florida, uariegata, succosa, cornosa, arguta, læta. fertur etiam consuta & conferruminata, aliàs quoque obscura & intricata, quin & uilis et tabernaria. Sed pleriq; omnes & diutißimè, & maximè capiuntur naturalibus, ea enim est proportio facultatis animi cum suo obiecto.* Acutè Cicero: *Difficile, inquit, dictu est, quæ nam causa sit, cur ea, quæ maximè sensus nostros impellunt uoluptate, & specie prima acerrimè cōmouent, ab ijs celerrimè fastidio quodam, & satietate abalienemur. cuius rei exemplum est paratum in unoquoq; sensu, ipsæ etiam uehementes uoluptates, magnum sui fastidium relinquūt.* Nihil *est in uerbis, quod perinde animos nostros illiciat, ut oratio numerosa cō centu suo. est enim harmonia exterior internæ illi animorum persimilis. Sed in concentu alij alio delectantur, ut sunt in hoc iudicando uaria ingenia & diuersissima, haud aliter ac in corporeis sensibus.* Ideoq; *tot sunt numerorum rationes excogitatæ à musicis, quot saporum à coquis, colorum à pictoribus, ut nemo sit qui non inueniat quod iuuet.*

DE DECORO.

QVæ sint instrumenta, & actiones huius operis, dictũ est in superioribus. Porrò actio quæcunq; agens habet, à quo, & patiens, in quod proficiscitur. istis aptanda sunt instrumenta huius artis. De instrumentis quædã sunt non congruentia agenti, quædam non passo, nonnulla parum cõueniunt huic agenti in hoc patiens. Agens est, qui dicit, patiens, qui audit. Caput artis dicunt esse decere, quod facias, atq; id unũ esse, quod tradi non poßit. Quod non tam est huius artis proprium, quàm uitæ totius. Itaq; prudentiæ est, quæ præceptis contineri nequit, nempe singularum rerum, quæq; spectat res, personas, loca, tempora. Sed præcipua quædam dicemus admonendi gratia, ut ex ijs, quemadmodum tractanda sint cætera, intelligatur. Primum omnium est, ut spectet quisq;, quò tendat: ad quod si una est modò uia, ea est illi necessario ingrediendum, uidelicet si dicendi ratio soli est materiæ accommodanda, uel soli cõditioni dicentis, uel audientis, tempori tantummodo, uel loco, aut simul certis quibusdã. Si multæ sint, gradiendum per cõmodißimã, sin æque omnes cõmodæ, qualibet, aut qua se optimè & facillimè peruenturum confidet, quò destinauit. Quum ergo dicimus, hæc sunt cogitanda omnia, dicens, audiens, locus, tempus & materia, seu res, de quibus dicitur. In his sunt illa omnia, quæ exposita sunt in tractatu pro-

babilitatis,

babilitatis, & prima philosophia, quæ infinitos quidē habent anfractus. Verum nunc recensebimus ea potissimum, quæ ad institutum hoc pertinent, ut in dicente considerentur, ætas, professio, seu uitæ genus, dignitas. In ætatis considerationem ueniunt, adolescens, iuuenis, uir, senex. Nā pueri non putantur dicere, etsi C. Octauius, qui pòst fuit Augustus Cæsar, & alij quidam, leguntur laudasse suos pro rostris. sed eas orationes credibile est ab alijs fuisse cōpositas ad captum illum, & simplicitatem puerilem congruenter. Adolescentē atq; etiam iuuenem non decet grauitas orationis, nec maturitas, iuxta Catonis oraculū: Odi puerulū præcoci sapientia. Itaq; nec cōueniet eū sententias ponere magnæ prudentiæ, aut ex philosophiæ penetralibus, uel longo rerum usu exculptas, nec uniuersales, nisi aliquas fortè de aliorum autoritate sumptas: sicuti accepi, sicut audiui à patre, quemadmodum de præceptore, de maioribus natu audiebam, ita est apud Senecam obseruatum, ab Aristotele scriptum, à Paulo, & eiusmodi. Cicero: Extat L. Crassi in eam legem senior, ut ita dicam, quàm ætas illa ferebat, oratio. Non dedecebunt iuuenē uerba antiquaria, quæ arguunt in eo lectionem ueterū autorum, translationes duriusculæ, & petitæ longius, atq; etiam ex periculo, & si hoc ex sententijs uitabitur. Conueniunt uerba grandia, & sonora, ornant eum omnes orationis confirmationes & gratiæ, composi-

tio mollior, & suauior. Subobscura autem & acuta & subtilis oratio, ingenium patefacit, docta & instructa similitudinibus, atq; exemplis, & memoria antiquitatis, eruditionis est, quam suboſtentare iuuenem, non est omnino improbandum. Vehementia & ubertas orationis, tum copia atq; etiam redundantia illius est ætatis, ut superſit unde poſtea tempus reſcindat. facilius enim erit detrahere de pleno & ſucculento corpore, quàm maciei, ac ieiunitati addere. Ideoq; genus illud dicendi Aſiaticum adoleſcentiæ magis eſſe quàm ſenectuti conceſſum, M. Tullius eſt autor. Plena dictio, & erecta, & audax, & præculta iuuenibus eſt conceſſa: contrà ſenibus, ut ait Quintilianus, preſſum, & mite, & quale intelligi uult Cicero, quũ dicit: orationem ſuam caneſcere, ſicut ueſtibus quoq; non purpura & croco fulgentibus, illa ætas ſatis apta eſt. In iuuenibus etiam uberiora paulo, & pene periclitantia feruntur: at in eiſdem ſiccum, & ſollicitum, & contractum dicendi propoſitum plerumq; affectione ipſa ſeueritatis inuiſum eſt, quando etiam morum ſenilis autoritas immatura in adoleſcentibus creditur. hæc M. Fabius. pronunciare de rebus ſenilis eſt experientiæ, tum ſobrietas, & ſanctitas orationis, & ſententiarũ pondus. exẽpla, quum ſuperioris memoriæ, tum potiß. ſuæ. Curſus orationis ſine ſententijs (inquit Cicero) grauitatem in ſenibus non habet, quia autoritatis habet parum. Poteſt

test cum ætate coniungi ualetudo, quod ad dicendũ magis pertinet, quàm ad scribendum. Cicero in Bruto: *dicebat* Cotta *pure ac solute, & ut ad infirmitatem laterum, perscienter contentionem omnem remiserat, sic ad uirium imbecillitatem dicendi accõmodabat genus: illudq́; maximum, quod quum contentione orationis flectere animos iudicum uix posset, tractando tamen impellebat, ut idem facerent à se commoti, quod à Sulpitio concitati. In professione & instituto uitæ alij curant facienda, ut opifices: alij contemplationem solam rerum, ut philosophi: alij actionem uitæ ciuilis, ut magistratus.* O*pificibus conuenit oratio uulgaris, minime accurata, inculta, simplex, naturalis omnino, absq; artificio, de rebus tamen suis docta in illo genere.* C*ontẽplatio uerba desyderat recondita, & materiæ suæ propria, compositionem planam, fusam, dilucidam, de ueritate magis sollicitam quàm de uerbis, orationem sensis subtilem, quietem, grauem, uirginem, castam, uerecundam, ut dicit* Tullius, *& quem potius sermonem, quàm orationem nuncupes.* Q*uintiliani de philosophorum dictione hæc est sententia:* P*hilosophiam ex professo, ut quidam faciunt, ostentantibus, parum decori sunt plæriq; orationis ornatus, maximeq́; ex affectibus, quos illi uitia ducunt, uerba quoq; exquisitiora, & cõpositio numerosa, tali proposito diuersa.* S*enecæ autẽ hæc sunt uerba:* O*ratio sollicita philosophum non de-*

cet, ubi tandem erit constans & fortis? ubi periculum sui faciet, qui timet uerba? Fabianus non erat negligens in oratione, sed securus. Electa uerba eius sunt, non captata, nec huius saeculi more contra naturam suam posita, & inuersa, splendida tamen, quamuis sumantur de medio. tantum Seneca. Idem alibi: Magnus ille remißius loquitur, & securius, quaecunq; dicit, plus habent fidei, quàm curae. Rectores ciuitatis & uiri politici accuratiores & elimatiores erunt in omnibus, quae ad uerba, & figuras, & compositionem attinent, par est enim eos melius ac dexterius proprio suo instrumento uti, quàm reliquos. Nam sermonem hominū societati ac coetibus natura est largita. Sententiae magnā uim in oratione habent, tum ob autoritatem, quam dicenti conciliant, qui uniuersale pronunciatū uel ex magno usu rerum, uel ex acuta contemplatione, & acri iudicio uidetur exculpsisse. Tū quod gaudet unusquisq; quum in uniuersum uidet pronunciari eam opinionē, quā ipse de rebus aliquot peculiariter habebat, quemadmodū acutè est ab Aristotele animaduersum, ut qui molestum habet uicinum, si is audiat nihil esse odiosius molesto uicino. Quocirca in primis erit conducibile dicentibus diligenter inspicere, quibus de rebus auditores habent peculiares persuasiones. Sunt in uita ciuili gradus dignitatis, qui uel simpliciter considerantur, uel ex relatione. Qualis est uestitus in ciuitate distin-

ctio,

ctio, talis ferè orationis, magistratuũ uestes populari sunt forma, sed ampliores, & maioris precij, ita oratio uerbis quidem erit popularis, compositione tamen acuratior, grauis, prudens, plena exemplis & suæ ciuitatis, & aliarum. Principem, & eum qui supremam habet potestatem, ut augustus ille cultus, ac uelut sacro sanctus, ita oratio decet magnifica, puris & electis uerbis, paucis translationibus, sed aptis, & petitis è proximo, compositione sublimi, solida, sensu simplici, prudenti, graui, sedato, non copiosa sed astricta, & pauciloqua, quales sunt orationes omnes Iouis apud Homerum, ac Vergilium. In relatione est comparatio personarum, maior, minor, par in re omni, sanguine, eruditione, uirtute, ætate, robore, dignitate, rebus gestis, opibus. Et in his est cõparatio, quæ res, quibus præstent, uel pares sint, genus, opibus, an contrà. Scientia dignitati, an hæc illi. Tum in reliquis ad eundem modum. in quo uidendum quod sit eorum iudicium ad quos dicimus. hæc enim tenenda sunt, qualia sunt ab ijs recepta, qui audiunt, nisi quum forte de praua eorum æstimatione disputatur, qui rebus aliena apponunt precia, ut decus uirtuti, debitum ad pecuniam transferant, & in multis ad eundem modum. Maior ad minorem potißimum respiciet in res, neglectius cætera, ut quum pater dicit ad filium, magister ad discipulum, herus ad seruum, par ad parem accuratius. Multo uerò & accuratius

ratius & officiosius minor ad maiorem, ut uel ipsa oratione emineat sollicitudo reuerentiæ maiestatis. Oratio modulata & canora, subtilitates, argutiæ & lusus, odiosa sunt hæc omnia uiris grauioribus. Deniq; omnia, quibus uel docere illos uideare, uel procaciter apud eos, aut impudenter ludere, nullo respectu autoritatis: tametsi facilius condonabunt inferioribus, ut oratione lasciuiant, quàm ut uelut munus sibi ipsi arrogēt docendi ipsorum. Deo summo ac præpotenti quid, aut quemadmodum loquetur homo? opus autori mutum ac brutum loquenti, saxum ipsi sapientiæ? quid aliud cogitabimus, quàm illud è psalmo: Vt iumentum factus sum apud te. Quid dicemus aliud, quàm quod Esaias, A, à, mi domine nescio loqui. Sed de nostra infantia habemus admonitionem diui Pauli rhetoris diuini: Nos, inquit ille, quemadmodum orandum sit nescimus. sed spiritus adiuuat infirmitatem nostram. Mens si oret bona fide, quibuscunq; uerbis, est grata. In audiente consideranda sunt plura, quoniam ad eum prorsum pertinet oratio, quæ non est dicenti parata, sed audienti. Primum omnium expendetur ingenium. Acuto ingenio allubescit oratio, quæ multum audientis intelligentia confidat, duris translationibus, longinquis, obscuritate dictionis, acumine, subtilitate, excitans intentionē, & exercens mentem. Sunt apud quos astrictum & collectum dicendi genus, & singula statim argumenta

concludens,

concludens, plus fidei meretur. Apud hos Stoico et dialectico disputandi more licebit uti. Alij breuibus quidē dictis mirificè capiuntur, sed acutis, & uenustate quapiam conformatis. eius generis sunt multa in Seneca, Lucano, M. Fabio, Plinio, Cæcilio, Tacito. Alij orationē requirunt diffusam & ornatam, homines in cōmunione ciuitatis nati, atq; educati. Hebeti apertiora omnia & magis exposita, ut emineāt in summa facie, ne quid sit penetrandum ingenio retuso, alioqui operam & impensam perdideris, ut qui asino pulsat lyram. Itaq; celeritati ingenij accommodabimus translationes & sententias è mente, aut menti proximis rebus ductas: tardo autem è sensu, aut ijs quæ sunt sensui uicina. Atticorum, Rhodiorum, & Asianorum oratio similis fuit ingenijs suarum gentiū, de quibus iam uerba fecimus. Eruditio post ingenium sequitur. In schola acutiora permittuntur, & argutiora omnia, & magis subtilia. Tum color dictionis fertur aridus, ipsaq; oratio strigosa: Calui oratio, inquit Cicero, exquisita & attenuata, doctis & attentè audientibus erat illustris: à multitudine autem & foro, cui nata eloquentia est, deuorabatur. Congruunt ad doctos & sunt eis gratæ translationes, ac similitudines longinquæ, & reconditæ. allusiones breues, quasiq; pūcto signatæ ad fabulas, ad historias, ad dicta autorum, ad carmina, ad sententias celebres & prouerbia, ad apophthegmata. Ad hæc allegoriæ,

ænigmata & nonnunquam etiam uerba uel antiquaria, uel dexterè excogitata & cõpacta. Idoctis autem obscura illa & recondita magis sunt putida et inepta, quàm iucunda auditu. Ostentatio est illis potius quàm locutio, nec quisquam delectari aut frui potest, eo quod non intelligit, sicut in musica. Itaq; uerba erunt sumpta de medio, atq; etiam de fece, et ambagibus utemur, ubi non intelligentur simplicia, uel metaphoris indicabitur res, quas metaphoras sumemus à rebus notis. Allusio erit ad sententias, aut prouerbia peruulgata, oratio copiosa & redundans, dilucida, plana, recta. Consulitur quoq; audientis memoriæ. Sunt ingenia quædam adeò angusta ut longas orationes nec contineant, nec capiant, breuissimis delectantur colis, & absolutionibus, oderunt diffusa. Sunt quæ capiunt facile, sed non cõseruant. Eiusmodi memoriæ breuibus sententiolis erit opus, & ijs collectis in periodũ figuratam, ac numeris concinnam, ut ueluti acutum iaculum adhæreſcat uocabulis non modo in uulgus, sed ipsi quoq; & notis & ualde usitatis, dispositis rebus omnibus naturali ordine, quem retinere perparui negotij fuerit. Concentus uel carminis, uel rythmi multum medetur huic uicio. Non onerabimus orationem copia, & uarietate exemplorum, sed paucis & longis, & uariè repetitis, ut aliquid saltem affigatur. Quod uolemus memoriæ insidere, id nota aliqua insigniemus ad recordationem apposita,

posita, ei qui audiet uel admirabili, uel læta admodum, uel tristi, aut inuisa. Sicuti contigisse Ciceroni filio narrat Seneca in suasorijs, quũ subinde de Sestio Pio *secũ accumbenti quæreret, quis nam esset. Aegris aut ualetudinarijs adhibenda oratio, quæ sine ulla molestia delectet: translationes leues, festiuæ, sonus dulcis. oratio breuis & iucunda, non subtilis neq; acuta, nempe de rebus non perinde inuolutis, atq; expositis & planis, ut cõmoueat magis & pertractet, quàm incitet: comis & bene educata, nam irritabiles sunt omnes, quos aduersa ualetudo uexat. cernemus quoq; in ætatem auditorum.* Ferè *fit, ut qualem quisq; orationem gaudet dicere, talem etiam audire.* Cicero de Quinto Hortensio: *Erant in eo quædã magis uenustæ dulcesq; sententiæ, quàm ut necessariæ, aut interdum utiles.* Non *probabantur hæc senibus, sæpe uidebam quum irridentem, tum etiam irascentem & stomachantem* Philippum, *sed mirabantur adolescentes, multitudo mouebatur.* Mores *in infinitum abeunt, ut est eorum indicibilis diuersitas, nec persequi oratione possumus.* Vniuersalis *una est formula, uera quidem illa, sed obscura admodum atque impedita .* Capi *quenque oratione suis moribus conformi, superciliosi, morosi, suspicaces, irritabiles blandè tractandi, & tanquam molli articulo .* Dicendum *est ad eos circumspectè, nec usurpandum figuras ambiguas, quas illi in sinistram*

partem poßint rapere, apud amicũ licent omnia, apud inimicum paucißima. Inimicum uoco, non quem ipse oderis, sed qui te. nam si diligit, etiam si tu odisti (quod tamen est perrarum) pro amico habebitur, nec aliter apud eũ dices, quàm si mutuò cuperetis optimè. et si nõ omnino confundenda signa uoluntatũ in uita, nec est idem adulari & benedicere, rhetorica & malicia. Oratio ad inimicũ erit cauta, moderata, absq; significatiõe infensi animi, nisi fortè inueharis in eius scelera. Habebit schemata, quæ ille uel non poßit torquere in peiorẽ intellectum, uel si torqueat, simpliciter dicemus. Ad inuidum detracto omni ornatu & opibus orationis, quoniam inuidia ex inuidiosi crescit opulentia, unde est orta. In oratione ad meticulosos, & quos nolis terrere, exordiendum unde minima sit metus suspicio, ut si dicas: Narrant contigisse in Germania grandes & graues disputatiões, magno metu tenebis suspensos priusquàm ad ultimum ueneris. sic dices potius: Disputationes grandes & graues narrant contigisse in Germania. Mores ex educatione, ex assuefactiõe, ex persuasionibus nascuntur. Itaq; hoc loco sunt genus, ut nobilitas, ignobilitas, patria, cõditio uitæ, profeßio siue institutũ. Hæc omnia magis sumũt in rebus orationis discrimen, q̃ in uerbis. Post hæc sequitur negociorũ consideratio. Ociosi alendi sunt oratione leui, plena, illustri, erudita, exemplis, prouerbijs, festiua, læta. Ad occupatos, bre-
uis

uis oratio congruet, astricta, pura, elegans, sana, dilucida, subinde excitās, & quæ facile adhæreat. Cicero: Sententia, inquit, in senatu minore apparatu est dicenda, sapiens enim est consilium, multisq; alijs dicendi relinquendus locus. Vitanda etiam ingenij ostentationisq; suspicio. Ideoq; inter leges ponit: Quæ in senatu agentur, modica sunto. Cato uerò quum dicendo diem eximebat, non senatum respiciebat, sed tempora. Sin res ipsa poscat, ut longius habeamus dicere, auocandi sunt & detinendi oratione tereti, leni, succosa, candida, pellucida, illice, exemplis ab historia, à fabula depromptis, casuum uarietate ac nouitate festiua, faceta, interdum quoq; dicaci. hæc in ipsis personis. Spectatur locus uel ex se, ut consecratus, profanus, uel ex ijs, qui in illo. In priore differentia, sola est distinctio uerborum, siue naturalium, siue translatorum. in sacro enim ijs uerbis est parcendum, quibus honorem solemus præfari, propterea quod locus est peculiariter numini dicatus, illiusq; reuerentiæ omnis debetur puritas & sanctitas. Neq; enim ulla re perinde Deus colitur ac puritate animorum, unde uerba dimanant. In loco sunt, quibus dicitur, aut apud quos, ut iudicibus, apud coronam. Loco publico autoritatē detrahit infrequentia, ut ferè priuatum reddat, sicuti frequentia, ex priuato publicum, tantò magis, si in eo sit uel princeps, uel præcipuus magistratus. Vt quum Cicero Deiotarum regem

defenderet, in priuato Iulij Cæsaris. Populo competũt propria uocabula, aptæ translationes ex rebus notis, conformationes & figuræ omnis generis. Locus est sonis quibuscunq;, sed amplo potißimum & canoro, sæpe etiam grandi, qualem fuisse referunt Trachali, concionibus uehementer appositũ. Quod si tumultuetur concio, ut in castris, uastus sonus conducet, sicut in armento reuocando. copia uerborum, & circunductiones plenæ. oratio ipsa clara, diserta, obliqua, docta, sine ostentatione tamen, sed deducta ex institutione philosophiæ, sublimis, sana, solida, sententiosa, sententijs accommodatis ad ingenium & persuasionem multitudinis, callida, plena exemplis & dictis uulgaribus, incitata, ardens, pugnans, hoc est uidelicet theatrũ, hæc parens & nutrix eloquentiæ. Mare hoc iactationes omnes recipit dicendi. Alienæ sunt ab eo loco magnæ subtilitates, ieiunitas & ariditas orationis. Redundans sit illic magis q̃ parca. De uicijs in hoc genere Quintiliano credamus, ita præcipienti: Fallantur plurimi, qui uiciosum & corruptum dicendi genus, quod aut uerborum licentia resultat, aut puerilibus sententiolis lasciuit, aut immodico tumore turgescit, aut inanibus locis bacchatur, aut casuris, si leuiter excutiantur, flosculis nitet, aut præcipitia pro sublimibus habet, au specie libertatis insanit, magis existimet populare atq; plausibile. sic ille. Quum adsunt multi, dispiciendum, quibus

bus potißimum ex illis accommodari orationem cõueniet: omnibus ne, an aliquibus, & si his, quibus tandẽ. Sin æque ad omnes, non tam spectandum quid paucis uel expediat, uel placeat, ut plerisq;, sicuti quum lex fertur, cuius utilitas approbatur, si ad plærosq; pertineat. Priuata & familiaris collocutio simplex debet esse, recta, naturalis, plana, nuda prorsum, modo ne sordida, aut spurca. Deformè est enim quicquid in plano tumet. Cura in ea & cultus ambitiosi sunt, aut arrogantis animi, nec gratiam conciliat, sed uanitatem arguit. Optimum quotidiani sermonis exemplum dedero epistolas Ciceronis ad Atticũ, uel Terentij fabulas, nisi quod is aliqua nõnunquam torquet ob numerum. Sunt quædam tempora in quibus licent, quæ non alijs temporibus: sicut in locis, cuiusmodi sunt ludi publici, lætitia cõmunis: alia quibus fas est puriora & sanctiora esse omnia, ut festis & sacratis diebus. Distinguuntur tempora ex statu rerum, ut lugubre tempus in funere, in quo etiam locus comprehenditur, ut domus funeris, ut in carcere, nam & loco non congruere orationem dicimus, pro tempore, & tempori, pro loco. Tempus calamitatis, captiuitatis, sub tyrannide. Prorsum talis habitus orationi congruit, qualis uestibus homini pro statu rerum, ut in rebus tristibus, oratio detractis ornamentis omnibus, horrida, simplex, fusa, perspicua. Sub tyrannide, demissa, & penè seruilis, plena senten-

tijs ex uarietate casuum, ac fortunæ. Qui campus suppeditat quàm plurimas. De hymnis libertatis ac lætitiæ dicunt illi Babylone captiui: Quomodo cantabimus canticum domini in terra aliena? Est occasio rerũ gerendarũ, quæ differenda nõ est longa oratione, nec præfationibus, sed occupanda & retinenda breui, astricta, periodica, sana, ardenti & ualida, & commonefactione adiuuanda, uel contrà, si res nõ placet, longa est oratione eximenda Catonis more. Sepenumero non dicitur, sed scribitur & præsentibus, & posteris: tum in tanta diuersitate ingeniorum præstabit, ut se quisq; exhibeat mensuram eorum, quæ proferat, & sibi canat, ac musis, ita facile placiturus doctis. Sibi ipse aptet orationem, id est, uideat, quid ipse in eo de quo dicit argumento, requireret, si diceret alius. Ita nõ erit operosum scribere, alioqui immensum foret atq; incomprehensibile. Postremo res considerantur, nihil est enim quod in orationem non cadat, à Deo summo ac sempiterno, ad imas rerum, nempe ad saxa & lapides, & ad deos prauorum animorum, metalla. Deus quando omnem excedit humanum captum, nihil possumus de illo aptè dicere, ac propriè: utendũ est uerbis receptis à sanctis uiris. Nam diuina omnia quum à nobis efferuntur, in limites coarctantur humani ingenij, & si craßius ad populum. Paulus enim sapientiam loquitur inter perfectos. Verba usurpabimus recondita, ampla, sublimia,

efficaciter

efficaciter uel propria, uel translata, quæ metaphoræ maximis & præstantißimis è rebus deducentur. Similitudines uerò ex omnibus, quod dominum nostrum fecisse annotamus: Quoniamquidem nihil est conditum, quod non aliquam similitudinem traxerit conditoris. Schemata erunt pauca. Sonus sublimis, stabilis, tardus, ut cunctanter et pede perßim uideamur ingredi, nō irreuerenter irruere in tanta mysteria. Dicemus solidè, sanè, sapienter, sobriè, castè, grauiter, sanctè. Licebit interim altius ingreßis paulo magis se attollere figuris, metaphoris, copia & laxitate orationis, non ebriose, sed ueluti instinctu, ut fiat admirabilis & magnifica oratio, nō iuueniliter exultans aut ludens: nec cuiusuis est in re tanta ἐνθουσιασμός. De cœlis & rerum natura, compositione subhorrida, colore simplici, oratione astricta & ossea, eleganti proprietate uerborum, translationibus aptis & notis, acutè, enucleatè: Interdum etiam quum erit opus, rusticis uocabulis, etsi non rusticanè. nulla enim sunt repudianda uocabula disserentibus de natura rerū, omnia sunt naturæ ipsi æque munda, non minus fimus, quàm margaritum. Hic uerò uel uerbis est locus, quæ poni sine honoris præfatione non solent, quia satius est proprietati atq; intelligentiæ rerum consulere, quàm ineptæ cuidam urbanitati, quæ stercus profert non sine pudore, adulterīū autem & parricidium fronte libera. Nihil enim debet uideri

pudendum dictu, nisi quod auditum alios potest peiores reddere. Cæterum naturæ arcana obscura sunt per se, quod si tenebræ ab oratione accedant, cui erunt dilucida? In rebus hominum continentur animus primum, hinc corpus, tum externa. Animus & corpus ad naturæ explicationem referuntur, nisi quod res animi comptius dici cõuenit, & translationibus frequentioribus, nam proprijs haud perinde abundamus, modò notæ sint illæ, & quæ plurimum ad intelligentiam rei conferant. Sunt in animo uicia & uirtutes, in illa tanquam contra hostes pugnandum: pro his uerò tanquam amicißimis. In utroq;, opum est oratione accurata & neruosa, acriore tamen aduersum uicia, q̃ pro uirtutibus, ut maiore ui est opus ad reuellenda mala, quàm ad bona inducenda: Desideras, inquit Seneca, contra uicia aliquid asperè dici, contra pericula animose, contra fortunam superbè, contra ambitionem contumeliose, uolo luxuriam obiurgari, libidinem traduci, impotentiam frangi, sic ille. Itaq; in uicia orationem uelut telum uibrabimus, contortam, asperam, lacertosam, quandoq; etiam ebriam atq; ineducatam ex indignatione ac zelo, ut in uetere Græcorum comœdia, & quæ huic affinis est, nostra Satyra: in qua nec spurcis uerbis abstinetur, dum non pudet poëtam dicere, quæ homines scelestos non pudet facere. Minus meminit sui, & eorum, ad quos dicit Cicero in inuectiuis, quàm in alijs orationibus.

nibus. Tametsi habenda est sui & audientium ratio, sicut idem in Sallustium dicit: Finem dicendi P. C. *faciã, sæpe enim grauius uidi offendere animos auditorum eos, qui aliena flagitia apertè dixerunt, quàm eos qui cõmiserunt.* Hæc *quidem, non quum castigantur uicia, ut malos emendemus, sed quum inuehimur in aduersarium. nam correctioni competit grauitas orationis, et moderatio, & ea omnia per quæ autoritas uel paratur, uel conseruatur.* De *uirtute quũ damus præcepta, oratio talis erit, qualis sanctæ matronæ cultus, simplex, purus, integer, grauis, satis habens uirium. Aristoteli non placet in rebus morum, & ubi sententiæ grauitatẽ oportet inesse, adhiberi comptam orationem, quæ sensus, inquit, egregios opprimit, sicut matronæ autoritas cultu immodico diminuitur.* Instruetur *exemplorum, prouerbiorum, sententiarum copia. ideoq; Anneus Seneca, qui de moribus differens, crebras sententias infarcit, non tanto opere mihi improbatur, ut* Marco Fabio, *nisi quod ut sunt ex illis quædam, quibus dici nihil potest ualidius aut solidius, ita sunt aliæ non tam firmæ, q̃ argutæ & concinnæ.* Haud *equidem negauerim, quin præstaret aliquid umbris dari, etiam in eo genere dissertionis, & si minus, quàm in alijs.* In *externis rebus, de ijs quæ creduntur esse magni momenti, sublimiter dicemus, splendidè, copiose, ornatè, illustribus & magnificis sententijs, exemplis rerum magnarum, ut de*

republica, & sicuti quidam rentur, de bello & uictoria. De paruis autem propriè, tenuiter, subtiliter, acutè, cultu ac compositione neglectiore, exemplis paucis, atq; his humilibus, & petitis de proximo. Meritoq; Martialis poëta epigrammate illum incessit, qui acturus de tribus capellis, Cannas & Annibalem citabat. quod est ex socco in cothurnum transire, & excitare fluctus in symbulo. Quàm indecorum est, inquit Cicero, de stillicidijs quum apud unum iudicem dicas, amplissimis uerbis & locis uti cõmunibus, de maiestate uerò pop. Romani summisse & subtiliter. Sententia quæ γνώμη est Græcis, non inserenda nisi in re graui, aut dubia, uel obscura, uel præter opinionẽ. Sordent enim sententiæ non suo loco positæ, & sicut intempestiuum omne, molestæ sunt. Verũ enimuerò illud plurimi refert, quid cuius persona dicatur, nostra an aliena. Sunt enim multa quæ à nobis nostro nomine & persona dici expedit. sicut non pauca alieno nomine, quemadmodum etiam in causis forensibus. Quintilianus in potione ueneni iuuenem dicentẽ facit pro se, quod melius ipse erat explicaturus, quid sentiret, & facturus ueneficæ inuidiam, nec quisquã perinde est alienarum affectionum fidus interpres, ut suarum. puellam uerò per patronũ defendit, id enim cõuenire uidebatur puellari uerecundiæ, & reatus perturbationi tum disputationi de abstrusis rebus, & illi insuetis atq; incognitis. Reprehen

di senem

di senem aut uirum grauem non decet à iuuene, præceptorem à discipulo, patrem à filio, admoneri à nobis eum, in quē non credamur esse amico animo. Inducitur aliena persona hæc, aut hæc de illo dici, aut in illo desiderari, ab his aut illis, siue suppresso nomine, seu edito. Cuius quicq; persona dicetur, ei erunt optanda omnia, non nobis, peinde prorsum atq; ipse idem diceret, ut fiat uerisimile sic eum, nec aliter fuisse dicturum. Neque uerò tam spectabimus quid eum, quem loquentem facimus deceat, ut personam, quam nos ei imponimus. Inducuntur senes loquaces, parum eos decet, sed certè tales sunt quidam. Profertur senex luxuriosus, frugi meretrix, leno probus & sapiens, tales ipsi non sunt, at nos facimus. Cato senior nitidius atque elegantius apud Ciceronem disserit de senectute, q̄ in suis ipsius operibus: uidelicet fingitur excultus Græcis literis. Id uerò quatenus possimus, præstandum. Nam Ciceronis dictionem quis exprimat facile, sed copiosiorem atque illustriorem ei tribuemus, quàm cæteris. Sunt qui personas loquentes introducunt sua quemq;, non lingua modo, sed etiam dialecto, ut Lucianus sophista in auctione uitarum, quod promptum esset facere in ijs linguis, quæ dialectos habent uarias, ut fuit olim Græca, & nunc uulgares omnes nationatim. In Latina ægrè fieret, nisi fortè ex distinctione ætatum. Accedit huc quod ea diligentia iocularis est, ut in fabulis. Nam Pla

to, Cicero, & alij non id obseruant, sed omnibus eadem uerba, & eundem sermonem attribuunt. Porrò non hominibus tantum damus sermonem, sed rebus mutis, rebus etiam prorsum confictis, ut patriæ, paupertati, & eiusmodi, quæ fictio personæ prosopopœia uerbo Græco nominatur, prior illa propriè est ethopœia. Si persona noua infertur, fingere eam licebit qualem collubuerit: sin uetus, qualem accepimus, iuxta præceptum Horatij in arte poëtica, qui enim finxit primus, uelut ius in ea antecepit, te legem statuit sequentibus. Vnicuiq; sermo est dandus naturæ ac ingenio suo conformis, tum habitui, quem illi affingimus. aliter enim patria loquetur læta & libera, quàm tristis, & oppressa seruitute. Prorsus magnum est decorum hoc tenere, multis oculis prudentiæ est opus, quæ omnia circumspicit. Quippe sunt hæc miscenda inter se & conferenda, ut eum quicq; occupet locum quem oportet, ut cui plurimum tribuendum sit, cui parũ: uelut si dicat adolescens apud senes de republica aut familiari, loco celebri, quorsum potißimum diriget oculos? & quid primas quasi partes obtinebit in oratione dicens an audiens, locus ne an materia? quid secundas, quid tertias? & ita temperantur hæc, ut minus indulgendum personæ adolescentis, quum dicit apud senes, quàm si simpliciter: minus de republica, quàm de studijs suis. In applicatione actionis huius dicendi primum est, ut patiens non refugiat

actionem,

actionem, quod accidit, dum is attentionem suam auertit à dicente. Auertitur porrò attentio re quapiam uel foris impediente, uel intrinsecus, uidelicet quoniã aliquid adest interturbans, aut deest adiuuans. prius tollendum, posterius inferendum. Quod si foris aliquid perstrepat, huic rei non est oratoris medicari. intus uero uel intelligentia est occupata alijs cogitationib. uel auersa à dicente, aut ab oratione ipsa propter res eius, aut uerba. Antequam ad opus ipsum, aut operis præparationem aliquam, & quasi proludium accedamus, implorandum est auxilium numinis, sine quo nihil omnino fit rectè. quod etiam Plato philosophus prophanus assecutus est, & alij de gentibus. Eá namq; sunt ueterũ exordia, quos simplicius docuerat natura, quàm posteriores malitia. Prisci oratores, inquit Valerius M. ab Ioue Optim. Max. bene orsi sunt. Et Vergilius in XI. Præfatus diuos, solio rex infit ab alto, quo loco Seruius Honoratus, more inquit antiquo. nam maiores nullam orationem, nisi inuocatis numinibus inchoabant, sicut omnes orationes Catonis & Gracchi. nam generale caput in omnibus legimus. Cicero per irrisionem ait in Diuinatione cõtra Qu. Cæcilium: Si quid ex uetere aliqua oratione Iouem ego Opt. Max. Sequẽtem ætatem puduit religionis, assentationis nõ puduit, ergo quod intulerat natura, abstulêre flagitia. Itaq; etiamsi mos non sit, uos facietis usu. Inuocate Deum

ex animo ac bona fide, ille & uobis, et auditoribus adet. Quod si non expediat orationi, & res qua de agitur mediocris sit, malit is rei facere iacturam, quàm cœlestis opis. Sin uerò magna, inuocate breuibus uel certè intra uos, si aperta imploratione læsuri estis causam. Cæterum attentio reuocatur, uel modulatißima oratione & harmonia, quæ animos ad se rapit uel statim inicio ostensione rei, quam uel cum ingenti sint delectatione, uel certè libenter audituri, propter festiuitatem, nouitatem, magnitudinem. aut necesse sit audiri. utpote quæ ad utilitates pertineat quærendas: uel damna euitanda, siue eorum ipsorum, siue amicorum, uel contrà inimicorum, & eorum quos ipsi læsos uelint. Cernere cõuenit quibus rebus plurimum auditores tribuant, ita ut maius operæprecium ducant de ijs audire, quàm in quibus sint occupati. Hæc uel pollicebimur facturos nos, uel ilicò ostẽdemus re ipsa facere, uel quasi gustus exhibebitur, ut id facile poßit intelligi ac credi. Occupatur quandoq; attentio admiratione, quæ de re noua atq; inusitata existit, cuius dum causam inquirit, ac uestigat, minus animaduertit. Est admiratio eiusmodi ex dicente, ijs ad quos dicit, & qua de re dicit. Quod non solitus dicere, ut in Cicerone pro Sex. Roscio. Ad non solitos, ut in Alexandro irato Macedonibus ad Persas, apud Curtium de re non solita, ut quum Cicero consuetus multos defendere, neminem lædere, accusat

accuſat Verrem. Accedunt his, locus, tempus, modus. Loco, ut pro rege Deiotaro. loci qualitate & habitu, ut pro Milone. modus in dicente, ut ſi dicat neglectius ſolito, ſi accuratius, ſi altius, ſi celerius & perturbatius, deniq; per omnia quæ explicata ſunt in ſedibus probabilitatis. Admiratio hæc initio protinus, cauſa reddita, eximenda, niſi fortè ea ipſa attentionem pararet. Tum enim differenda eſt eius dilutio, ut ſi quis ob indignitatē facinoris quiritans & uociferans, ſeſe proruerет in publicum: eiuſmodi enim admiratio, & quaſi animorum ſuſpenſio attentos eos continet, quales eſſe deſinunt re cognita. Auertitur attentio uel ſuaptè ſpontè, ut in ſegnibus, & qui animo ſunt uel peregrinante, uel plerunq; aliud agentė. Hi ſunt ad attentionem reuocandi, modò ex dicente, quod ſi charus cum ſollicitudine, quod cum reuereamur, uel metuamus, nam affectus hi ſtimulant animum ceſſantem. Ex oratione aūt auertitur, quod non tanti eſſe ducat eam audire. Nos contrà declarabimus, ſi audiant magnam eos capturos uel uoluptatem, uel utilitatem: aut cōtrarium ſi, nolint audire. Iam quod res tametſi illis perexigua, quibuſdam tamen eſt maxima, qui eis eſſe curæ debeant. Vt apud Quintil. in apibus pauperis unum oro, ne cui minor dignitate ueſtra uideatur cauſa litis meæ, ante omnia enim non debetis ſpectare, ut pauper magna perdiderim, ſed quantulum eſt, quod abſtulerit mihi diues, mi-

nus est quod reliquit. Pungendi sunt nõnunquam uel re prehensione, uel uituperatione. Interrogatio quoq; sui ipsius, dubitatio, conuersio attentionem exacuunt. Ad hæc correctio & selectio unius. & comparatio, erigit enim sese animus ut consideret, quid tandem sit illud tantum, præ quo reliqua sint parua. Est etiam è lassitu dine auersio, quod uel audiendo, uel aliud agendo sint defessi, ut nolint omnino aures præbere. Reparandi ac renouandi sunt breuitatis spe, uel quemadmodum in cõ uiuijs, suaui aliquo cibo, uelut fabella, sicuti apud Demo *sthenem de umbra asini, aut concentu & modulatione dictionis, interdum subaustera, quæ uellicet iacentem stomachũ, sicut reprehensiuncula, ut dixi.* Et *quoniam sæpenumero reputatio laboris, plus quàm labor ipse defatigat, auocanda est audientis cogitatio in res alias, ne uacet ei laborem suum expendere. Iuuabit item de monstrare, quàm exiguus sit labor, quem illi pro ma gno habebant. Prosunt hoc loco preces, cohortationes, excitationes spei, ut qui tam multũ tulerint, perferant id pusillũ quod restat. Affectus omnis quũ inualuit, tol lit attentionem, remissus quoq; sollicitat atq; impedit. est enim mentis nebula. Sed affectus alij ex transuerso incurrunt, alij pugnant recta acie cõtra nos. Qui stant à nobis, fouendi. incurrunt autem, ut si audientes sint in lætitia, in amore, in odio aliarum rerum, quàm uel nostrarum, uel nostri. Hi si à principio interpellant*

attentionem,

attentionem, repellendi ac retundendi obiecta re alia uel utilitatis, uel damni paris, de qua nos simus dicturi, ut interea quiescant, dum audientiam poscimus. uel molliter & blandè sedandi ac mitigandi sunt, ut uelut pausam quandam dent animo, & sinant alias res agere, ut immanes bestiæ blanditijs nostris naturæ suæ rigorem intermittunt. Ex ijs qui contra nos præliantur, sunt quidam mansueti, qui medentis manum non refugiant, ut spes lucri in homine minimè auaro, fauor nostri inimici re quapiam conciliatus leuicula. Quidam uerò degeneres, ut metus & contemptus sui. alij præferoces ac prærapidi, ut odium, ira, indignatio, inuidentia. Primi possunt curari adhibita medicina. secundi, si causam ex animo subtrahas, & declares moueri eos umbris, timendiq; nullam esse causam: sicut pro Milone. uel cōtemnendi nostri, ut si existimemur imperiti aut inopes. tū enim licebit patefacere, quantum in eiusmodi re positum sit à nobis operæ, ubi, sub quibus præceptoribus, & alia in eum modū, omnisq; ruditatis fugienda suspicio. Qui sunt tertij generis affectus, quasi cauda apprehendemus, oblique enim sunt à nobis inuadendi, qui uel in dicentem substulerunt se, uel in rem ipsam. Principio significationē omnem uitabimus eorum uiciorū, quæ auditores potißimū detestantur. Oderunt ferè homines superbiā & cōtemptū sui ipsorū, comitate & submißione sui, quum est opus.

odium

odium arrogantiæ diluitur. Beneuolentia, *ut est in Mimo, elici potest, extorqueri non potest. Itaq; captanda est uel profeßione, si testificemur illos à nobis diligi, quæ ratio tenuißima est, & parum admodum ualida. illa potior, si doceamus. quæ dederimus experimenta nostræ erga illos uoluntatis, tum etiam si habeamur uiri boni, quæ opinio coniuncta est naturaliter cum opinione bonæ uoluntatis aduersum nos, & uiceuersa, quippe & eos, à quibus diligimur, fungi arbitramur debito officio, qui ament dignos, ac proinde bonos esse. Qui uerò sint boni, eos indubiè non defuturos officio censemus, id est, ut bonos diligant, qualem se quisq; esse autumat. Amoris manifesta signa sunt, si quid pro ijs, qui audiunt, fecerimus, aut pro ijs, qui illis sint chari, si dixerimus, si conati simus, aut omnino uoluerimus, si quid nostri pro illis fecerint, ut nos tanquam nostrũ beneficium uelimus conseruatum, qua ratione uenditãt se nobiles, & egregijs parentibus prognati, uicißimq; ab auditoribus fauorem reposcunt maioribus suis debitum.* Commemoratione *etiam beneficiorum, si qua sint ab auditoribus profecta in nos, conciliatur beneuolentia.* Gratos *enim nos esse iudicant, qui meminerimus, quod est Ciceroni frequens ad* Po. Romanum. *idq; eo est potentius, si nos rebus ipsis gratos sint experti, uel erga se, uel erga alios. tales enim sperant post hac futuros nos erga se, quales antea, uel in alios.* Adde *quod na*

tura

tura ita fert, ut amemus, quos affecimus beneficijs, tanquàm opus nostrum. Cæterum quæ sunt attentionis et beneuolentiæ, ea uerò non sunt loci huius, sed tractationis de anima. Nos quasi exẽpli gratia hæc attigimus, quo alia intelligantur melius. Aduersus rem ipsam bene affecti sunt quidam, sed ita ut contradicentem non recusent audire: alij ut nolint, et mirẽtur atq; auersentur impudentiam eius, qui in oppositum tendat loqui. Prioribus satis sit, nostram fiduciam declarare, & spem cõfutationis inimici. ad alteros opus est tacito quodam ingressu & occulto, ut à principio non facile quid agatur intelligant. Irrepimus tacitè in rem, uel rectà, quũ altius repetitis principijs, prius quàm sentiat auditor quorsum euasurus sis, subruisti fundamenta rei contrariæ, & stabiliuisti tuæ. deduxisti enim eum, unde iam retrocedere non potest: & ostendisti uerum esse, aut uerisimile, quod minimè rebatur. quomodo aduersus profanos de nostra pietate potest disputari. Vel ex transuerso subimus, quum similitudine aut collatione absurdioris, aut peioris patefacimus, uel bonã esse nostram causam, uel minus malam, quàm pro opinione. Est quũ nos ipsi fatemur rem nostram uel malam esse, uel absurdam: sed inesse in ea, quod minus sit malum: id nos à peiore selecturos, ne in tota fallantur, qui non falluntur in parte: ne'ue uniuersam damnent, sine discrimine. minus dicturos, aut aliter, aut de alijs rebus quàm expe-

ctent. in quo quæritur dicenti beneuolentia, ut bono ui ro: & autoritas, ut prudenti: quæ duæ res multum ad leniendam rem inuisam conferunt. Nacto beneuolentiam & fidem, licebit apertè ac simpliciter ostendere, scire se quid illis expediat, & id curare, quid in re uel ueri sit, uel boni. falli eos censura sua: id se patefacturũ continuò, dent se modo attentos, & uelint doceri. qua ratione Cicero usus est de Lege agraria Pub. Rulli. Adductio hæc audientis, ut sese actioni præbeat, eius finis, quem destinasti, procemium dicitur. quod ante actionem quidem ipsam ponitur, sed actioni cõiunctum est, ut uestibulum ædibus: etsi alia sunt alijs disiunctiora. Surreptio illa, insinuatio nuncupatur. Quum uerò minimè est præparatione hac opus, nihil impediet, quin ab actione ipsa liceat exordiri: etsi prope semper aliquid assumi solet uice procemij, siue ut magis attendat qui audit, siue ad faciliorem effectum operis, nempe ut citius persuadeamus, aut doceamus apertius. Ornat quoq; orationẽ, longiusculã præsertim, aliquid ei præfationis loco preponi. Simplicitas dictionis maximè congruit procemijs, ut statim initio sine suspicione doli admittaris in animos, ne à primo affectum aliquem aduersum te excites, tanquam obicem totius laboris. Itaq; oratio non erit in eo sublimis, nec prænitida, non calamistrata, non rotunda & contorta, sed fusa membris & absolutionibus longioribus, nõ arguta, nec subtilis

tilis, nisi fortè cõtraria existimatione laboremus. Erit *lenis, coagmentata, fluens, continua. idq́; potissimum in præfationibus librorum de historia, uel parte aliqua philosophiæ. Sequitur actio: in qua, sicuti uidemus à natura fieri, et ab omni arte, repellimus incõmoda, operamur in commodis. sic in purgatione metallorum, in concoctione animantium, in dolatione ligni ad statuam uel arcã. Sunt in actione impedimenta uel ab audientibus, uel à rebus. ab audientibus, in attentione, in ingenio, in affectibus. nam quæ in procemio efficienda diximus, ut auditor libenter audiat, ea sunt per totam orationẽ cõseruanda. à rebus est, quum res aliæ cum nostris ita pugnant, ut inferiores uideantur nostræ.* De *attentione modò sumus loquuti. Ingeniũ uel non capit res, uel uerba. si res, quia nescit quid uersetur in causa, breuiter narrandum, ut fiant dociles.* Hinc apud Ci*ceronem cernere est expositiones factas in secundis, in tertijs actionibus, quum pro eodem* Hortensius *& alij dixissent: ut si quis prioribus actionibus non adfuisset, intelligeret nihilominus qua de re ageretur. quam in partem non inferendum decurrentes contexto nitore circuitus, ut ait* Quintil. *sed astrictá & soluta subtilitate, & aceruum membrorum separatorum, quorum quodq́; partem rerum dicendarũ includat.* Vnõ in*terdũ membro constat absolutio, ut* Venefieij *agimus, malæ tractationis ago.* Si non *capit materiam aut uer-*

ba, planè ac dilucidè dicendum, & illius captui accommodanda omnia, si in eo uniuersa res uoluitur. Affectus excitandi sunt nostri, mitigandi uel alieni, uel contrarij: quandoq; etiam nostri, quum expediat nos intelligi, aut iudicari acutè, quæ dicimus. Mitigatos alienos non exulcerabimus: nec dicemus aliquid, quo uelut admonitu rursum excitentur. Affectus uel incurrunt, uel recta fronte in nos cõsistunt. qui incurrunt, amouendi, & deducendus sensim ab eis auditor, nec excitandi unquã, sed ut firmius quiescant, subijciemus alios pro eis, quo clauus clauo retundatur. Pugnãt alij uel in nos, uel in rem. Atroces sunt, et maximè damnosi, qui in nos, quocirca danda opera tota oratione, ne illa in nobis existat species uel mali uiri, uel stulti, uel inimici: mali, ut crudelis, inhumani, arrogantis, scelerosi, non functi officio: stulti, ne quid faciamus aut dicamus, quod irrideri poßit: inimici, ne odisse, aut contempsisse, aut læsiße uideamur audientes, aut eorum amicos. Nã etiam Censores, quum notas inurunt, id se in illorum gratiam dicunt facere, ut minus deinceps sint mali. itaq; amici affectant existimari, uel quũ lædunt. Eadem est legum mens, quæ in ciues suos paterno sunt affectu. Quapropter tollenda est omnino affectionis causa, & subijcienda cõtraria. In rem præliantur, quũ eam aduersus suas, aut amicorum uoluptates uel utilitates credunt stare. quo loco planum faciendum est, nõ

ita

ita esse, si poßis: aut irrependum per cuniculos, de quo in Insinuatione disseruimus: uel dicendum figuratè. nam aperta oratio in causis eiusmodi plurimum habet inuidiæ. Res inter se confligunt, quum in contrarium dixit alius, uel dicturus est, uel auditor diuersum sentit, aut est sensurus. Repellenda est contraria ratio, & nostra confirmanda. utrunq; eò est loci exequendũ, quo plurimum & prosit nobis, & obsit aduersario. Qua in re ordo aptus plurimum affert momenti ad uictoriam, sicut acies in prælio rectè, atq; ut opus est, disposita. Argumentorũ ordo uel naturalis est, uel ad auditoris rationem refertur. Naturale est, ut prius fulciat sequens: quod fit in probationibus mathematicis, ut decimum pendeat ex nouẽ prioribus, uicesimũ ex undeuiginti præcedentibus. Ad hoc ordinis est naturalis, ut sublatis quæ obsint, stabiliamus nostra: hoc est, ut contraria refutemus prius, hinc ponamus quæ ipsi sentimus. quem uidemus fuisse morem Aristotelis, qui à nobis tenendus est ubiq;, quum ex depulsione aduersorũ multum accedit uirium nostræ causæ: ut illis reiectis appareat id solũ restare, quod nos affirmamus. Auditor uel persuasus est, & leues probatiunculas respuit, tum maximum & fortißimum quodq; proponendũ, ut cõtraria nobis persuasio flaccescat, & incipiat se facilem præbere ijs quæ restant. Idem faciemus, si quid habemus adeò potens, quo iacto funditus euertantur cõ

traria: nempe quũ tale est, ut ægrè poßint recipi cõtraria post illud. Quod si auditor uel persuasus non est in oppositũ, uel sedatè rationes expectat, & perfert quũ nostra argumenta lumen secum afferent, & ad se illustrandum & obscurandum opposita, ponemus priori loco. Sin aliter, leuiora dicemus per gradus, ut grauiora semper subsequantur. Quandoq; sparsim dimicamus collatis argumentis, quũ fiducia est, nos facilè per singula futuros superiores. Iterdum sicut in ædificio leuia adiungimus fortioribus, & minora argumenta maioribus applicamus, tanquã fulcimentis: uel quẽadmodum in bello, prima & postrema facimus munitißima, imbellem uerò turbã cum impedimentis in mediũ recipimus. Sed siue res ipsas, siue auditorem spectes, ordo est ferè naturæ tenendus in collocatione argumẽtorum: ut quod præponitur, uires addat sequentibus: quod autem differtur, ideo differatur, ut per priora robur accipiat. Optimus omniũ est ordo mathematicus, quem quantum licebit imitabimur. Nullum est prætermittendum argumentum, quod prodeße poßit causæ. Nam non raro quæ nobis uidentur leuia & quasi superuacanea, multorum ingenijs sunt fortißima, ponantur modò suo loco: id est, ut nõ ostentemus, tanquã ijs fidamus plurimum: sed potius adducamus pro numero, quàm pro robore. nisi fortè adeò leuia sint & minuta, ut remoueri sit satius, ne oratio nimis excrescat,

aut

aut redundans sit tanta copia & fastidienda, uel leuitate rationũ uilescat & contemnatur. Cauendum est à communib. argumentis, quæ tam ab aduersarijs stant, quàm à nobis. tum ab ijs, quæ prima facie stant à nobis, sed paululum excussa aduersarios magis adiuuant, & in nos ipsos retorquentur: itaque sauciamur nostris ipsorũ telis. ab illis quoq;, quæ cum dicto aliquo, uel dicendo pugnant. Quæ nõ dabitur uiribus prosternere, obruamus numero. Porrò hæc omnia Frustra erunt à nobis elaborata, si obliuiscatur auditor. Id si uereare, subijcienda erit collectio quædã capitum, quæ idcirco Recapitulatio nominatur, à Græcis uero epilogus: uel rectus, si nõ offenditur, et apertus, hæc et illa esse dicta: uel si metuas, ne sis odiosus aut ineptus, tanquã parum illius memoriæ cõfisus, oblique erit uadendum schemate aliquo, quasi aliud uidearis agere, idq; multò plus habet gratiæ. In ijs quæ scribũtur, breuiores sufficiunt epilogi, ac uelut puncta quædam ad monendam memoriam. Longiores cõgruunt orationibus, quæ habentur ad populum, potiss. rudem atq; obliuiosum. Si nihil sit opus epilogo, illud tamen discedens repete, quod maximè cupias auditoris animo manere infixũ, siue per suasionem rei cuiuspiam, siue animi motum, aut quietem. Breuibus sententijs atq; absolutionibus concludendi sunt epilogi, numerosa compositione, & concinna, ut tenacius adhæreant memoriæ. Optima quæq; & po

tißima subijci cõueniet, omißis leuibus. cum his discedit auditor, ea maximè recordatur ac recolit. Ergo hûc *in modum uenies ad dicendum.* Primũ omnium pro*ponendus est mente ac cogitatione finis, quem uelis attingere: qui unus est, aut multi. Si multi, aut per se quisque, aut unus est præcipuus, alij alijs subduntur, & reliqui propter illum. ad finem extremum referenda omnia. si sint pares, unusquisq; per se tractatur. Summa rerum uniuersa est colligenda animo: in ea dispiciendum, quæ prosint, quæ obsint. Tum si quid ex patiente obstet actioni, id amouendum non initio tantum, sed in quacunq; orationis parte obsistat. qua de re in causis ciuilibus tot uidemus proœmia medijs orationibus, & in carminibus tot inuocationes medio opere, quæ sunt illis proœmiorum uice. nam attentionem & beneuolentiam pariunt. Tum aduersæ probationes profligandæ, si ualeas: sin secus, cautè deuitandæ, uel nostræ confirmandæ eò loci, ubi quicq; permultũ uirium obtineat, ut in pugna ac ædificio. Sciamusq;, magnũ momentum positum esse in ordine. nam alia alijs lucem ac robur adferunt, uel rursum impedimentum ac tenebras, prout sunt uariè posita. Proœmiũ, quod in opere primũ locum occupat, ultimum est cogitandũ: quippe quod ex dicendis nasci debet, ut rami prius cernuntur quàm radix, qui tamen nascuntur ex radice. Neq; uerò partes istæ distant locis, sed functionibus ac affecti*

bus.

bus. Procœmiũ est enim, quicquid ante rem, ad attentionem aut fidem dicitur. Quare non raro etiam in decursu procœmiamur, & argumentamur in initio. & Insinuationis non solum in principio est usus, sed per totã orationem: non in procœmijs modo, sed in argumentationibus: quum quid sumus uel absonum dicturi, uel infensum, uel parum uerisimile. Sunt autem mollitiones quædam rei duræ, aut infestæ, procœmijs non absimiles, quæ subijciuntur post rem: quas nominemus sanè mitigatiões, ut quum dicta excusamus, et si quam fecimus plagam, fomentis lenimus. Hĩs accedunt Egressiones quædam, quæ uel propter rem quæruntur, uel propter auditorem: nempe ut res percipiatur, aut credatur facilius, aut libentẽ auditorem diutius detineat. Hæ quatuor sunt formarum. nam uel repetuntur, uel producuntur, uel deriuantur, uel annectuntur. Repetuntur, quum altius rem deducimus, quàm pro materia destinata: ut si disputaturus de liberalitate, dicat prius, quo fœdere genus humanum est inter se à natura deuinctum: quantum est alios alijs bene cupere, tum bene facere: hinc quanto plus ea re distribuenda quam quisq; arctè complectatur & possidere cupiat, cuius generis est pecunia. Producitur autem, quum longius extenditur quàm est necesse, ducente semper filo, quod semel apprehendimus: ut si in eodem liberalitatis argumento, postquam de eo disseruerit, adijciat: Si tantum

& tam pulchrũ existimatur pecuniã impendere, quia charam, quid sanguinem? quid uitam? & de eo quoq; disputet: tum ad beneficia Seruatoris nostri Christi Iesu transeat. Tales *digreßiones sunt apud* Vergilium *in fine cuiusq; uoluminis* Georgicorũ. Deriuatur, *quum ex occasione uerbi alicuius aut dicti ad res alias digredimur:* Admonet *me* Cypriani *facta mentio, ut morem uobis referam martyrum nostræ religionis.* Annecti*tur, uel assuitur, quum planè extrà rem infertur, quæ rei applicetur: uelut si pueritiam uerno tempori facias similem, & adiungas optimum docendi genus esse per similitudines & imagines, quæ de rebus notis sumantur.* Prouidendum *est semper, ut digressus uiam tibi prospicias, qua redeas domum facile & commodè, ne per saxa & præcipitia: nisi fortè digreßionem propter ipsam eandem quæsieris, quod fit in* Dialogis, *qui orsi à prandio, uel amœnitate loci, in quo considunt, delabuntur ad tractationem naturæ rerum, uel morum animi humani, aut aliquid magnum & amplum, ex tam arcto atque humili initio. Aut si nihil statueris addere digreßioni, qualis est quum producitur.*

Vtilis *est* Egreßio *ad docendum, ad persuadendum, ad detinendum, adde etiam ad insinuationem.*

IOANNIS LVDOVICI VIVIS VALENTINI de ratione dicendi, Liber Tertius.

XPOSVI *generaliter duobus uoluminibus, quid de dicendi ratione sentirem, quæ accõmodari ad singulorũ argumentorum formulas facile poterunt.* Nunc de docendi partibus *speciatim disseram, quorum præcepta rara quidem sunt apud scriptores, & tamen cumprimis necessaria.* Docemus *ignorata.* Ignorantia *autem omnis uel de rebus est, uel de uerbis.* Rerum *aliæ existunt cunctæ, ut homo: aut uidentur existere, ut fluuius, & temporis qualitates, ut hyems, æstas.* Præterea *hic accuratiorem illam philosophiæ inquisitionem de perpetuo fluxu materiæ in uiuentibus, ad uulgarem sensum loquimur, & quasi ad popularem trutinam nostra expendimus, quod est huic tractationi congruentius.* Aliæ *rerũ fluũt penitus, uelut tempus, motus, & ea quæ sunt motus omnia.* Quum *res fluxæ explicantur, præteritæ, aut futuræ, aut quasi tales,* Narratio *nominatur, quæ in multas diducitur species.* Quum *fixæ aut tanquam existentes,* Descriptio *est, sicut domus, æstatis, hyemis, ueris.*

nam

nam ea ex quoq; describuntur tempore, quæ cõsistunt: nempe habitus & facies temporis, in campo, cœlo, hominibus. tametsi confunduntur hæc crebro, & describi dicuntur, quæ narrantur: sicut è diuerso narrari, quæ describuntur. Sic Aristoteles historiã animalium, opus illud suum uocat, & Theophrastus historiam plantarum, & Plinius historiam naturæ. Docentur etiam nõ quæ acta sint, aut quæ agenda, sed quomodo quid agendum: quod pertinet ad præcepta artium. De his tribus faciemus iam uerba, hinc de expositione uerborum. Nam quo percipiantur commodius, narrationem à descriptione separabimus: ut sit Descriptio, quasi pictura in tabella expressa: Narratio uerò, rerum aliarum post alias prolatio ac ostensio, quemadmodum se aperiunt ei, qui iter facit in rheda aut lectica, auersa facie. is enim ea solum cernit, quæ prætereũt. Sed neq; est alia intuendi ratio in hac uita, in qua transacta respicimus, non prospicimus futura. aspicimus autem præsentia tenuiter & maligne.

DESCRIPTIO.

Ergo de descriptione dicemus primum, quæ simplicior est, & sæpe in narrationẽ incurrit. Finis eius est, aliquid animo intuendum proponere. quod quum fit adeo exactè, ut propè oculis uideamur id cernere, Perspicuitas seu Euidentia nũcupatur, à Græcis ἐνάργεια. ut nihil sit perspicuitas aliud, quàm euidentissi

ma

ma descriptio, in quam ceu in rem præsentem adducitur, qui audit: & quemadmodũ Quintilianus de quadam Ciceronis descriptione dicit, nihil plus uideret, qui intrasset. Itaq; Aristoteles appositè eam nominat πρὸ ὀμμάτων ποιεῖν. Hac uirtute admirabilis est præter cæteros Homerus, quem reliqui sunt poëtæ æmulati, & in primis Vergilius Maro: ut non solum significatione uerborum rem subijciant oculis, de qua loquuntur, sed sono ipso, & compositione uocum: sicuti multis exemplis docet Georgius Trapezontius. Porrò in descriptione non tam quid res sit depingitur, hoc enim fieri nequit, nam essentia cuiusq; substantiæ non potest oculis capi: sed quibus uestita est adiacentibus, aut ijs quæ tanquam adiacentia sumuntur: ut quum Deus describitur, in quo nihil est omnino adiacens. Porrò adhærentia alia cognoscuntur à sensibus, alia per sensus à mente, uti est à nobis expositum in prima Philosophia. Sunt ex rebus quæ habent utraq; adiacentia, sunt quæ non habent sensilia, rara sunt autem quæ sensilia solum habent. In primo genere ponuntur, homo, animantia, stirpes. in secũdo, Deus, angeli, tempus, fama, philosophia. in tertio, sunt torpentia quædam saxa. Iam aut describitur res una, uelut homo, arbor: aut plures, ut domus, urbs, regio, populus, cõuiuium, prælium. Eorum quæ sub sensum cadunt, descriptio est minimè difficilis: ut nõ operosum pingere, quæ sub oculos. exemplum sit in

homine.

homine, in quo ad oculos pertinent color, statura, quantitas, proportio, incessus, motus, habitus, cultusq;: ut uestitus, armatus, sedens, stans. quæ tametsi adiacentia nõ sunt, tamen modum quendam efficiunt adiacentium. neq; enim hic ista ad exactam examinantur libram, ut dixi. Sub auditũ uenit uox, sub tactum mollicies, duricies: sub odoratum, quod olet, ut pastillos, uel hircum. Sic in bello facies illa tam uaria militum multifariam armatorum. alij enim sunt leuis armaturæ, alij grauis, alij pedites, alij equites: tum concursus & dimicatio, uicesq; ferientium & cadentium, quæ oculorum sunt. iam sonitus tubarum, fremitus equorum, strepitus armorum, gemitus sauciorum, quæ sunt aurium. In cõuiuio, locus, mensæ, ornamenta, uasa, fercula, conditurx, sapores, suffitus aromatum, & odor florum, uoces, clamores. In carcere, pedor ille & fœtor teterrimus. Quæ sub sensus nõ cadunt, difficilius est pingere: exprimuntur tamen quantum fieri potest accommodatè ad suam naturã, id est, ad cognitionem sensus, aut mentis nostræ, quum uocabulis utimur aptissimis explicationi adiacentium illius. ut quum dicimus Deum æternum quiddam, immortale, sapientissimum, potentissimum: aut, philosophiam esse disciplinam, quæ per cœlos, perq; diuina & humana omnia peruagatur, animumq; nostrum cogitatione rerum illarum instruit, tum ita componit & munit, ut inuictum illum præstet

contra

contra minas fortunæ, contemptorem earum rerum quas uulgus admiratur: & cætera, quæ de tanta disciplina nõ minus magnificè dici possunt, quàm uerè. Porrò *ignota omnia ex notis describimus, & quo quisq; magis intelligendi ui atq; eruditione est præditus, eo melius proprias istas descriptiones assequitur.* Nam *qui nõ perinde ualet mẽte, huic sensilibus est opus. Idcirco spiritalia hæc persona quadã induuntur, ut pictura: & habent uenustatis plurimum, ad uulgi quoq; intelligentiam efficacitatis non parum. ut si quis philosophiã describat, fœminam sancto et reuerendo uultu, uenerabili macie, pallore decoro, statura adeò procera, ut cœlos & sydera superet, oculis ad fortunæ minas & fremitus inconniuentibus, & alijs in hunc modum: quæ poëtis quidem sunt frequentia, & magis concessa, sed & oratoribus non insueta, etiam philosophis.* Sic depingit Boëthius *philosophiam, Chrysippus iustitiam,* Prodicus *uirtutem & uoluptatem, itidem Cleanthes & Cebes humanã uitam.* Ex quibus *quæq; res facile cognoscitur, ex eis ipsis describitur.* Et *quoniã ex actibus cognoscimus facultatem, ex actibus exterioribus interiorem facultatem, ingenium, naturam iudicamus. ideo optima descriptio, & intelligentiæ congruens, ab actibus sumitur, siue mẽti exponatur, siue sensui. Quũ uerò persona imponitur, ad sensum, ut talis sit persona, quales rei actiones atq; opera.* Itaq; *philosophiam*

talem

talem depingemus, quales facit studiosos sui: somnum itidem, famem, mortem, uirtutem, fœlicitatem: tempus quoq;, ætatem, sexum, conditionē, fortunam, patriam, studia, mores, actus. Talia explicabimus horum singula, qualia faciunt, aut qualia in eis sunt quæ occupant. Verg. timorem his modis apposite expreßit: Gelidus Teucris per dura cucurrit Ossa tremor: et, Extemplo Aeneæ soluūtur frigore membra: et, Mihi frigidus horror Mēbra quatit, gelidusq; coit formidine sanguis. Obstupui, steteruntq; comæ, & uox faucibus hæsit. et furorem in Sibylla: Ante fores subitò non uultus, non color unus. Ita etiam Terentius lætitiam in suo Chærea. Si quis aspiciendum proponat gratum uer, tot frondibus & teneris uestitum floribus ostendet: autumnum, pomis diuitem: hyemē, rigentem & tristem: æstatem, ardentem. Tum si diem aliquem designans enarres, quo signo zodiaci sit sol, quæ facies cœli: festos quoq; aut profestos dies, habitu actibusq; uel hominum, uel elementorū, uel cœli, declaramus. In ætate describenda, poterit quis proponere spectandos mores, quos adfert illa ætas, omnesq; actus, etiam cultum corporis & habitum: ad eundem modum in sexu, in conditione, in dignitate, & alijs. quæ tam multa sunt, ut uix pars exigua poßit attingi. Præcipuum est ad aptè explicandum, si sit res quæ oculis capi potest, eam totam oculis subiecisse, quoad eius fieri poßit. certius enim eam tenent

tient qui cunctam uiderunt, quàm qui particulatim, ità ut situm orbis terrarũ certius apertiusq; cognoscant, qui in tabella sunt intuiti fideliter depicta, quàm qui peragrárunt. Si oculis alijs ue sensibus comprehendi res nequeat, plurimum adiuuabimur probè cõprehensa uisione illius, siue (ut Græci dicũt) phantasia: forma scilicet, facie, membris, cultu, naturæ & ingenio eius congruentibus. Neq; uerò descriptiones omnes usq; ad minutissima persequimur. Aliæ descriptiones alijs longiores erunt, pro ut ad institutum dicentis pertinebit. Sunt quædam ex proposito descriptiones, ut quum Tacitus mores exponit Germaniæ, et Cosmographi ac Topographi sua loca. Sunt aliæ uelut membra corpori annexa. & in horum quibusdam licet pro arbitrio euagari, sicut in ijs quæ spectant ad occupandas uacuas alioqui mentes. Quæ uerò ob aliud inserũtur, in his oportet esse limitem, quem uel rei ipsius natura ponet, uel auditor. Magni autores dum aliud agentes describunt, adducunt aliquid maximè insigne, quo facile id quod uolunt exprimatur: sicut in qua facie inest quippiam notabile, ex eo tota facies statim agnoscitur, næuo uno (quod dicitur) uel cicatrice, uel pilo, uel uerruca, uel naso oblongo, uel contorto, aquilo aut presso, easq; facies pictores uocant bene effigiabiles. ita & ipsi onere se omnia persequendi soluunt, & lectores magno compendio quò instituerunt perducunt. Vergilius: Il-

le Quirinali lituo, paruaq; sedebat Succinctus trabea, laeuaq; ancile gerebat. Et, *Vuidus hyberna uenit de glā de Menalcas.* Cicero in Pisonem: *Respondes altero ad frontem sublato, altero ad mentum depresso supercilio.* Et pro Cluentio: *Facite enim, ut non solum mores eius & arrogantiam, sed etiam uultum, atq; amictum, & illam usq; ad talos demissam purpuram recordemini.* Et in Rullum de lege agraria: *Iam designatus alio uultu, alio uocis sono, alio incessu esse meditabatur, uestitu obsoletior, corpore inculto & horrido, capillatior quàm antea, barbaq; maiore, ut oculis & aspectu denūciare omnibus et uim tribunitiā, et minitari reipublicae uideretur.* Obijcitur etiam oculis res aliqua, collecta illius uarietate: *ut si quis in mensa herbas & flosculos uarios spargat, imaginem referet prati.* Huius generis est descriptio conuiuij luxuriosi Ciceronis apud Quintilianum: *Videbar uidere alios intrantes, alios exeuntes, quosdam ex uino uacillantes, quosdam hesterna potatione oscitantes, humus erat immunda, lutulenta; uino coronis languidulis, & spinis cooperta piscium. sic Cicero.* De hac descriptione Quintilianus dicit quod dudum retuli: *Quid plus uideret, qui intrasset?* Multum habent momenti descriptiones ad persuadendum. *nam quae res astrictae, & quasi conuolutae nullum sui sensum relinquunt, apertae atq; euolutae acriter cōmouent. Quis enim non magis con-*

citatur

citatur secundo & tertio Aeneidos, q̃ dicto illo quamli bet acuto, & ingeniose concluso: Et campos ubi Troia fuit. Sic urbium captarum, inquit M. Fabius, crescit mi seratio. Sine dubio enim qui dicit expugnatam esse ciui tatem, complectitur omnia, quæcunq; talis fortuna recipit: sed in affectus minus penetrat breuis hic uelut nuncius. at si aperias hæc, quæ uno uerbo inclusa erãt, apparebunt effusæ per domos & templa flammæ, & ruentium tectorum fragor, & ex diuersis clamoribus unus quidam sonus, & alia quæ ille persequitur. Eundem in modum in præceptis uirtutis, magis uoluntates nostras ad agendum inducunt diffusæ & explicatæ præceptorum rationes, quàm breuia quædam moni ta, & paucis uerbis cõprehensa. Quis futurus sit or do in descriptionibus, paucis absoluamus. In breuibus illis descriptionibus, quæ uelut punctis attinguntur, nullus est ordo: Nec ubi res effunduntur cõfertim. quin potius negligentia illa ordinis clarius rem ostendit, ut pratum in quo permisti sunt uariorum generum ac co lorum flores. In longis uerò, ubi res est explicatione uelut depingenda, optimum fuerit ordinem naturæ sequi, quæ primum omnium rem utcunq; format, & delineat totam rudem: hinc singulis paulatim partibus faciem suam tribuit, quoad totam ipsam perfectam iam supprema manu imposita edat: quod pictorum, cælatorum, scalptorum artes immitantur. Hi enim materiam

à primo totam delineant, ut iam tum poßit intelligi quid futurum sit, nondũ uerò quale. Sensim deinceps membra expoliunt, aut colores inducunt. Sic in descriptione à primo statim res uniuersa proponetur, postea ducetur per partes. ut apud Cæsarem: Gallia omnis diuisa est in partes treis. et Tacitũ: Germania omnis à Gallis Rhetijsq;, &c. sic fit attentus auditor ac docilis. Post hoc initiũ alijs lubet à uilißimis adscendere ad præstantißima, alijs contrà descendere: ut à capite per pectus ad crura & pedes, uel à pedibus per crura & pectus ad caput, à Deo ad materiam primã, ab hac ad Deum: in republica à religione ad mores publicos profanos, hinc ad priuatos, aut è diuerso. Sed certè optima descriptio est, quum priora lumen adferunt sequentibus. Si quid sit naturaliter primum, æque expositum nostræ intelligentiæ, id primum locum occupet, ut in describendo die nemo exorditur à uespere, etiamsi nationes quædam diem suum illinc auspicentur. In prælio apparatus militum est primus, in cõuiuio dominus & locus. Verba esse cõuenit simplicia, propria, & rebus apta: nempe grandia rebus grandibus, festiua & dulcia dulcib. atrocia atrocibus, horrida horridis. Bene exprimunt rem aptæ metaphoræ, & similitudines. Poëtæ his abundant, nec apud Oratores sunt raræ. Citantur ex oratione Ciceronis pro Murena elegantißimæ aliquot, & accutißimæ: ut qui non possunt fieri citharœdi,

tharœdi, fiunt aulœdi: & de tempestatibus, ac pop. uoluntate. Tum pro P. Sextio, de L. Pisone: Exanimatus euolat è senatu, non minus perturbato animo, quàm si annis antè paucis in creditorum cõuentum incidisset. Tum per amplificationẽ, ac hyperbolem: Ipsi quoque parietes uidẽtur lugere, aut lætari. quale est illud apud Senecam tragicum in Medæa: Quum pieria resonans cythara Thracius Orpheus solitam cantu retinere rates pene coẽgit Sirena sequi. & per emphasin, ubi plus intelligitur, quàm dicitur: Demissum lapsi per funem, inquit Vergil. per quod uastitas equi denotatur. Iam apposita, siue adiecta, quæ tametsi sunt poëtis largius concessa, tamen in usum quoq; oratorum cedunt, & reum oculis subijciunt mirificè. Plinius Secundus: Homo magis doctus quàm pius, uastæ solitudines Africæ, ferax bellorũ Italia. Coniuncta uerba in statura, quẽadmodum diximus de simplicibus, Cõpositio & structura concinnior, ac lenior. Varietas rerum ostenditur oratione, membris, & cæsuris coaceruata: ut in descriptione Celij, de Antonio, quæ est apud Quintilianum.

DE NARRATIONE.

NArrationes uariæ sunt, & ex fine censentur, ut aliæ res omnes. Nam eam facimus, uel ut aliquid doceamus, seu explicemus: uel ut persuadeamus, uel ut detineamus. Miscentur hæc quidem: sed oculus est figendus in meta, tanquã in scopulo. Narrationem

quæ ad explicandum paratur, ueram esse par est. hanc historiam uocamus. Ad persuadendum uerò, si id uolumus persuadere quod narratur, oportet esse probabilem. Sin aliud per eam, aptè est cõfingenda, quales sunt Apologi. Sin ad delectandũ atq; occupandos animos, ea est licentiosa. Plena & perfecta narratio, inquit Aphthonius (autor alioqui parum grauis) sex debet continere: personã quæ gessit, rẽ gestã, tempus per quod, locum in quo, modum quo, causam propter quã: quod ut nec in totũ probo, ita nec reprobare est animus.

DE HISTORIA.

Historia explicatio est rei gestæ: quæ ab ἱστορεῖν trahit appellationem, quod est uidere. quia aliquis eam uiderit, qui & narrarit. est enim uelut pictura, & imago, atq; speculum rerũ præteritarum. Ac quemadmodum res narrantur transactæ, ita etiam uenturæ. Narramus res unius hominis priuatas, ut Socratis. res unius publicas, ut Pompeij. res multorum priuatas, ut Socratis & Platonis. res multorum publicas, ut Cæsaris & Pompeij. res priuatas & publicas unius aut multorũ, quemadmodum Suetonius scripsit, et Plutarchus. res unius populi, sicut Liuius. res multorum populorum, sicuti Trogus, Herodotus, uno loco aut diuersis. Narramus aliquid unum, ut de philosophia Socratis, de bellis Cæsaris: aut plura, & hæc insignia, uel etiam minuta, ut Suetonius. Sed quum scripta

omnia

omnia habere utilitatem aliquam cōueniat, ne pœniten da iactura fiat temporis, rei preciosissimæ: quanto magis historiam, ex qua tantum utilitatis potest colligi, nempe usus rerum, & prudentiæ, tum formationis morum ex alienis exemplis: ut optima factu sequamur, sicuti Liuius inquit, praua deuitemus. Ideo narranda sunt historico ea, quæ usum uitæ cōmunis adiuuent, & meliores possint legentes reddere, ne in uanis & nugacibus consumatur scriptio rerum gestarum. Quocirca de philosophis gentium & diuis nostris multum & sæpe scribendum. nam quæ exempla esse possunt generi humano perinde fructuosa, ac uirtutum, quas illi natura duce assecuti sunt, & præstiterunt, uel ingentis probitatis, quàm nostri diuino munere sunt nacti. Illud profecto subit admirari, cum ex corpore cōstemus & animo, in hoc uerò sint affectus & mens, de corpore et affectibus incitatis ac perturbatis tam esse multa, tam uariè, tam copiose conscripta: de affectibus autem moderatis, & mente, tam pauca, ac propè nihil. Apparet indubiè, degenerasse hominum genus in brutorum ingenium. Quæ est enim nostri melior pars, & unde homines censemur, quàm mens? Nihilq; tanto pere interest nostra, excoli. boni sumus, si illa sit bona: mali, si mala. Quam in rem tot præceptis atq; exemplis indiget, ut quantumcunq; scribatur, nihil tamen possit fieri superuacaneum. Quid quod incitarentur

ad probitatem plurimi: nam decus hoc bellicum complures ad cædem populorum ac gentium, atq; immania facinora instigauit. Nec aliter deberent narrari bella, quàm latrocinia, breuiter, nudè, nulla laude addita, sed detestatione potius: ut longum bellum referretur non utiq; ad cōmendationem uictoris, sed tanquam in exemplum, quid pariat affectus unus prauus, siue ambitionis, seu iræ, siue libidinis: tum ut uideant, quàm in incerto ac leui momento sitæ sint res & fortunæ hominū, quibus tantopere fidimus. Prima historiæ lex est, ut sit uera, quantū quidem præstari poterit ab scribente. nam ut oportet esse speculum temporum, si falsum dicat, falsum erit speculum, reddetq; quod non acceperit. Sed neque erit uera imago, si maior sit quàm res: uel minor, id est, si res deprimat consultò, uel attollat. Cæterum narrationum uaria sunt genera, aliæ in quibus uerba spectantur singula, ut in pactionibus, fœderibus, edictis, senatus consultis, in libris nostræ religionis, in quorum etiam apicibus latent mysteria: in his exactißimè seruanda est ueritas integra & simplex. Aliæ pertinent ad narrationem quandam rei gestæ, ad delectationem & tenendos animos, aut prudentiam & mores, in his satis est seruari summā integrā. Adduntur quæ doceant, quæq; facile detineant, uerba, sententiæ, orationes: quod maximi historici faciunt, Thucydides, Xenophon, Liuius, Sallustius, Tacitus,

Curtius, Herodianus: & modo rei summa uero consen tiat, non amittunt ueræ narrationis nomen. Corpus ipsum oportet sacrari ueritati, colorē & cultum nihil est necessum. Nec immeritò Lucianus historicum uult esse ἀβασίλευτον, ἄνομον, ἄπολιν. propter scribendi libertatem. Historicum decet, iuxta Thucydidis sententiam, rem potius duraturam perpetuò conficere, quàm breuem gratiam mereri: siue id de materia sentiat, siue de tractatione rei. De ueritate autem historiæ Lucianus ait, non magis posse ferre eam falsum quid, quàm asperam arteriam aliud quàm merum spiritum. At uerò quando historia à uidendo accepit nomen, non est ab eo petenda, qui multa post secula, quàm res contigit, aliquid adfert in ea nouum, & prioribus seculis inauditum, aut interponere iudicium suum tentat inter opiniones priscorum, nisi ex ratione uerisimili. Ideoq; nullius sunt autoritatis Philostrati Heroica, qui de tam uetustis rebus uoluit pronunciare, ut si quis hoc tempore de Christo & actis Apostolorū nouum quippiam summæ rerum adijceret. Si unum aliquid narratur, in idipsum semper spectetur: sin plura, in insignibus magis immoremur. Nec omnia explicanda, sed præcipua. uelut in prælijs non omnium sunt percensenda nomina, quod est poëtarum: sed primorum, nempe ducum, nisi si cuius egregia fuerit uel ignauia, uel uirtus, uel consilium. Præcipua uoco, quæ plurimum adferunt pruden

tiæ, & bonorum morum. Nam quorſum attinet tam accurate acies deſcribere, & prælia, quæ melius neſciremus? Quocirca ad prudentiam explicentur cauſæ, & conſilia, & euentus, & ſi quid ſit occultum & arcanum in negocio. Nam illa magis prudentiam inſtituunt, quàm geſta omnibus expoſita. Cæterum quemadmodum ad deſcribendum diximus commodiſsimum eſſe, ſi quis rem totam oculis ſubijceret: ita ad hiſtoriã, ſi tanquam ex alto omnia ſpectarit, quomodo gerantur. Hiſtoriarũ uaria ſunt genera, quantum quidem ad illius corpus attinet. Hiſtoria enim quaſi pictura eſt quædam. porrò pictura eſt alia monogramma, una linea effigiata, qualis nuda illa temporum deſcriptio, ut Euſebij chronica, & annales linthei pontificum, qui dicebantur olim Maximi. alia eſt expreſsior, ut Suetonij: & hac magis, Caij Cæſaris. alia eſt colorata, ut Sallustij, Liuij, Thucydidis. Dicamus de hac poſtrema, nã ad ſuperiores ſufficiũt dicta. Partes huius ſunt procœmiũ, liberũ quidẽ, ſed nõ tã remotũ à re, q̃ ſunt Salluſtiana. In eo fiet auditor attentus, ſpe magnitudinis utilitatis, iucunditatis materiæ, deniq; eorum quæ in definiendo percenſuimus. tum docilis, ut ſciat, cuius hominis aut gẽtis acta eſt expectaturus. Sequitur narratio, ſeu corpus hiſtoriæ. in qua ſumendum ab aliquo initio exordium, & tempora ſunt inde digerenda, puta ab urbe cõdita, uel à Domino nato, aut olympiadibus. Ma

gnum

gnum historiæ uicium, si quam oportet esse lucem temporum, ea confundat & obscuret tempora. Itaq; rerũ autori accuratè ac diligenter sunt tempora distinguenda. Quantum enim refert, si quod prius est, & ceu alterius causa, fiat posterius, & effectum. in quo tota historiæ ueritas obtenebratur, & perit bona pars fructus, cui est parata. Ordo est duplex, naturæ & artis. naturæ est, ut quæ priora sunt loco, aut tempore, narrentur prius. in quo uel res, ut sunt gestæ, sequimur, uel narrantem aliquem inducimus. sicut Vergilius Aeneã, Vlyssem Homerus. in quo etiam seruatus est naturæ ordo: nã prius est, ut Aeneas appulerit Carthagini, quàm ut illa narret Didoni. non est seruatus ordo rerum gestarum: priora enim fuerunt Troiana bella, quàm Aeneam uenisse Carthaginem. Est ordo artis, quũ aliquid ad fidem interponitur, quod est prius, ut Cæsar timens reatũ: etenim læserat Bibulum in consulatu, & Catonem, & Domitium, ad arma uenit. Paulus cunctanter recipiebatur ab ecclesijs, quod scirent illum acrem aliquando persecutionẽ exercuisse in Christianos, & timebant dolum ab eo, qui tam infensus fuisset nomini Christiano. Prima narratio est historici, quæ est recta. Iam quum multorum populorum, aut unius, uarijs locis res narrantur, ab uno loco transiliendum in alium, seruato ordine magis temporum, quàm locorum, nec præuertemus euentus rerum, nam illa expe-

ctatiōc exitus detinetur lector, suspensus usq; ad calcē. Vnde illa perseuerantia in lectione historiæ aduersus rationem quoq; ualetudinis, & curandi corporis pertinax. Narret scriptor rerum, ne effundat se in laudes suorum, aut uituperationem hostium. non enim est encomiastes, sed historicus. Nec fert historia, quemadmodum Lucianus admonet, illas adulationes & hyperbolas poëticas, cuiusmodi de Agamemnone Homerus confinxit, quod capite esset Ioui similis, pectore Neptuno, zona Marti: quasi unus Deus ad similitudinem regis unius non sufficeret. id si fiat, quid erit aliud historia, quàm poëma solutæ orationis? Licebit interdum historico digredi, etsi rarius, ad quærenda amœna quædam lectoribus diuerticula: sicut Sallustius facit de origine urbis, & corruptis pop. Romani moribus, & initijs motuum ciuilium: Liuius quoq; de transitu Alexandri in Italiam. quamuis magis est hæc digreßio, quàm illa Sallustij, quæ uerius nominari posset altior repetitio. eam permittitur crebrius historiæ inseri, quàm alteram illam annexam, & quasi assutam, alienam à reliquo corpore. Iam conciones seu orationes sunt duplices: directæ, per primam personā, ut apud Liuium plæraéq; omnes: indirectæ, per tertiam, ut ferè apud Cæsarem. Verum nec de quibus'uis rebus sit oratio, sed de maximis in illo argumento, & dignißimis cognitu, & ubi nactum se scriptor crediderit materiam ad utilitatem

litatem & delectationem. Incidunt quoq; descriptiones ciuitatum, regionum, montium, fluminum frequentes, quae ad intelligentiam rei gestae ualde conferunt. Interponet historicus iudicium suum, quum uidebitur, ut ad cõmendationem legentium euehat benefacta, contrà uerò malefacta ad execrationem insectetur: quod multi factitarunt, sed potißimũ Polybius, Plutarchus, Valerius, si modò hunc inter historicos receperis. Ciceronis in secũdo de Oratore haec est sententia: Ipsa autem historiae exaedificatio posita est in rebus & uerbis. Rerum ratio ordinem temporum desiderat, regionum descriptionem. uult etiam, quoniam in rebus magnis memoriaq; dignis consilia primum, deinde acta, postea euentus expectantur, & de consilijs significari, quid scriptor probet: & in rebus gestis non solum declarari, quid actum, aut dictum sit, sed etiam quo modo. & quum de euentu dicatur, ut causae explicentur omnes, uel casus, uel sapientiae, uel temeritatis, hominumq; ipsorum non solum res gestae, sed etiam qui fama ac nomine excellat, de cuiusq; natura ac uita. Sic M. Tullius. Ergo qui interpositurus est censurã suã, hunc cõuenit habere iudicium integrũ, non corrupum prauis opinionibus: ne diuitias, aut potentiam, aut praelium, aut uictoriam multa caede partam admiretur, laudetq;, tanquam rem pulchram: quum sint res partim abominandae, partim neutrae. Nihil necesse habet mul-

tum

tum immorari in eo, qui mali quid fecit: sed in eo qui aliquid boni, eius patriam & parentes & progenitores, si uideatur, recensebit. Sed hanc interpositionem iudicij, breuem esse & acutam cõuenit, ut in animos penetret, & affigatur: quales sunt Valerij Maximi, non quales Plutarchi Cheronæi, longæ & segnes. transit enim ab historia in scholã philosophiæ. Illud est in iudicando temperamentũ adhibendum, ut si quid uel improbas, uel cõmendas, non affectui uidearis id dedisse, sed rationi: id est, non maleuolentiæ, aut fauori personæ, sed integræ & rectæ censuræ de facto ipso. A maledicentia abstinendum potißimum, ne in rabiem exeat licentia. In eos, uel qui adhuc supersunt, uel quorum recens est aut in animis memoria, aut in prolibus, graue est dicere. feruent enim adhuc affectus, qui non sinunt munere suo iudicium fungi. Sed si apertè uerum scribere quandoq; parum licebit, figuris erit locus, aut alterius persona inducta, uel amici aliquid desiderantis, uel hostis increpantis, aut conquerentis: quod facit sæpe Liuius. Ea propter M. Tullius magni esse uiri censet, historiam scribere. Epilogũ historia raro desiderat, nisi interdum breuem propositionem, quid actum, quid restet. Verba erunt rei, de qua agitur, congrua: de magnis splendida & sonantia, de paruis humilia, de philosophicis philosophica, etiã de sordidis non dißimilia. Nihil enim æque historiæ cõgruit, ut proprie-

tas

tas uerborum. quanquã nec in exacta illa philosophiæ penetrabimus, nisi de philosophis scribentes: aut descendemus ad imperitiam tabernariã uel castrensem, nisi si quid fortè uolumus maximè ad uiuum effingere. Perspicuitas est necessaria, utiq; talis, quam intelligant omnes, docti uerò etiam laudent. Vtuntur quandoq; historici uerbis liberioribus, ut inquit M. Fabius, & remotioribus figuris, ut narrandi tædiũ deuitent: sed nõ est crebras translationes, & cõformationes usurpandum: in quo peccauit, mea sententia, Ammianus Marcellinus. Nihil est in historia, inquit Cicero, pura & illustri breuitate dulcius. Habent historici propria quædã uerba, ut Mortales ponant pro hominibus: quod tamet si oratores dicant, non tamen his adeò frequenter conceditur: Quæ geminatũ, ut meq; regnumq; meum: et figuras poëticæ licentiæ, ut Annibal ipse tragula femur ictus: et, In quem primum egressi sunt locum, Troia uocatur, gens uniuersa Veneti dicti. Locutiones item & formulas, ut per infinitũ modum incisa, Videre lucem, forum, ciuium ora, M. Manlij opera, omnia parentum beneficia ab illo se habere, illi se deuouere, corporis, uitæ ac sanguinis quod superfit, quodcunq; sibi cum patria, pœnatibus publicis ac priuatis iuris fuerit, id cum uno homine esse. Tum ab uno aliquo capite dependent multa membra per iugationem, quod uel initio, uel medio, uel fine ponitur, ut primo est libro declaratũ. Omit

tunt

tunt quandoq; uerbũ, ut sum, facio, gero, dico, loquor, respondeo. Oratio, atq; orationis sensa erunt planè politica: cuiusmodi esse solent senum, in republica prudentum. Itaq; malim eam redolere nonnihil uetustatis, q̃ omnino esse nouam, & quasi iuuenem. gratior est eo pacto, & sermonem eorum magis refert, de quibus loquitur. Et quandoquidem res scribit, quæ uelut fluxu & cursu quodam prætereunt: esto oratio non periodica & contorta, non acris & pugnax, sed tracta & fluens & fusa, ut decurrere uideatur cum ipsis rebus, non intersistere, nec interrumpi. ita facilius lectorem rapiet, ac deuoluet secum usq; ad exitum. Nec immeritò Quintilianus proximam eam affirmat poëtis esse, & quodammodo carmen solutum. Sed numeri fuerint leues, aptè cohærentes & coagmentati, ut æquabile fiat orationis corpus, & molliter labens: adeò ut quicquid huic admiscebitur, etiam alterius generis, siue orationes, siue dialogi, siue excursiones, eundem fluxum resipiant, atq; eandem cõtemperationẽ. Quod si propter argumentum ab ea phrasi non nihil disceditur, certè non eadem tractantur ratione, qua si per se ac separatim: sed ita, ut planè appareat in historiæ corpore concludi, adeò naturã illius in dictione retinent. Fusam esse orationem præcipio compositione, non diffusam uerbis, nec sensis redundantem. Et Qu. Seruilius Nouianus iure est taxatus à M. Tullio, quod minus es-

ſet preſſus, quàm hiſtoriæ poſtularet autoritas. Interſiſtendum tamen nõnunquam, uelut quũ ad locum eſt uentum, in quo uolumus lectoris animum parumper quieſcere ac uelut reſpirare, ut quũ uictum eſt præliũ, quum uir aliquis præſtans mortuus, quum mutata forma ciuitatis. Quin etiam quum res egregias attinget, uelut fortiter aut conſtanter factum quid, contra fortunam, & humanos caſus, pandet aliquantum ſinus, ut plenius ac ualidius feratur. Quid quod in rebus quoq; eiuſdem generis uarietas leuabit tædium lectionis. non enim eſt unus quaſi gradus in quoque genere, puncto aliquo determinatus: ſed patet latè, mutari ut poßit cõlor in eadem forma. Res uerò quo expreßius referantur à dicente, nec augendæ ſunt, nec minuendæ uerbis, ſed relinquendæ ſuæ magnitudini: hoc eſt, quod Salluſtius dicit, facta dictis eſſe exæquanda, dum modo ne in cothurnum ſe attollant res atroces, nec ad ſordes deuoluantur humiles. Nam in illa ſua ſede, et quaſi regione, altius aliquid & depreßius inueniet hiſtoricus, quibus utatur, cõſeruata dignitate. Repetitiones in hiſtoria moleſtæ ſunt, quales in poëmate Homeri crebræ, quem reor fuiſſe magis morem temporum quàm autoris: ut licet ex ſacris literis cognoſcere, in quibus ſunt multæ eiuſdem rationis. Vergilius eas in totum omiſit, diligens alioqui Homeri æmulator. Repetitiones uerò in gradatione ornamenti ſunt, ut fortunam neglexit pri-

mum, neglectam contempsit, cum contempta est congressus, congressam uicit, uictam prostrauit & conculcauit, deniq; triumphauit de uicta & conculcata. quod tamen si crebro fiat, amittit gratiam, ut aliae omnes figurae. Est *narrationis quoddam genus breue quidem, & succinctum uerbis, sed rebus longũ & superfluens, ut in portum ueni, nauis aderat, conscendimus, sustulimus ancoras, pandimus uela, nauigauimus. hoc ultimũ suffecisset, nisi quid fortè addatur, quod rei qualitatem mutet: ut, in portum ueni, seu uerius stationem nauibus male tutam, nauis aderat uetus ac putris, conscendimus aegrè ac periculose, sustulimus maxima ui ancoras, pandimus uela lacera, nauigauimus, nõ quò intenderamus cursum, sed quò nos impulerunt unda & uentus. haec enim aliud multo sunt, quàm simplex illud* Nauigauimus. Puto *facturum me rem studiosis utilem iuxtà & gratam, si nõ grauer adscribere censuram* Ioannis Episcopi Alariensis *de* Tito Liuio, *quae & uirtutes ostendet quas in historia sequamur, & quae fugiamus uicia: siue haec ille in* T. Liuio *obseruarit, siue in ratione historiae componendae, siue in collatione amborum:* Non
» *illum, inquit, uarietas confusum, non simplicitas hi-*
» *storiae fastidientem reddit. in tenui, quod persaepe acci-*
» *dit, atq; humili rerum materia, non est exanguis, ari-*
» *dus & ieiunus: in copia uerò ac magnitudine, non tur-*
» *gescens ac uastus, plenus citra tumorem, aequabilis ac*

lenis

lenis citra molliciem, nec luxurioſe effluens, nec nimia “
ſterilitate tabeſcens. in aſperis rebus nō ſalebroſus, ne- “
que languens, in mollibus non uiolenta & coacta ora- “
tione ſubſultans: nō ita tamen copioſus, ut nimius: neq; “
ita ſuauis: ut laſciuus: nec adeò lenis, ut remiſſus: non “
ſic triſtis, ut horridus: neq; ita ſimplex, ut nudus: aut “
adeò comptus, ut affectata compoſitione calamiſtris ui “
deatur inuſtus. par uerbis materiæ, par ſententia re- “
bus. in re geſta exprimenda, grauis atq; magnificus, et “
tamen ſuccinctus ac proprius. in narratione naturalis, “
& ſemper ſpectatus, ordinem minimè confundens, & “
rerum euenta non præcurrens: minimè in gratiam adu “
lator, aut reprehendendo parcus in ueniam, non ama- “
rulentus in noxam. ipſi quoq; ſenatui, ordini illi orbis “
terræ moderatori uenerando, populoq; Romano ter- “
rarum principi, ſi uel temeritate præcipites, uel errore “
lapſi, uel quacunque forent ratione ſupra modum iu- “
ſtumq; euecti, nequaquam parcens. res etiam aduerſa “
riorum debita cōmendatione non defraudans, ut mo- “
do narrator tantum, modo cenſor eſſe uideatur: atque “
ita ſeuerus & tetricus, ut ne cenſoribus quidem gra- “
uiſsimis, quibus nihil Romæ ſanctius fuit, ubi facto uſus “
fuerit, unquam ignouerit. At uerò in concionibus ante “
omnia uerborū parcus, ſententiarum diues, multo eſt “
uerbis, q̃ ſenſu reſtrictior atq; conciſior: in qua parte “
non cæteros ſcriptores tantum, ſed ſeipſum quoq; lon- “

gè antecellit. Hæc ille de Liuio, atq; adeò de historico optimo. Et quemadmodũ quæ admiscentur historiæ, naturam eius debent retinere: ita historia, quum in epistolam, aut familiarem sermonem uenit, multum de cultu illo suo & ornatu deponit, tenuior erit eius contextus, & color dilutior, & contractiores absolutiones.

NARRATIO PROBABILIS.

IN summa quidem ea sunt maximè probabilia, quæ & uera. Nam quicunq; ex ueritate sumatur fucus, nullus est tam expressus & germanus, quàm ipsamet ueritas: nec tantum habet uirium atq; efficaciæ, sed aliquando falsa quædam quibusdam ueris fiunt probabiliora. quod nõ ex rebus ipsis nascitur, sed ex nobis prauè iudicantibus. ideoq; non uerè modò narrandum est, quod rei quidem sufficeret, sed uerisimiliter propter nos. Primum omniũ inquiremus, quid auditori sit probabile, ratio an exemplum, an autoritas, an experimentum per aliquem sensuum sumptum. Rudes homines naturæ miracula deridẽt ut fictitia, hebetes rationem non assequuntur, mouentur exemplis, parent autoritati. Ideoq; non eodem modo narrandum Ciceroni in foro, quo Aristoteli in schola. Est progressus quidã naturalis, ut posteriora ex prioribus uideantur nasci, uel ordine & serie causarum, ut filius à patre: uel loci aut temporis, ut dies posterior ex priore, tertius ex secundo, hic ex primo: in quis duobus sunt prius & po-

sterius

sterius: etiam consuetudinis & moris, ut lotum quem priusquam accubuerit. ductus hic maximam habet similitudinem ueri, propterea quod omnia uelut nexu quodam uel defluunt uel consistunt, non in natura modo, sed in arte, quæ est naturæ imitatrix. quale est intrasse quem in ædes, salutasse hospitem, humaniter acceptum, inuitatum recusasse primum, hinc sæpius rogatū acquiesse, & discubuisse. Admistio breuis causarum, & quasi sparsio seminum argumentorum probabilem narrationem efficit: ut quum essent hilares, & haberent puellas, potatum est largius, hinc saltatum, & calfactis animis ex leui occasione uentum in rixam. Cæsar timens accusationem, etenim multos læserat, uenit ad bellum ciuile: quod dictum est à nobis de narratione artificiali. Si in naratione sunt alia deinceps probanda, aut confutanda, non sunt ibi consumenda argumenta. Asinius Pollio *(ut inquit Seneca) prudenter dicebat colorem in narratione ostendendum, in argumentis exequendum: & imprudenter eos facere, qui in narratione omnia instrumenta coloris cōsumerent. nam & plus eos ponere, quàm narratio desideraßet, & minus quàm probatio.* Optimum in hoc genere narrationis exemplum est Ciceronis pro Milone. *Ita alia ex alijs ducuntur, loci, temporis, & moris ordine, ut non potuisse aliter fieri appareat.* Quod *si in narrando persuadere uolumus, ut in philosophia & artibus,*

ibi possunt extendi & consumi argumenta. Narrationis huius dictio erit humilior, iciunior, concisior, callidior. Plinius Cæcilius Capitoni: Habent quidē oratio & historia multa communia, sed plura diuersa in ijs ipsis, quæ cōmunia uidentur. narrat illa, narrat hæc: sed aliter. huic pleraq; humilia & sordida, & ex medio petita: illi omnia recondita, splendida, excelsa cōueniunt. hanc sæpius ossa, musculi, nerui, illam tori quidam, & quasi tubæ decent. hæc uel maximè ui, amaritudine, instantia: illa tractu & suauitate, atq; etiam dulcedine placet. Postremò alia uerba, alius sonus, alia constructio. nam plurimum refert, ut Thucydides ait, κτῆμα sit, an ἀγώνισμα. Sic ille. quæ dicta sunt de forēsi oratione. nam minus curæ est adhibendum in schola philosophiæ & artium.

APOLOGI.

Apologi conficta exempla sunt in usum uitæ, qui ad suadendam uirtutem, ad dissuadendū uicium, ad aliquid deniq; agendum, aut non agendum, sunt reperti. alioqui uani sunt & superflui: quippe non narrantur propter seipsos, sed propter exemplū quod nos sumamus. In his sermonem damus aut homini soli, quod genus à Græcis dicitur λογικὸν, uelut quum agricola filios suos afferre fascem uirgarum iußit: uel mutis solis, ut aquilæ, aut oleæ, hoc est ἠθικὸν: uel homini & muto, quod μικτὸν, sicut homini & serpenti, homini &

ni & cani. Apologorum olim multæ fuerunt species, sicut Aphthonius tradit: Sybariticus, Cyprius, Cilicianus, Aesopæius, ab inuentoribus. Omnes uerò in Aesopæium concessere. Narratio hæc ueritatē non spectat, & tamen uerisimilitudinem hactenus debet obtinere, ut considerata rei, quam induit loquentem, natura atq; ingenio, congruentem ei attribuat & sententijs & uerbis sermonem. Leo & aquila superbè, regaliter, iracundè loquentur, ac magnificè, uerbis amplioribus & nitidioribus: uulpes callidè, uersutè, omnia ad utilitatē suam referens: lepus meticulose: asinus imperitè, frigidè, stolidè. apes et formica prudenter, gnauiter, parcè, ut etiam in oratione appareat frugalitas: quercus solidè, arundo leuiter. deniq; sic loquantur, quemadmodū credibile est ea locutura, si beneficio aliquo numinis sermonem acciperent. Debet esse in narratione festiuitas & facilitas, tum simplicitas in uerbis, nihil molestum, nihil affectū, sed purus sermo, (ut Quintil. inquit,) et nihil se supra modum extollens. quamuis ego differentiam uelim seruatam loquentium, ut accuratius loquatur uulpes quàm asinus, & illustrius leo quàm formica. omnia uerò intra mediocritatem, seu potius sub mediocritate. Quæcunq; dicentur, aut certè præcipua, ad scopū dirigentur, quò fabella pertinet: id est, quod per eam uelimus significari. Id uerò nōnunquam exprimitur: etsi præponatur, dicitur προμύθιον, id est, præfabulatio.

bulatio. Si postponatur, ἐπιμύθιον, id est, affabulatio. Est quum prorsum omittitur, & animo cuiusq; relinquitur coniectandum, quod est maioris grauitatis: ut fecerunt Menenius Agrippa, de mēbris corporis in ociosum uentrem coniurantibus: & Demosthenes, de concordia luporum & pastorum traditis canibus, quum Philippus oratores posceret: & Themistocles de muscis obsidentibus ulcus canis, quum de mutandis magistratibus ageretur. Res gestas quæ ad propositū tuum faciant, non semper inuenies: apologos facile erit confingere. Itaq; conseruandus est eorum usus. nam habēt suo loco plurimum iucunditatis, ac uirium.

FABVLAE LICENTIOSAE.

Fabularum commemoratio ad fabulas Milesias nos deduxit, quæ ad uoluptatem solam sunt repertæ, quæq; indignæ sunt, de quibus multa uerba fiāt. Huius notæ sunt Milesiæ, à Mileto Ioniæ, quæ de luxu & delitijs male audiuit. & ut oratio mores ac uitam sequitur, repertū est in illo nepotino ocio genus quoddam fabularum nec uerum, nec uerisimile, nec in aliquem usum uitæ paratum & congruens: sed tantum ad extrahendum tempus, uel in cōuiuijs, uel in cœtibus uirorum ac fœminarum, qualia sunt etiam amatoria omnia: quod Galli uocant intertenere, seu detinere potius. Ideoq; Lucianus Sophista sermones amatorios uocat Milesios, & Capella quasdam poëtarū fabulas.

Scripsit

Scripsit nomiatim de Milesijs Aristides libros aliquot μιλησιακῶν, & Apuleius Asinum, ex asino Luciani desumptum & concinnatum. Apuleius statim initio profitetur huius esse formæ: Nunc ego te, inquit, sermone isto Milesio delectabo. Eiusmodi narrant uetulæ pueris ad focū, ne plorent, aut molesti sint. Quorsum pertinebit de re tam inepta dare formulas? ineptior ipse sim, si fecero. Multo alterius generis sunt poëticæ fabulæ, de quibus satius erit differere.

DE POETICIS.

POëtarum fabulæ ortæ sunt ex ruditate & credulitate uulgi. Tanta erat priscis illis seculis ignorantia rerum bonarum, & discrimen in omnibus adeò confusum, ut quiuis paulo ingeniosior, atq; usu rerum callidus, si quid attulisset uitæ conducibile, aut si fortitudine præstaret, aut forma, Deum se esse facile persuaderet. Ex his quorum esset origo incognita, hos de cœlo descendisse credebant, atque eo facilius, si ex oriente uenissent. nam eam terræ partem uocabant superos & cœlum, ut occidentem inferos. Memoria nostra homines illi, qui orbem recens inuentū habitant, Hispanos uenerabantur tanquam deos, quod experimentis & uitæ prudentia plus ualerent: tum filios solis appellabant, quod albi essent, & ex oriente illuc uenissent, unde illis & sol. Græci autem superos dixerūt ad orientem & aquilonē regiones, ubi terra est altior:

inferos uerò ad occidentē & meridiem, ubi decliuior. Itaq; inferos posuerunt in Galecia Hispaniæ, ubi est amnis Lethe. Insulas uerò fortunatas ad mare Atlanticum, è regione Libyæ. Falsi sunt etiam figuris loquendi, quas quod non intelligerent, acceperunt naturaliter ac simpliciter, & habuerunt fidem. Dixerat quis Phryxum ariete uectum, κατὰ μετωνυμίαν, *id est, naui cuius insigne esset aries: Pasiphaên ex Tauro concepisse Minotaurum: hoc populus simpliciter & accepit, & credidit: Poëtæ id cecinerunt, fistulæ populi. Hæc quidem ante constitutas olympiades. Postea uerò & populus fuit eruditior, & ratio accuratior uitæ ac loquendi. Itaq; deinceps minus est populo impositum, & fabulæ sunt confictæ rariores: Magnamq; rem dicit M. Tullius esse consequutum Romulum suum, qui non rudibus adhuc & inconditis populorum ingenijs, sed doctis excultisq; factus sit Deus. nam Cæsares adulatio fecit deos: non in mortuum, sed successorem. ita eum honorem non sunt nacti, qui successoribus è uita decesserunt aut incertis, aut hostibus. Summam fabulæ nunquam licuit poëtæ fingere, in re dico, quæ pro gesta haberetur. nam in apologis, aut scenicis, aut Milesijs, semper licet. Rem uerò gestam ornari conceditur, & augeri ad admirationem & uoluptatem, quod etiamnū permittitur. nam si cui hoc solum est propositum, multo & copioso sermone audientiū animos tenere, eū oportet in*

tet in mendacijs expendendis & segregandis à uero non esse admodum religiosum, sed rectà ingredi, quacunq; auditoris ducat delectatio, siue in uerum incidat, siue in falsum. Hoc *poëtæ ueteres factitarunt. Quanq non usq; eò falsas esse has fabulas cõuenit, quin similitudinem aliquam retineant ueri, ut nec impoßibilia dicantur, neq; incredibilia: nempe ea quæ inter se naturaliter pugnant, uelut stare quem & sedere: nec contraria ijs, quæ apertè sunt uera, aut persuasißima. Lucianus sophista ueras narrationes scripsit de rebus, quas nec ipse, nec quisquã uiderit, nec ipse nec quisquã alius crediturus sit.* Ridicula *sunt hæc, & ad poëtas non pertinent. tametsi nec fingi dedita opera tam absurda potest narratio, quin quasi filum aliquod & colorem retineat naturæ rerũ. adcò contra naturã omnino mens nostra nec intelligere quidem ualet, aut ratiocinari.* Videlicet *mentis nostræ siue scopulus, siue materia, ueritas est, qua nihil est naturæ congruentius.* Nam *metamorphoses illæ ad uim & potestatem deorum referuntur, quibus nihil est impoßibile, nec difficile: ut in* Halcyone *docet* Socrates. Idcirco *& in fabulis theatricis, ubi totum argumentum est fictum, tamen quo narratio fiat probabilior, admiscentur rationes, cur posterius nascatur ex priore: ut* Chrysis *ex parca & seuera uita delapsa est in uicium, ita ut ingenium est omnium hominum à labore procliue ad libidinem, & quæ sequuntur*

quuntur in Andria. Poëtarum fabulæ aliæ continent naturale quippiam, aliæ morale, utræq; harum sunt cõseruandæ. Quædam nihil habent uitæ profuturum, ut de uenatione apri Calydonij, de nauigatione Argonautarum. Sunt quæ etiam damnosa multa, ac perniciosa orta uel ex recepto errore, ut de campis Elysijs, de regno & fœdis facinoribus deorum: uel ex praua delectatione in rebus obscœnis, sicut de adulterijs, de omni turpitudine abominanda, tum de bellis, & crudelitate. Hæc uerò quorsum attinet conseruari, & legi? Ceu uerò non innumera sint in quibus occupemur, tanto conducibiliora: aut non paßim occurrant plurima, quæ & tempus nobis male occupent, et bonã mentem lædant? Fuerit fortasse illud Homericis temporibus ferendum, ut nugas canerent, quandoquidem profuturas in exemplũ res gestas non habebant. Nunc uerò quid illis opus est, in tanta multitudine ac uarietate rerũ tum publicè, tum priuatim optimarum & pulcherrimarum, apud Græcos & Romanos, omnes deniq; nationes. Neque enim est carmen in hoc repertum, ut uel stulta canat, uel mala. quod si recipimus, quid tandem erit humano generi pestilentius? Poëma (inquit Plutarchus) pictura est loquẽs. Vilis et aspernãda est pictura, in qua sunt res leues, quæq; inani prorsum & breuiss. delectatiuncula allubescit oculis, non pascit animum, ut musca aliqua, uel mantile, uel lineæ meræ ac nudæ, quales olim

in tabula duorũ insignium pictorum. Noxia uerò est, & deuitanda, quæ animũ per oculos fœditate aliqua sollicitat & corrumpit, cuiusmodi ne qua pingatur uetari deberet publico edicto. Furor est poëma, & instinctus quidam, ut ait Plato in Ione. ex cuius sententia Horatius: Ingenium misera quia fortunatius arte Ducit, & excludit sanos Helicone poëtas Democritus. Quod si à Deo immittitur, circa res Deo gratas uersari eum congruet: alioqui non sacer erit instinctus, sed profanus. Id testati sunt prisci poëtæ, qui de suis diuis carmina propè omnia retulerunt: ut appareat carmen esse in hoc repertum, ut quæ de diuis dicuntur, libentius & maiore cum oblectatione audiamus. Illi celebrarunt & cecinerunt diuos suos, canamus nos nostros: diuos uoco Deum & angelos, tum illos qui cœlestem in terris uitam expresserunt. Hoc demũ poëma erudiet, rapiet, tenebit nos, postremò ardorem quendam pectoribus immittet, primum ut amemus illos, hinc ut æmulemur, & nos eorum uelimus esse similes. nam hoc uidemus in alijs poëmatis usu euenire, ut tales optemus nos fieri, quales ij sunt, quos tantopere uidemus extolli. Adhortetur carmen, & inflammet ad uirtutem: dehortetur, & deterreat à uicio. De mysterijs nostræ religionis & summa fidei, non pangendũ carmen nisi breue, parcum, sobrium: fortasse ut res mandetur memoriæ, ne quid uel in uerbis, uel in sensu admisceatur illis indignum.

gnum. Relinquenda sunt maiestati illi, in qua dictauit ea spiritus Dei. Nam poëtæ ad occupandos lectione animos uarietate condiunt ea, quæ canenda susceperunt. egrediuntur ad cõuiuia regalia, ad consulta deorum, ad inferos, inducunt loquentes multos, excitant mortuos, quibus tribuunt orationem: inserunt noua, inusitata, grandia, admirabilia, quæ in tractatu de Detinendo exequuti sumus. In theatris ad publicam exhilarationẽ exprimebatur hominũ uita, uelut tabella quadam, uel speculo: quæ res uehementer delectat propter imitationẽ, sicut Aristoteles ait in arte poëtica. Quippe imitatione, inquit, omnes capiuntur mirificè, et est homo animal maximè imitationi natũ: & ea quæ in natura sua nollemus cernere, expressa et aßimulata nos detinent. At uerò quoniam theatrum ex promiscua constat turba, uiris, mulieribus, uirginibus, pueris, puellis (animis rudibus, teneris, & ad corrumpendum obnoxijs) quantum scelus est uenenum inter illos spargere? Ea propter scenicæ fabulæ proponant sibi tanquam album, cõmendationem uirtutis, insectationem uiciorũ: doceant usum rerum, & prudentiam cõmunem. nihil exprimant, unde molles animi flecti poßint in peius. Rectè Horat. Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci. In argumento potiores sunt hoc tempore uulgares fabulæ, q̃ antiquæ Latinæ aut Græcæ. In recentibus enim personatæ inducuntur uirtutes, uicia, respub. populi,

elementa,

elementa, naturæ rerum, & de utilibus rebus agunt, quæq; spectatores cum uoluptate rectè admoneant. Debent hoc ciuitates pudori humano, debent reuerentiæ Christiani nominis, quod initium sumpsit à Domino & Deo nostro Christo Iesu, magistro totius puritatis ac sanctimoniæ. Transferant quoq; eum morem in cantiunculas ore uulgi protritas, quas cantillent pueri & puellæ, ne nouæ mentes uiciorum cupidine atq; experimentis inquinentur, priusquam bonum & malum diiudicent. Nolim illis contineri res sacras aut diuinas, ne peruulgata cõsuetudine obsolœscant, uilescantq; tanta mysteria: sed res boni exempli, quibus uirtus extollatur laudibus, & fiat amabilis: flagitium uituperatione deprimatur, & fiat inuisum. Nam etiam priscis temporibus pop. Romani, sicut traditur à M. Catone, magnorum uirorum laudes solitæ erant in cõuiuijs decantari, ut essent uelut quidam stimuli animis audientium, ad eas ipsas uirtutes, quas illi pro maximis ducebant. Quod si nec uirtutis placet materia, cantentur saltem ea, quæ sine animorũ corruptela audiantur, & teneãt: cuius generis sunt descriptiones amœnorum locorum, aut temporum, casus uarij, ridiculi, admirabiles, tristes, læti, dicta arguta, lepida, salsa, & alia eiusmodi. Allegoriæ personarum in scenicis poëmatis uehementer allubescunt: nec est iniucunda quædam obscuritas, in qua auditor ingenium intendat, modò intra captum

uulgi,

uulgi, cui ludi illi parantur. Nam quod populus asse quinon potest, molestum est illi magis obscuritate, gratum. Possunt tamen prima esse populo reconditiora, quæ sensim per sequentia proferantur atq; explicentur: ut argumentum, quod ante primum actum recitabitur, multũ adferet lucis toti fabulæ. apertiora enim erunt, quæ dicentur, spectatori, qui summam tenebit rei totius. Erit argumentum breue, compendiosum, quodq; præcipua materiæ totius attingat: uerbis simplex & facile, sensisq;, quoad eius præstari poterit, dilucidum, ut comprehendi & teneri à quouis citra negocium possit. Plurimũ adfert gratiæ, personarum discrimen & decorum, usq; ad extremum seruatum. De quo in superioribus præcepi. Non prodibunt personæ multæ pariter in proscenium, nisi fortè mutæ, ne si uariæ interloquantur, confundatur intelligentia rei: nec quarta loqui persona laboret, inquit Horatius.

COMPOSITIO CARMINIS

DIcamus iam de cõpositione carminis. Primi illi homines, qui carmen obseruarunt aliquod, concentũ quendam auriũ secuti sunt sine obseruatione pedum: mox concentum hunc, quod allubesceret auribus, ut eũ possent crebro iterare, dimensi sunt temporibus, prolationis, quibus nomina imposuerunt pedum. Certum autem numerũ pedum uocarunt uersum. Sed neq; concentum quemlibet uersum dixerunt. non enim

minimum

minimum, ut breuiorē quatuor syllabis: nec longiorem iusto spiritus decursu, nempe non supra sedecim syllabas, aut uiginti. ideo nuncupatus uersus, quod post eũ uerteret, ac rediret ad initiũ uel spiritus loquendi progressu, uel oculus legendi. Paulatim (ut aures aliæ alijs delectantur, sicut nullus est non alicui gratus sapor; ita nec sonus adeò horridus, absonus, inconditus, qui non alicui arrideat) nulla remansit uocum cõiunctio à quinq; syllabis ad uiginti, quæ non habita sit pro uersu, & ex cõtinuatione carmen extitit, atq; hinc poëma. Quos tamē uersus si quis disiungat, & misceat uarie, ut iteratio non appareat, soluta oratio dicitur. Inter metrum & rhythmum hoc est discrimen, quod metrum sequitur numerum pedum, rhythmus tempora: ideoq; alterum esse potest sine altero. metrum sine rhythmo, hoc est, uersus sine uersificatione, sine concentu & harmonia, res est prorsum incondita & insuauis: dulcior multo est rhythmus absq; metro. Natura primorũ inuentorum rhythmum est secuta, ars metrum fecit ex rhythmo. quanto porrò est arte potior natura? E uersibus habent nõnulli multum concentus, in quibus est harmonia temporum parium in syllabis imparibus: cuius generis sunt heroici, pentametri, sapphici, glyconij, anapestici, hendecasyllabi, trochaici. Quibus auribus modus temporum est notior, ijs concinniores sunt uersus, & iucundiores: uelut olim Græcis & Romanis,

apud quos in omnibus syllabis discrimen erat notum breuium & longarũ. Exactum illud aurium iudicium iam pridem perijt. magis agnoscimus uersificationem latinæ linguæ, q̃ uersum. In uulgari sermone ex crassitudine auriũ non expenditur iam dimensio longarum & breuium, ac ne proferimus quidem cum eo discrimine: sed in finibus annotatur consonantia cum certo syllabarum numero. Aptata est metri ratio auditori, rebus, personis inductis. Res bellicæ heroico uersu sunt decantatæ, quasi tuba & spiritu illo militari, quo essent gestæ. Scenici actus plurimum decurrunt iambo, quod is pes sermoni familiari ac quotidiano est proximus: sed obseruatio est maior in uersu scenico apud Græcos, quàm Latinos. Et tragœdia ut altioris argumenti & illustrium personarum, grandior est ac numerosior, unde cothurni uenit trãslatio: quemadmodũ socci in comœdia, quæ erant in actoribus integumenta pedum. Fuerunt quondam alia fabularum genera in pop. Romano, Attellanæ, tabernariæ, mimi, de genere argumenti & personarũ nominatæ: hæ ad nos non peruenere. Omnino actio scenica cõmunem teneat sermonem, numeris ad delectationem spectatoris sit aliquantum concinnis, & harmonicis: nec in sensis modo seruet decorum personarum, sed in uerbis quoq;, in temporibus, & tota compositione, quod à Latinis & Græcis cernimus in comœdia & tragœdia factitatum,

tum,

tum, idq́; nos rei ipsius natura admonet, tum etiam in materia ad eundem modum. Aspera enim & dura rebus tristibus competunt, lenibus lenia, lætis dulcia. denique quatenus effici dabitur, talis sit motus, & uigor, & actio, & habitus uersuum, qualis est rerum: non solum in fabulis scenicis, sed in quocunq; poëmate, potissimum dramatico, quodq́; motus ac uim illam recipit, sicut in Homero & Vergilio docti uiri annotarunt. Omne & uerborum, & locutionis genus non recipit carmen modo, uerum etiam tegit, adeò ut & uerba antiquaria, & nouata, & phrasis dura atq; horrida minus multo notabilia sint in oratione numeris astrictà, quàm soluta. quod est animaduertere in multis, uelut in Sydonio Apollinare, & Martiano Capella, quorum prosa absurdißima est, uersum non penitus reijcias. Quod autẽ carmen dictionẽ habet elegantiorem atq; expolitiorem, pedestrisq́; orationis ornatæ atq; excultæ simillimam, id demum probatur maximè, quemadmodum Philoxenius Siculus author tragœdiarum nobilis dixisse fertur, optimam esse nauigationem iuxta littus, & deambulationem iuxta terram: carmen quod proximum solutæ dictioni, & hanc carmini simillimã. Verba extranea, quæ barbara nuncupantur, non fert ulla oratio, nisi illata sint in ciuitatem cum sua re, uel ciuitate donata, sicut primo libro docuimus. Mutata uerò adiectione, detractione, interpositione propter cõcen-

tum tolerantur. Ad hæc uariæ quoq; dialecti, modò ne nimiũ inter se distantes. Homero linguæ omnes Græcæ, quæ sunt complures, pro una fuerunt, ijsq́; omnibus promiscuè est usus. Romana dialectos non habet, unica est & simplex. Nationes omnes, quas quidem nouimus, distinguntur in uarias linguas: Hispana, Gallica, Italica, Germanica. Inter dialectos una est in quaq; natione præcipua, uelut olim in Græcia, Attica: in Hispania, Castellana, seu potius Carpẽtana: in Italia, Thusca, seu Bononiensis: in Gallia, Parisiensis. In ea pangenti carmen modicè sunt aliæ usurpandæ. Alijs autem quantum libuerit inuehendum, de optima. admistio enim melioris ornamento est, admistio peioris fœdat, ac proinde uitanda: ut si quis Parisiensi adiungat Aquitanicam, uel Bononiensi Pedemontanam. Latinissatio in Græcitate deformis est, Græcissatiò autem in Latinitate non adeò, nisi in quibusdam. Neq; præceptum hoc ad uerba solum pateat, sed ad phrases quoq; & idiomata. Sunt quædam loquendi formæ, & simplicibus uerbis, & compositis, uel ex uetustate repetitæ, uel mutatæ atq; inuersæ, quibus in soluto sermone non est locus: in carmen autem non solum receptæ, uerum etiam multum addentes uenustatis. sicuti Macrobius ex Vergilio Marone docet, libro Saturnaliorũ sexto. Et quando numeris concentuq́; poëta est tanquam compedibus deuinctus, multa ei permittuntur in uerbis proprijs,

prijs, in translatis, in ætate, in figuris, quæ non item alijs, ac ne scriptoribus quidem quarumcunq; fabularum, modò pedestri oratione. Adiectorũ siue appositorum, quæ epitheta nuncupantur, frequens est apud illos usus, tum compositorum nominum: ut mare ueliuolum, & terræ frugiferentes. quæ duo in soluta oratione, nisi maximè aptis locis ponẽtur, putida sunt: neq; in uersu decent, si sint nimis crebra. etsi composita illa uerba & grandia magis apud Græcos scriptores locũ habent, qui sunt illis fingendis feliciores, quàm apud Latinos. Tragœdiæ uehementer congruunt, quum ardet affectus aliquis uehemens. Appositorũ alia sunt naturæ, quæ apud poëtas ubique habent locum ad explendum hyatum uersus, tanquam cõmissura: ut aqua humida, hyems glacialis, rapidus ignis. Scriptoribus solutæ orationis non datur hæc uenia, quia patentiore decurrunt campo. Quæ naturalia nõ sunt, sina ratione & causa poni ineptum poßit uideri, non minus in uersu, quàm in prosa. Quid enim ad rẽ facit, si loquens quis de Ciceronis diuortio, dicat, Cicero eloquens repudiauit Terentiam uxorem. quid enim eloquentia facit ad repudium? Quanto ineptius, quũ contra rationem? ut si Sallustius, uel Clodius, uel M. Antonius inuehens in Ciceronẽ, uocet eum patriæ parentẽ, aut ciuem prudentißimũ. In sermone numeris expedito, non decet ullum appositum inseri, quod non plus efficiat, quàm si abesset.

abesset. in carmine propter eius angustias magis conce ditur, ut sine ulla inseratur causa, quàm ut contra ratio nem. Quæ officij sunt, uel dignitatis, uel professionis nomina, addi licet etiam ubi nihil est necessarium: uelut Homerus poëta, Socrates philosophus, Cæsar Imperator, Alexander rex. Multum uersus confert memoriæ concentu suo, & dimensu numerorum. Itaq; illa potissimum aptanda sunt numeris, quæ digna sunt memoria. Quæ poëmati sententiæ interseruntur uelut gemmæ quædam, si non sublimius & illustrius, numerosius certè uelim astringi, & quasi rotatius iaculari, ut telum, quo fixius adhæreat. idq; faciendum est cum in omni alio poëmate, tum in scenico. Sic eas facile referet domum spectator, & recolet, & retractabit secum.

DE PRAECEPTIS ARTIUM.

ARs omnis uelut imago quædam est naturæ, nimirum exemplaris sui. Porrò in natura sunt res quæ adiectione partium crescunt, ut flumina: & ferè similaria sunt, quæ prius quasi delineantur totæ, sensim uerò expoliuntur atq; absoluuntur, ut fœtus animantium. In ijs etiam quæ hominum manibus & arte constant, alia particulatim surgunt, ut domus & liber: quædam cultu atq; expolitione totius existunt, ut statua & pictura. In tradendis quoq; disciplinis ingenij ad eundem modum usu euenit. nam aliæ à paruis initijs nouæ rei accessione proficiunt, sicut mathematicæ:

quædam

quædam primum omnium describuntur cunctæ, mox illis inducuntur sensim colores. cuiusmodi sunt eæ, quæ suis omibus partibus cõiunctæ sunt, & cõcatenatæ, uelut grammatica, dialectica, rhetorica, philosophia morum. Hac uia tradiderũt artes has Aristoteles magnus in primis artifex, & Aristotelis sectator Theodorus Gaza. neq; enim in his una aliqua pars per se potest absolui, is est inter omnes nexus. Principium cuiusque artis erit cum priore arte cõiunctum, ut præbeat transitum ad sequentia, sicut dialecticæ cum grammatica, medicinæ cum philosophia naturæ. Hæc est Aristotelis sententia in Analyticis, nasci artem omnẽ atq; doctrinam ex antecedente cognitione. Prima ergo ars omniũ sensibus erit coniunctißima. horum enim princeps est notitia naturæ. Hinc à facilioribus ad difficiliora fiet progressus, ut priora gradum posterioribus fulciant. Priora quidem in artibus lux sunt posteriorũ: sed hæc ipsa posteriora amplum locum aperiunt, quo se lux illa diffundat, & fiat fulgentior. Huc pertinet quod dici solet, magister est prioris posterior dies. Non est in præceptis exhibendis natura rerum spectanda, sed audientis, ut illi & notiora dicamus, & priora, non naturæ. Cursum quidem & uiam naturæ debemus imitari, non ingredi. Habet illa, quæ sunt sibi notißima, nempe simplicißima in compositis, ut & nostri artifices materiam & formam. Nobis notißima sunt exposita sensi

bus,hinc ad mentem uenitur. Ergo sensilia sunt primũ ostendenda, deinceps ea quæ sunt his proxima: ceu in naturalibus cõmista, in artificialibus simplicia. Nos enim,utpote horum artifices, facilius hæc assequimur: sicut in domo calcẽ,lateres, ligna: in republica domos, homines. sic de animantibus, de herbis, de lapidibus scribunt,qui naturas rerum scrutantur,& literis mandant. Quæ disciplinæ aliquid uel scire docent,uel agere,accuratius atq; elaboratius exhibendæ, dilucidius uidelicet, exactiore ordine, ac singulis præceptis magis perpensis,atq; ad ueritatis normam examinatis. Quæ autem aliarum sunt organa, accommodatæ ad earum usum,nihil refert quomodo tradãtur ipsæ:modò aliæ, quarum gratia sunt paratæ,probè ualeant illis uelut instrumentis uti. melior est cultellus rusticanus bene scindens,q̃ elegans retusus. Eficacitas rationum in omnibus non potest esse par,neq; est hoc à quoquam requirendum. In mathematicis ex cõmunibus animi conceptionibus,& postulatis,quæ absurdißimũ sit reijcere, proceditur ad alia, ea ui & robore argumentorum, ut paululum progressus,non sit in manu tua retrocedere, ni repetas semel concessa:sed nec impetrabis, quantum uis reposcas,& efflagites. In cognitione naturæ probabilitas sumitur ex ijs,quæ cadunt sub sensus,adhærentibus motionibus,actibus. In disciplina morum,ex congruentia naturæ, quæ omnibus informationes quasdã
de bono

de bono & malo, de æquo & iniquo indidit. In encyclopædicis, à sentēcijs atq; opinionibus receptis usu, et moribus eorum qui habentur prudentes. In organicis, ut illis instrumentis aliarum usus quàm aptißimè consistat. Dictio erit, quæ magis respiciat lucem & curā rerum, quàm uerborum. Hoc quidem quantum ad rationem præceptorum attinet. nam sicut in alijs, ita & hoc loco circumspici possunt, dicens, auditor, res, tempus, & huiusmodi. Lux hæc paratur uerbis proprijs, translationibus à rebus notis atque aptis. sed de claritate ac enucleatione iam diximus. Neque uerò ita est enucleatio hæc persequenda, ut non solum elicias atque ostendas nucleum, sed frangas & comminuas puerili expositiōe ac inepta. Et alioqui ingenia discentium sæpe sunt, ut puerorum dentes, solido aliquo cibo roboranda & confirmanda. Artifex si rebus satisfecit, probè defunctus est suo munere, quibuscunque uerbis usus. Eloquentiam in philosopho, si attulerit, non reijciam, inquit Cicero: si non attulerit, nec requirā. Philosophia enim omnis ars est rerum, non uocum: & tolerabilius est, philosophum peccare in uerbo, quàm in ueritate. Melior scilicet ac uerior philosophus est, qui sordida oratione res pulchras atq; eleganteis promit: quàm contrà, qui uel falsa, uel nugas proijcit splendidè ac magnificè. Bonam sententiā quis non ferat uel Gallicè, uel Hispanè, uel Germanicè, uel etiam Scythicè pro-

latam? Si his linguis, cur non etiam Latina imperitè? Malim tamen, quantum fieri quidem poßit, ut sermonis cuiusq; seruetur integritas, ac proprietas. ita enim & intelligetur facilius, & incorruptior ueniet ad posteros. Princeps in tradendis artibus Aristoteles rebus est densißimus, parcus uerborum: in quo ualde consuluit memoriæ discentium, ne in retinendis necessarijs multum laboris suscipiant. Hunc artium præceptores imitentur: & si nolim eos ubiq; adeò esse pauciloquos, ac præcisos. nam ille in eo uidetur mihi esse quandoque immodicus. non enim quantum satis est dicit, nec respirare atq; interquiescere sinit lectorem: sed si paululũ modò oscitauerit, præteruolat magno dispendio intelligentiæ. Procemia erunt, quæ parent auditorẽ ad audiendum docilitate & attentione, ex magnitudine, pulchritudine, utilitate, neceßitate artis. Si quando libitũ erit digredi, id dabitur soli explicationi: uidelicet quũ discentium intererit uel ad artem, nempe ut attentior reddatur, aut docilior: uel propter ipsum eundem, quo fiat melior. Quod eo est faciendum crebrius, quanto satius est nos bonos esse quàm doctos. & admonitiunculæ eiusmodi breues erunt, sed robustæ ac ualidæ, quales nonnunquam Plinij Secundi: uel longiores in calce, sicut apud Senecã, in extremo cuiusq; uoluminis de quæsitis naturæ. Repetitiones eorum, quæ iam sint dicta, conceduntur, dum ne immodicæ in re aperta. nam in-

telligentiæ

telligentiæ dantur uel memoriæ: quorum si alterutrum non sit necessarium, superuacaneæ sunt. Epilogi, & transitus, quid actum, quid agendum, crebri interseruntur, ut memoria dictorum subinde renouetur, & ad ea quæ sequuntur paret sese auditor.

DE PARAPHRASIBVS.

HActenus de ijs orationibus, quæ explicandis rebus docēt: nunc de ijs, quæ explicatione uerborum. quarum aliæ orationem, quam susceperunt, dilatant: aliæ cōtrahunt, aliæ uerba explanant eadem lingua, aliæ ex una in aliam transfundunt sensa. Primum genus paraphrasis dicitur, alterum epitome, tertium cōmentarij, quartū uersio siue interpretatio. Paraphrasis est, quum ex una oratione alia dilatatur, breuiter intertextis quæ lucem adferant, ac proinde adiuuent intelligentiam. Est enim tanquàm uiam paulo latiorem ac planiorem reddere, eandem uerò tenere semper in sensis: in qua expositione interdum autoris persona seruatur, alias paraphrastes ipse inducit suam, ut tertia persona sit autoris: quandoq; uariat, prout locus uidetur poscere. nam sunt, quæ commodius autoris persona exponuntur, sunt quæ paraphrastæ. Quod in ijs orationibus potiss. contingit, quæ habent dramata, uel conciones, aut dialogismos, deniq; uim aliquam & motum. Nam in descriptionibus aut præceptis artium una est inuariabilis totius sermonis facies, nihil opus

est ea mutatione loquentium. Digreßiones aut nullæ erunt prorsum, aut perquàm raræ, & eæ breues admodum. Idcirco enim paraphrasis nominatur, quod à proposita phrasi, hoc est oratione, nõ discedat. Verum utilitati est seruiendum, hoc est, intelligentiæ rei. Quocirca locis difficilioribus immorandum est aliquanto diutius, uidelicet in complananda uia cœnosa & accliui plus est operæ ponendum. cuius generis sunt fabula uel historia, non cuiuis exposita, locus ex philosophia reconditus, allusio uel citatio autoris rari & incogniti. Tametsi obscura hæc & intricata non tam dilucidè explicantur in paraphrasi, quàm in alijs expositionũ formis. Omnino instituti sui debet paraphrastes ubiq; meminisse. Dictio erit ad docendum apposita: & quæ in subiecta oratione antiquariè dicentur, ea reducet ad uocabula ætatis receptæ. quod uno uerbo, proprio quidem & apto, sed non satis usu cõmuni trito, id circumloquetur multis notioribus: quæ inuerse, rediget in ordinem: quæ disiuncta & separata, coniunget. Metaphoræ ac figuræ, & conformationes omnes ad propriam ac naturalem simplicitatem reducentur, ut sint ἀνεχηματισμένα. deniq; tectorio detracto omni, ut planior ac dilucidior reddatur oratio. Intelligentiæ enim quæsita est paraphrasis, ut eam submoneat: quæque opus sint, uel oblitæ, uel in promptu non habenti, in mentem reducat.

EPITO

EPITOME.

PAraphrasi contraria est Epitome, quasi recisio eorum, quæ ad præsentis rei uel intellectū, uel utilitatem non sunt necessaria. Præsentem uoco, quam sibi statuit, qui rescindit. In quo sunt inspiciendi auditores, quod eorum ingenium, quæ eruditio circa eam ipsam rem. hinc enim facilior fit materiæ intellectus, aut difficilior: tum cuiusmodi est ea res, quam paramus abscindere. nam quæ est ad intelligentiam aliarum rerum, uel ad suimet ipsius cognitionem accōmodata, ea si à reliquo amputetur corpore, non epitomen relinques, sed detruncationem: quale est quod Paulus episcopus fecit in Festo Pōpeio. Porrò epitome duplex est, altera ex toto corpore uelut circuncisio & purgatio, quum fusa cohibentur, & amputantur quæ in præsens redundant, in quo noua est oratio contrahentis. Hæc potest appellari Summa, siue Cōtractio. talis est L. Flori de T. Liuio. Altera epitomes forma est, quum de toto corpore pars una aut multæ amputantur, quod uerò fit reliquum, eisdem uerbis subijcitur, quibus prius dicebatur, sicut in centonibus iuris ciuilis. hæc dicatur amputatio. Finis epitomes est memoriæ cōsulere, ut facilius teneat quæ expediant, & breui illa quasi admonitione subinde renouetur atq; excolatur: tum studiosorum tempori, ne tam multa habeant legenda, contractis recessarijs in pauca. Conducit nonnunquam probi

tati,

tati,ut si quis noxia reijceret ex autoribus spurcis, uelut è Martiale, Ouidio Nasone, Catullo, *& eius notæ. Amputatio non habet aliam dictionem, quàm priorem. in qua hoc solum est curandũ, ne turpiter hient interrupta: & si non ubiq; adhiberi necesse est transitum, & quasi glutinum.* Nam *multa ceu aceruo quodam cõgeruntur distinctè, quod absurdum non est in uarietate rerum. alioqui ubi unus est contextus sensorum ac rei, præstat connexum seruari aliquem.* Contractioni *ac summæ seruit breuitas, ut paraphrasi copia.* Deniq; *si nihil petit aliud contractio, quàm breuiter dicere, contrarijs insistet uijs, ac de paraphrasi est ostensum: exceptis antiquarijs uocibus, atq; obsoletis.*

ENARRATIONES ET COMMENTARII.

INterpretatio *singulorum uerborum glossa est, seu glossema, nomen à lingua tractũ, quasi lingua obscurior dilucidiore declaretur: ut homo ferreus et præfractus, hoc est, durus & inflexibilis.* Aliquanto *fusius est scholium, ab exercitatione scholarũ deductũ, quod constat oratione facili ac demissa, omni prorsum cultu atq; apparatu nuda.* Cõmentarij *à cõmentando nuncupantur, quod est disserere.* Hi *sunt duorum generum. uel simplices, uel in aliud.* In *aliud sunt, quum sensus autoris cuiuspiã inquiritur atq; explicatur, qui sunt breues & contracti. diffunduntur uerò, si de proposita materia disputatur, & quid adferre queat cõmentator*

experitur.

experitur: quales ferè sunt in Aristotelem, in Hippocratem, in Galenum, in Magistrum sententiarum, in iure etiam ciuili ad XII. tabulas, & ad Edicta magistratuũ omnium. Huius notæ scriptores non tam alieni operis expositores dici debeãt, quàm autores proprij. Ideoq; ad XII. tabulas & ad Edictum prætoris, uel ædilitiũ, cõmentarios suos inscribunt. In arctioribus cõmentarijs non perinde spectandum est quid ipse sentias, ut quid is, quem explanandum suscepisti. Si locus sit obscurus, repetendus uelut è fonte, unde est ab autore tuo desumptus: ut in Plinio ab Aristotele, uel Theophrasto, aut alijs, quos ipse nominat: in Timæo Platonis, ab opere Timæi Pythagorici. quod non parum lucis adfert. Tum breuiter, uelut puncto attingendum, quid alij de eo ipso loco senserint, aut si qui tractarunt idem argumentum. Quod si non nisi multis uerbis explanari poßit, quod citare instituisti, satius est fontem (quod aiunt) indicasse digito, & unde sit hauriendum patefacere: nisi fortè scriptor sit uel rarus, uel aliena locutus lingua, quum è re tamen legentium putes esse, sententiam illius nosci. In cõmentarijs diffusis cauendum, ne alieno loco accurata fiat, & longa disputatio: neu permisceas disciplinas. uelut si scribens in sacras literas, ad anxias & uerbosas de alijs disciplinis cõmentationes transeas, quemadmodum de uocibus, de memoria rerum gestarum, de dialectica, de cognitione naturæ.

ræ.ut si enarrās illud Euāgelij diui Lucæ: Exijt edictū à Cæsare Augusto, ut describeretur uniuersus orbis: ex mentione Augusti uelut occasionē nactus, totum illius cum Mar. Antonio bellum ciuile recenseas. uel quia exponis, Fiat lux: infarcias de luce & umbris, quicquid à philosophis & perspectiuis est collectū. Modum omnino oportet adhiberi, & delibandæ sunt aliæ disciplinæ, aliquidq́; ex eis in tuum usum decerpendum: non confundendæ, ut aliæ in aliarū fines irrumpant. Iam uerò quantumcunq; fusos cōmentarios habeas in animo componere, memineris semper esse cōmentarios, nec adeò in eis licitum esse euagari, atq; in libero tuo opere. Dum enim in alium scribis, illi est ubiq; subseruiendum. alioqui non in aliud, uel ad aliud erunt commentarij: sed præter aliud. Stylus sit ad dicendū appositus, qualem in præceptis artiū requirimus. Alterum cōmentariorum genus esse diximus simplex, in quibus breuiter annotantur admonendæ memoriæ nōnulla. id fit uel à dicturis, uel à colligentibus, quæ mox digerant & extendant. hoc quisq; conficit, prout ualet memoria, atq; exercitio. alij perbreues, & quasi notis quibusdam: alij pleniores, ut Cassius Seuerus. In ijs non præcipua quæq; uel intima subnotandum: sed quæ expeditissimè, & certissimo memoriam illò reducant, quò uolumus. Sunt nōnulli ad memoriam rerum gestarum conscripti magis alijs, quàm nobis ipsis: ut olim

olim Cor. Syllæ, & L. Luculli, & M. Scauri, sicut autores tradunt: & qui extant, C. Cæsaris. In his non cōuenit eam esse astrictionem, & breuitatem sensorum, intelligi ægrè ut poßint, sed ita consignari dictorū & factorum summas, ex quibus facile per se reliqua conijciat lector non imprudens, & dilatari poßint ad eam historiæ ueritatem, quam suprà constituimus. Horum *phrasis erit astricta, recta, nuda, quod de Cæsarianis scribit Marcus Tullius.*

VERSIONES SEV INTERPRETATIONES.

Versio est à lingua in linguam uerborum traductio, sensu seruato. Harum *in quibusdam solus spectatur sensus, in alijs sola phrasis & dictio: ut si quis tentaret* Demosthenis, *aut M. Tullij orationes, aut Homeri uel* Maronis *carmē in alias linguas transferre: facie illa & colore dicendi prorsum obseruato. quod experiri hominis esset parum intelligentis, quanta sit in linguis diuersitas. Nulla est enim adeò copiosa lingua & uaria, quæ poßit per omnia respondere figuris, & conformationibus etiam infantißimæ.* Non *omnia nos ducentes ex Græco sequuntur, ait* M. Fabius: *sicut nec illos quidem, quoties suis utiq; uerbis signare nostra uoluerunt.* Tertium *genus est, ubi & res & uerba ponderantur, scilicet ubi uires & gratiam sensis adferunt uerba, eaq; uel singula uel cōiuncta, uel ipsa uni-*

uersa oratione. In quibus sola habetur sensorum ratio, ea sunt interpretando libera, & habetur uenia quædã uel omittenti, quæ ad sensum non faciunt: uel addenti, quæ sensum adiuuent. Nec sunt figuræ & schemata linguæ unius in alteram exprimenda, multo minus quæ sunt ex idiomate. Nec uideo quorsum pertineat, solœcismum aut barbarismum admittere, ut totidem uerbis sensa representes. Quod fecerunt quidam in Aristotele, & in sacris literis. Licebit duo uerba uno reddere, & unum duobus, & in quocunq; numero, ut nactus eris linguam. quin & aliquid addere, & detrahere. Exempla horum promptum erit sumere ex Cicerone in libello de uniuersitate, & Theod. Gaza optimo interprete. is enim in primo uolumine Aristotelis de animalibus λόσωμα *uertit æquamentũ, & discrimen: tum* στρυφνὸν, *austerum et acerbum, unam uocem duabus. & in eodem libro,* δοκεῖ δὲ ὁ σπόγγος ἔχειν τινὰ αἴσθησιν. σημεῖον δὲ, ὅτι χαλεπώτερον ἀποσπᾶται, ἂν μὴ γίνηται λαθραίως ἡ κίνησις, ὥς φασι. *addit de suo, Vt ferunt auulsores. Tum et illud,* τὰ καλούμενα ὁλοθούρια, *sic transfert, Et quæ tota simplici mitioreq; testa operta, uertibula appellantur, & calli, aut tubera. Ad hæc, quæ Latinæ congruũt, ita exprimit, etiamsi Græcè paulo habeatur aliter, ut* ὠτὸς δὲ μέρος, τὸ μὲν ἀνώνυμον, τὸ δὲ λοβὸς, *uertit, Auris pars exterior, cui est nomen auriculæ, parte constat superiore pinna, inferiore fibra. Senec. lib. de Trãquil*

litate uitæ primo, εὐθυμίαν tranquillitatem uocat: Neq; enim, inquit, mutare ac transferre uerba ad illorũ formam necesse est, res ipsa de qua agitur, aliquo signanda nomine est, quod appellationis Græcæ uim debet habere, non faciem. Quamuis non facile patiar quemlibet interpretem tantum sibi sumere, nisi certum prius atq; exploratum habeat non falli se: quiq; in arte, de qua tractat, iustam operam posuerit. Interpretationes sunt non tantum conducibiles, sed etiam in primis necessariæ, quum disciplinis omnibus, atq; artibus, tum uniuersæ uitæ singulis prope momentis: fideles sint modò. Fiunt uerò falsæ uel linguarum ignorantia, uel materiæ, qua de agitur. Verba enim finita sunt, res infinitæ. Itaq; similitudine uerborum, quæ dicitur synonymia, capiuntur multi. Verum de quibus agitur, interpretes ignari falluntur, & fallunt eos qui ipsis fidunt. tum in uocibus & dictione, uel arti illi, uel autori peculiaribus. Ita uideas quosdã in Aristotele uertendo, aut Galeno, parũ feliciter negociũ administrasse, parumq; ex dignitate operis: quod in philosophia & medicina non essent, quantum erat opus, uersati. In quibus interpretationibus res & uerba appenduntur, tropi & figuræ, & reliqua orationis ornamenta conseruari debent, quoad eius fieri poßit, eadem. Sin id minus queas cõmode, similia ui & decore, uidelicet qualia in posteriori lingua congruunt. Hæq; eandem uel uim referũt,

uel gratiã, quæ illa altera in lingua priore. in quo peccatum est transferendo Aristotele cum aliàs, tum in elenchis, sicuti alibi demonstrauimus. Vtilißimum esset linguis, si dexteri interpretes auderent nonnunquam peregrinam figuram, uel tropum donare sua ciuitate, modò ne ab illius moribus & consuetudine multũ dißideret. Quandoq; etiam ad imitationẽ prioris linguæ, & quasi matris fingere ac formare aptè uerba aliqua, ut posteriorem linguam, ac quasi filiam locupletarent. Quod fecit Gaza Græcus homo, de Latinis bene meritus. Hoc uerò non quiuis putet licere sibi, & consultius est hac in parte esse parcum ac meticulosum, quàm audacem, profusumq;. Sunt uersiones quædam sensorũ, in quibus exactiss. sunt consideranda etiam uerba, ut ea intcrim, fieri si poßit, adnumeres, uelut in locis difficillimis, & ad intelligendũ perobscuris: cuius sunt generis Aristotelica complura, quæ relinquenda sunt lectoris iudicio: tum in negocijs publicis aut priuatis magni momenti, in mysterijs pietatis, quæ libris sacris cõtinentur. in queis omnibus non debet iudiciũ suum interponere, qui uertit. Propria uel hominũ uel locorũ nomina, integra debent transire à lingua in linguã, nõ ad uim significationis mutata. neq; enim Aristotelem uerteris finem optimũ, uel Platonem latum, uel Israëlem supplantatorẽ. Sic Barbara nomina Græci ac Romani reliquerũt in sua origine ac natura: tantummodo

flexerunt

flexerunt ad formã suæ linguæ. Ideoq; meritò, ut alios multos, ita & historicum illum deridet Lucianus, qui nomina Romana mutarit in Græca: ut ex Saturnino fecit κρόνιον, et alia eiusmodi. Licet tantũ ex eis, ut dicebam, literam aut syllabam elidere uel addere, quo aptũ linguis reddatur & cõgruens. uelut quod Latini dicũt Catulus, Græcè κάτλος, Fabius Valens, φάβιος οὐάλης. Quintus κοΐντς, Thyberim θύμβρον, Tullium τύλλιον, Calligulam καλλιγόλαν, λεύκιον Lucium. Itaq; ineptè meo iudicio faciunt, qui nomina Romana ex scriptura Græca ducunt ad nos: ut quum Rhomam uolunt aspirari, quia Græci aspirant quæ incipiunt in r. Sunt quædam nomina iam olim in linguis recepta. uario modo utendum erit ea consuetudine. Carthaginem uocat Romanus, Græcus καρχηδόνα. Agrigentũ, ἀκράγας. Quæ propria nomina ad linguam alquam transierũt per mediam. ex hac sumuntur, nõ ex prima: ut barbara gentium illarũ orientis & meridiei, ad Romanos peruenere, Græcis monstrantibus: septentrionis aũt atq; occidentis, ad Græcos per Romanos. Ergo et Romani more Græco efferunt, quæ Græci docuerunt: & Græci Romano, quæ ab illis acceperunt, paulum utriq; inflexis uocibus ad suam pronunciandi rationem, quod & in linguis nostris uulgaribus est intelligere. Hispani enim & Itali, quia per Gallos de Germanis cognouere, Germanicas regiones atq; urbes non ut Germani ipsi,

sed ut Galli proferunt. Qui ergo Latinum sermonem cogunt Hebraica nomina ad Hebræorum consuetudinem efferre, uidentur mihi uim facere naturæ rerum. Non recipit sermo generosius tam absurdas tortiones palati, linguæ, oris totius: & quæ à Græcis sumpsit, Græca retinet forma. Nō est ab extremis facilis transitus in natura, sed à uicinis, & cōsimilibus. Sacras porrò literas Ecclesiæ Latinæ à Græcis ferè acceperunt, et usus nominum inualuit ex uersione Septuaginta. isq́; est congruens & conformis Græcæ linguæ, quæq́; ex Græca orta est, Latinæ. Quid quod Hebræi ipsi nationum nomina, non ut illæ eloquuntur, sed proprio quodam more, ac suo, alienißimo à cæteris. Quod perspicuum est legenti ea, quæ de Persarum, & Medorum, et Aegyptiorum regibus scribunt, uel de orbis regionibus & locis. Oratio uel sequenda alterius, si in eo uertatur interpretationis uis aliqua: ut si quis Apuleij asinum transferret ad exprimendam dictionē illam mirè iocularem, & risui mouendo aptißimam. sin aliter, te ipsum sequitor, & naturam tuam optimam cuiq; ducem, modò rectè institutā. Si potes, cōtende etiam cum tuo exemplari, & meliorem quàm acceperas orationem reddito, hoc est, aptiorem & cōmodiorem rei atque auditoribus. nam hoc demum melius, quod appositius & conducibilius. Non ut quidam praua animi uanitate inducti faciunt, qui rectam & nitidam atq; ho-
nesta

nestam dictionẽ ita calamistris, omniq́; cultu onerant, ut ex facili & grata grauẽ ac molestã reddant. Quid illi, qui elegantiam atq; splendorem prioris orationis fœdant uerbis, figurisq́; obscuris, tractis, humilibus, immodica affectatiõe ostentandæ facundiæ, sine ullo iudicio, quæ sit cuiusq; oratiõis natura et uis. putãt enim hoc fore dictionem præstantiorem, si maximè rara, aut exquisita, aut antiquaria uocabula inferserint. Quo & gratiam orationis seruaris exactius, et propius fueris interpretatus ad uerbum, hoc uersio erit potior ac præstabilior, nempe exemplar suum uerius exprimẽs: qualis est libellus Ciceronis de Vniuersitate, pars Timæi Platonici, quem studiosis proposuerim optimum ad uertendum exemplar. Carmen omnino liberius est interpretatu, quàm oratio pedestris, propter necessitatem numeri. addi in eo, & detrahi, & mutari permittitur: atq; hoc liberius, quum sententiæ summa, & quam nos potissimum quærimus, manet integra. Cicero in libro de Gloria secundo, (ut exemplũ unum adferã pro plurimis) Homeri interpretatur uersum ex Iliad. ἦ. ὅμποτ' ἀριστεύοντα κατέκταν φαίδιμος ἕκτωρ, Qui quondam Hectoreo perculsus concidit ense. omisit ἀριστεύοντα & φαίδιμος. quod hæ uoces ad rem suam nihil attinerent. Orationũ genera quæ ad persuasionis quæstiones pertinent, prope sunt infinita, siue materiam spectes, siue proposita dicentium. nam his duobus discernuntur.

Ea uerò sigillatim persequi operis immensi foret. generalibus sunt à nobis comprehensa formulis, quæ paucæ sunt, & certius ueriusq; artem docent: accedat modò attentio diligens, & exercitatio, sine qua nullæ omnino præceptiones sufficerent. Hæc habui, quæ de ratione sermonis dicerem præceptis uniuersalibus, ut facilius ac meliore fide tum teneri poßint, tum in quemuis usum accommodari, prætermißis ijs quæ ad institutũ hoc non sum arbitratus pertinere. Vestrũ erit hoc tantum bonum, humano generi Dei munere cõceßum, nõ detorquere ad prauos usus, uelut ad maledicentiam & rabiem. neq; in perniciem hominum conuertere, quod ad salutem eorum fuerat comparatum. Quid enim refert, impetas quempiam ferro, an lingua? nisi quod hoc est grauius sermone lædere, quò instrumenti natura magis ferebat, ut eo prodesses. Bestiæ, quas mutas nominamus, suo illo ritu genus quoddam habent sermonis inconditum atq; imperfectum, qui affectibus earum seruit: noster autem, menti. idcirco nec uerum habent sermonem, nisi quæ etiam mentem. Quapropter induimus nos profectò brutorũ ingeniũ ac mores, & planè transimus in bruta, quũ sermonẽ nostrũ à rationis obsequio ad seruitium transferimus affectuum.

DE RATIONE DICENDI
FINIS.
BRVGIS, 1532.

IO.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS DE CONSVLTAtione ad Ludouicum à Flandria, Dominum Pratensem.

ETIS Vir Clarißime, ut de genere deliberatiuo separatim à reliquo artis Rhetoricæ corpore scribam. Opus mea quidem sententia difficile, tum quod tam latißimè patet, q̃ uaria & multiformis est humana uita, de qua tota, singulisq; portiunculis subinde in consilium itur: tum quod in hoc genere, sicut in iudiciali & demõstratiuo, inuentio tota ex locis argumentorum sumitur, qui mihi aut repetendi erunt hoc loco, aut certa quadam & noua ratione proponendi, ut maximè congruet præsenti instituto. Verum singularis humanitas tua atq; eruditio, ad hæc amor in me summus, cogunt me, ut nihil mihi uideatur difficile, dum desiderijs tuis satisfaciam, præsertim quod tibi & tui similibus, qui frequenter de rebus magnis cum Principibus consultatis, nihil est perinde necessarium, ut cõsilij expediendi modus & facultas. Sed in opere properato puta te tantum cõmentarium lecturum, ruditer delineatum, ne expectatione tua mi-

nor sit hæc tractatio. opus est tamen attentione, ne quæ leuiter à nobis attinguntur, & quasi punctim, prætervolent animũ alibi occupatum, sine ullo sensu sui. Hæc præfati ad rem accedamus. In omni siue oratione, siue sermone, quemcunq; quis facturus est, tria sunt spectanda: quibus de rebus est dicturus, quo quicq; loco, postremo quibus uerbis. quæ solent à rhetoribus nominari Inuentio, Dispositio, et Elocutio. Ita nos primo loco de inuentione suasoriarum differemus, proximo de ordine partium & ratione, ultima erit de uerbis cura. Ante omnia considerandum qui sit, cui consulimus: tum qui nos: deinde qui alij consultores, et quibus de rebus, quo loco, quo tempore, ac rerum statu. Quæ sic uolo esse à me posita, ut non longis interuallis cogitanda sint, sed uelut uno oculorum aspectu colligenda, conferendáq; inter sese. In deliberante, & nobis, & cæteris consultoribus, deniq; in unaquaq; persona hæc considerari debent, quæ ante ipsam, quæ cum ipsa, quæ post ipsam. Ante ipsam sunt maiores eius, & ueteres omnes, hinc patria: tũ quicquid actum, uel dictũ est, quod ad ipsum posßit quoquo modo pertinere, aut ad rem de qua deliberatur: uelut exempla ex historia, ex fabulis: oracula, prædictiones, apophthegmata, sententiæ, dicta uulgaria, prouerbia. Tum ipsa, quæ in animo, quæ in corpore, quæq; extrà. In animo est acumen ingenij, firmitas memoriæ, dotes naturæ, docilitas, iudicium: & quæ in

dustria

dustria atq; usu comparantur, disciplinæ & artes omnes, siue quæ ingenio exercentur solo, siue quibus manus adhibentur, prudentia, mores, uirtutes: & horum omnium contraria, hebetudo, obliuiositas, ruditas, imprudentia, improbitas. Tum affectus, desideria, cupiditates, spes, metus, dolores, ægritudines, lætitiæ, amor, amicitia, inimicitiæ, odium, iracundia: unde est maxima pars morũ, qui sunt admodum uarij, lenes, asperi, constantes, inconstantes, molles & tractabiles, duri ac intractabiles, seueri, remissi, astuti, simplices. accedunt his studia diuersarum rerum, equorum, armorũ, uenationis: quæ omnia radices habent in parte animi inferiore fixas, & uel pullulant, uel comprimuntur, ut alimentum, & occasio: & consuetudo. uel additur, uel detrahitur. nam illæ permotiones siue affectiones leues, quæ subitò euolant, nec à radice affectus profectæ sunt, nec uestigium sui ullum reliquerunt, obscuræ sunt ac momentaneæ, & re ipsa haud uehementer curandæ. quamuis sumuntur haud raro ab oratore in coniecturã maioris affectus animo latentis, cuius illæ sunt notæ. In corpore sunt hæc, in cute forma, in neruis robur, aut imbecillitas, in uitalib. ualetudo utraq;, in mole corporis statura, in proportione pulchritudo aut deformitas, in toto homine ætas & corporis sensus: nomen quoq;, ut Carolus, Hannibal, Ioannes, Scipio, Paulus, Stunica, Manticus, Velascus, Columna, Vrsinus: &

quæ ex iam dictis manant, celeritas, agilitas, gratia iuuentutis, reuerentia, & eiusmodi. Externa aut sub nobis sunt, diuitiæ, possessiones, cõditio, ars uitæ, uoluptates per omnes sensus, uxor, liberi, serui, consanguinei, quorũ cura ad nos spectat, pupilli, clientes, subditi: supra nos sunt, parentes, & maiores consanguinei, uelut patrui, fratres natu grandiores, domini, principes, respublica magistri. Ex æquo sunt, amici, sodales, patrueles, consobrini, affines, uicini. Ex alijs penitus nobis cõtingunt, dignitas, honores, potentia, gratia, existimatio, gloria, quæ non sunt in manu nostra. Quum hæc percenseo, uolo semper contraria intelligi: ueluti paupertatem, egestatem, inopiam, imbecillitatem, orbitatem, cruciatus, infamiam, obscuritatẽ, inimicos, hostes. Nam iuxta Aristotelis sententiã, ad eandem artẽ pertinet tractare de contrarijs. Circa nos sunt locus, ut ciuitas, regio, & qualitates eius, montosa, petrosa, palustris, plana, peruia, inuia: & partes eius, domus, forũ, rus, inter amicos, inter inimicos: & loci positus, hic, istic, propè, procul, infernè, supernè. Tempus uel naturale est, ut hora, dies, mensis, annus, seculum, hyems, æstas, uer, autumnus: uel ex operibus hominum, festũ, profestum, uindemia, messis, sementis, belli, pacis, induciarum: uel ex accidentibus tempori, ubertatis, famis, pestis, salubritatis, tempestatis, trãquillitatis. Iam temporis differentiæ nunc, tunc, olim, pridem, heri, cras: uel

uel priuatim ad aliquem, tempus discendi, petendi magistratus, gerendi, morbi, ualetudinis. Huius pars est occasio siue opportunitas, summũ tempus rerum agendarum. Sunt nonnulla iuxta nos & nobis proxima, ut quæ corpus tegunt, habere à philosophis dicuntur: unde habitus & cultus, tunicatus, armatus, togatus, ocreatus. Post ipsam personam soboles, cuncta posteritas, fama. Et hæc omnia, quæ cum aliquo dicuntur esse, ad tempus referuntur, præteritum, futurũ, præsens. Adde etiam possibile, quod est δυνατόν. nam & spectatur quo ingenio fuit, aut creditur futurus, aut esse potuerit, qua eruditione, qua prudentia, quibus opibus, quibus amicis, quibus filijs, qua uxore, quibus cognatis: quid egit, aut ei euenit, quid existimatur acturus, quid euenturum. Sic & in omnibus quæ dixi, quæ perfacile est ad hæc tempora conferre atq; accõmodare. Inueniuntur proportione quadam hæc in republica, aut ciuitate, sicut in unoquoq; hominum. Nam ante ipsam est uelut parens conditor, & maiores, qui eã stabilierunt, quiq; in ea præclarum quid uel animo egerunt, uel corpore: deniq; antiqui omnes. Cum ea sunt intus leges & mores tanquam in animo, & uires ciuium uelut in corpore, & robur ipsius in muris & fossis, & elegantia ac species tectorum, & amœnitas agri, aut cõmoditas. Externa sunt sub ipsa ciues, tanquam filij, & serui publici & opes ærarij, & subditæ ciuitates, & ager subiectus.

Supra ipsam, princeps, aut alius populus. cum ipsa, amici, confœderati, inimici, hostes. post se nihil habet: nam semper ciuitatis æternitas cogitanda est, nisi delibere-tur de diruenda. Consequēs est, ut inspiciamus nosmet-ipsos, qui in nobis ipsis, ex eis quæ dicta sunt, qui erga deliberantem, tum qui sunt in consilio noti ne an igno-ti, leuiter chari an arcte & familiariter amici, apertè & indubiè an suspecti, an omnino inimici, pares, infe-riores, superiores. Et maior quidē aut minor aut par, ex bonis solent censeri internis, ut maior, minor, par, ingenio, sapientia, eruditione, probitate, corporis æta-te, uiribus: ijs quæ sunt extrà, natalibus, opibus, po-tentia dignitate, gratia, existimatione, conditione ar-te uitæ. Iam in loco sunt, celebritas, solitudo, profanus, sacer, pudendus non pudendus, publicus, priuatus, no-ster, alienus: & si alienus, cuius nam: per omnes quali-tates, quas personæ competere memorauimus. liberū, an aliqua necessitate constrictū, ut in carcere, in acie, in castris, in obsidione: quorum partim ad tempus per tinent. in tempore est qualitas & status rerum, uel ad religionem, uel ad rempublicam, turbatio, seruitus, li-bertas, quies: uel ad personas, quo in statu sint res no-stræ, aut eius qui deliberat, aut consulentium. Sequun-tur res, de quibus consultatur. Deliberatio omnis ac electio de futuris est, non necessarijs, neq; impoßibili-bus, sitis in manu deliberantis, ut agere ea poßit & nō

agere.

agere. Nemo enim deliberat, quid heri fuerit, aut superiore anno: nec an ambulet, quum ambulat: nec an sibi moriendum sit, tametsi de manu sibi inferenda nonnulli consulunt: nec an sol orietur cras, neu an uolabit. nec seruus deliberat an fiet liber, quæ est non ipsius deliberatio, sed Domini. Nimis etiam difficilia pro impoßibilibus habentur, quæ reijcimus tanquàm deplorata: ut an capiet quis magnam urbem ui, comitatus decem modò aut duodecim militibus. Incidunt tamen hæ quæstiones inter consulendum, poterit nec'ne fieri, est'ne facile, an fiet, omnino quæ coniecturarum sunt relatæ, ad primam ex tribus quæstionibus, an sit. Ergo de omnibus quæcunque sunt in nostra potestate consultamus, de operibus manuum, & actionibus animi. Tractantur hæc perpensa uoluntate & facultate. nam qui & potest, & uult, faciet, utiq; non facturus si alterum desit. Voluntas, consideratio posita est in causis, in ratione, in affectionibus: quæ causa sit, cur uelit, quæ mens eius, quibus affectibus permouetur. Facultas est in uiribus ingenij, corporis, externorum: quîs comprehenduntur diuitiæ, seruitia, amici, opes, potentia. his adsunt impedimenta, intrinsecus in mente rei obscuritas, in corpore difficultas, in affectu imperium, autoritas legum, pij reuerentia & metus. Videndum quantum ijs rebus ille tribuat, de cuius facultate quæritur. Externis uiribus

corpori

corpori obstatur, uel naturalibus, ut mari montibus, fluminibus paludibus: uel artis, ut uallis, muris, fossis, aggeribus, armis, iaculis, tormentis. Porrò in his quæ in nostra manu sunt posita, quoniam omnia ad uoluntatē deliberātis referuntur. (Illud enim modo quæritur, ut uelit, aut nolit, uoluntasq; in bonum semper fertur, aut reuera tale, aut quod existimatur tale:) fit ut omnis deliberatio sit de bono, & hinc de contrario huius malo. Bonum appellamus, quod expetimus, ut profuturum: malum quod fugimus, ut nociturum. seu ad hunc modum bonum est omne, quod prodest: malum, quod obest. quæ ad iudicia nostra referūtur magis, quàm ad ueritatem rerum. Prodest autem aliquid uel animo, uel corpori. Animo prodest uirtus, eruditio, ingenium, prudentia: corpori ualetudo, uires uoluptas. Corpus ad animum refertur, & quæ sunt in animo omnia ad rectam uoluntatem, quæ uirtus dicitur, tanquam dominā et principem. Ita duo sunt bona, unum per se expetendum uirtus seu honestum: alterū propter aliud, quod utile uocatur. Propter uirtutem expetimus ingenium, & peritiam: propter hæc, uitam & integritatem sensuum ac ualetudinis. propter hæc uoluptates, diuitias, possessiones, seruos. Virtus nominatur bonum honestū, quasi merito honorabile. reliqua sunt utilia, quæ ad corpus pertinent. Sunt quæ à Cicerone media inter honestatem & utilitatem interijciuntur, uelut eruditio, amicitia,

citia, dignitas, potentia, gratia, autoritas, quæ ab eodẽ applicantur honeſtati. Ea porrò uidentur mihi ex admiratiõe uirtutis à principio orta, & uana eſſe, niſi cũ uirtute ſint coniuncta, atq; ad multorum utilitatem referantur. Cæterum nõ omnes honeſti partes ſunt æquales, quemadmodũ neq; utilitatis. In honeſto potiſſima eſſe cõuenit, quæ ad Deum pertinẽt. huius generis ſunt pietas, ardor rerum ſupremarum, cognitio, & adoratio illius omnipotentis naturæ: quàm cognitionem Dominus in Euangelio pronuntiat eſſe uitam æternam. Et indubiè, ſi quis accuratius perpendat, reperiet cunctam humanam ſapientiam pietati noſtræ comparatã non modò cœnum, ſed merã eſſe inſaniam. Secundum locum obtinent, quæ ad homines, ut charitas in illos, quod eſt Chriſti præceptum: tum iuſtitia, propulſatio iniuriæ, liberalitas, beneficẽtia: & quod ſuaptè natura expetũt excellentia ingenia, prodeſſe quàm plurimis, etiam gratuitò, ſine cuiuſquã iniuria. Hinc quæ ad paucos, aut ad unum aliquem: fortitudo, quæ non tam cenſetur aduerſus homines hoſtes animoſitate, quàm aduerſus fortunam, & blanditias & aſſultus & illecebras uitiorum: Temperantia, modeſtia, moderatio, pudor. poſt hæc acumen ingenij, iudicium, eruditio, dignitas, honor, laus, gloria, gratia, autoritas, potentia, & (per quã nonnulla ex his parantur) generis claritudo. quæ ſi ultro contigerint, & moderatè utaris, in emolu

mentum aliorũ, pulchræ res sunt & magnificæ: sin tu ambitiose, aut malis, uel (ut est populus in iudicãdo peruersus) ineptis et ridiculis artibus quæsieris, quemadmodum sunt qui saltu, qui cursu, qui lusu pilæ, magnam sibi ad multitudinem laudem & admirationẽ parant: aut in aliorum perniciem conuertas, inanes, noxiæ res sunt, & detestandæ. Quocirca in his quàm plurimum interest, quomodo, & quam ob causam, & à quibus. In *utilitate illa sunt præcipua, quæ ad tuendam uitam sunt reperta: nec in præsens modo comparantur, sed in posterum quoq; prosunt: sicut agri, possessiones, firmũ ædificium, pocula argentea & aurea, quæ subuenire possunt in necessitate possidenti.* Deniq; *fructuosa omnia & tuta, non nobis tantum, sed ijs etiam quos charos habemus, uel habituri sumus, amicis, prolib. posteris.* Hinc *quæ ad delitias, uoluptatesq; per omnes sensus, & quæ animo sunt iucunda, de quibus eæ sunt optimæ, quæ maximè honestæ & diuturnæ: quodq; hinc sequitur, quæ minimũ post se relinquũt pœnitentiæ. Sunt quæ fructui quoq; coniunctæ sunt, ut amœnitas hortorum, pratorum, pascuorum, pecorum. sed ea unicuiq; gratissima, ad quæ fertur propensione naturæ.* In *hoc enim ut opiniones, sic iudicia et ingenia sunt uaria: alij alijs rebus capiuntur, & idem alijs alio tempore. quippe mutantur cupiditates & desideria, uel ætatibus, uel morbis, uel satietate, uel occulto quodam naturæ stimulo.*

mulo.

mulo. Postrema sunt speciosa & magnifica, ut in publicis ædificijs, præciosis uestibus, apparatis cõuiuijs, spectaculis, largitionibus, munificentia: deniq; raris, nouis, ingentibus, admirabilibus, plausibilibus ad uulgũ, gratiæ & fauoris plenis. Ex quibus illa potißimũ laudanda, quæ multorum utilitatem complectuntur, ut in templis ualetudinarijs, hospitalitate, redimendis captiuis, subleuanda egestate ac inopia, quæ iam ad honestatem uergunt. Hæc est materia, hoc seminarium uniuersæ inuentionis, quod hic à me expositum sit pro sedibus argumentorum. Nec singula frustulatim dissecui, quæ fuisset res ut infinita, sic minimè necessaria, quãq; assequi non quiuissem: admonuisse de capitibus, & uelut fontes indicasse contentus. Ex his quæ in nobis sunt posita, satis ut puto intelligitur, oportere eum qui multis de rebus consilium daturus est, plurimum & cordis habere, & prudentiæ: callentißimum esse ingenij, tam multiformis & uarij animantis hominis: tum consultißimũ totius honestatis atq; utilitatis. Sed antequam ad usum accedam eorum, quæ exposui, illud admonebo, neminem his locis argumentorũ debere in consulendo uti hoc ordine, atq; ea ratione, qua à nobis digesti sunt: sed quemadmodum elementariæ literæ certo aliquo ordine traduntur, postea uario illarum positu singula uocabulorum constant: nec omnia, ac uix ullum eo literarum ordine scribimus, quo literas didicimus

mus: sic loci, quo facilius teneantur, hoc modo sunt à nobis ostensi. Prudentia & *ars collocabit unũquenq;, ubi maximã sit uim habiturus: haud secus, q̃ acutus imperator singulos milites in acie, ubi putat optimè quẽq; pugnaturũ, et momentũ allaturũ ad uictoriã.* Nec omnib. *literis utimur in singulis nominibus, sic nec omnibus locis in singulis oratiõibus: raroq; incidit causa, ad quã omnia rationũ genera sint aduocãda. ac nescio nũ quid tale poßit usu aliquando euenire. Sed de exercenda facultate iam dicamus.* Duo *sunt in cõsilijs potentißima ad persuadendum, opinio probitatis, & opinio prudentiæ. Hæc maximo opere in consilijs ualet. unde illud* Hecubæ *ad* Vlyssem: *Autoritas persuadebit tua. eadem enim à uarijs dicta, non idem efficiunt.* Porrò *prudentia detracta iustitia, nihil ualet ad faciendam fidem, ut inquit* Plato: *quippe quæ fraus & astutia existimatur.* Prudentes *enim nisi et probos esse arbitremur, uafros, callidos, ueteratores, fugiẽdos esse ducimus: nec est qui se illis credat, facilius bono imprudẽti.* Existimatio *probitatis duabus potißimum rebus uel paratur, uel confirmatur.* Parabitur *primũ si honestè & sanctè uiuas, ac consulas. unde uetus illud,* Vitam *maximè persuadere.* Nec *est quod perinde auertat homines à persuasione, q̃ si uitam dictis uideant dissentire. Caput est apud* Quintilianum, *in extremo libro, non posse oratorem nisi uirũ bonũ esse, quum alijs de causis, tum uerò quod*

non

non persuadebit, nisi credatur talis. quod si qua in parte ualet, præcipuè in suadendo, adhortando, monendo. In locum probitatis succedit, ut amare illum credaris, cui consulis. Ac nescio an istud fortius sit, quàm credi uirum bonū: adeò natura fert, ut amici nostri semper meliores nobis esse uideantur, quàm inimici. Ita totum cōsilium sic temperandum est, ut cōmoda & rem illius, qui consulit, uidearis spectare: non tuam, uel alterius cuiusquam. Prudentiā modicè nobis arrogabimus, eamq; paratam potius usu ac labore, quàm acumine ingenij: atq; ita, ut in ea re, de qua deliberatur, aliquid nobis tribuamus. Quod si hoc consequitur inuidia, ad eam leniendam detrahamus in alij rebus. Omnino uitanda est suspicio arrogātiæ, quàm ne in maximis quidem uiris, & omnem laudem supergreßis ferimus. & si cōmodè possumus, id quod nobis sumimus, condiamus assensu ac beneuolentia, uel eius qui deliberat, uel consulentiū. nos hæc scire, quæ quidem didicimus cum illis, uel ab illis, uel per illos, & eorū cura, aut beneficio: ut si eorū ope aut opera, aut ab illis mißi: ut qui legatus fuit, ut tu, principi suo potest dicere se experimētis illa didicisse, dum eius negocia gereret. Cicero quos pro sua sententia adducit de Imperatore deligendo ad Quirites, eos prudentißimos ait esse factos honoribus, magistratibus, beneficijs Po. Rom. De sua quoq; autoritate dicit: Nunc quum & autoritatis in me tantum sit, quantum

uos honoribus mandandis esse uoluistis. Amorem licebit apertius ostentare, & iactare fusius, propterea quod hic, ut est odio ac inuidiæ aduersarius, ita duo illa expellit: nec ulli potest uerti uicio, quod quem sese amare profiteatur, nisi indignus fortè ille sit quem diligas. quod de eo qui consulit, existimari non conuenit à consultoribus, qui omnes putantur esse illius amici, alioqui in consilium non accersendi. & is qui consulit, lætiss. animo audit amari se: quoniam id est iucundissimũ. & credit ita esse, propterea quod nullus tam parum sibi fauet, aut tam exactè se nouit, quin censeat se multa habere, propter quæ amore sit dignissimus. Fides quæ ex amore nascitur, quo modo (sicuti et uirtus omnis) iniurijs inuidiæ est obiecta, si iactetur, parcius erit proferenda: & in hoc aduocanda conscientia eius cui sumus fideles. aut si quod fidei tuæ insigne præbuisti documentum, ita admonendum, ne uidearis exprobrare: aut alleganda aliqua causa, cur uel deceat te fidelem esse, uel oporteat. nempe quod à talibus genitus, aut educatus: uel quod est gratius illi cui dices, quoniam affectus tu uel tui tantis ab eo beneficijs, ut omniũ mortalium ingratiss. & proinde scelestiss. futurus sis, nisi memineris: & qua una re ostendere te poßis gratum, fideliter quæ ad illum pertinẽt administres. Hæc quidem certè, si sit opus. nam ut ad alia omnia, sic ad istud, prudentia & iudicium est adhibendum; dux &

rector

rector & moderator omnium, sine quo nihil est tota ars oratoria, immo uerò nec uita ipsa. Amoris comes est cura & sollicitudo rerũ, amici maior interdum quàm nostrarũ. Prodest id quoq; *ad opinionem prudentiæ. quando hoc est prudentis amici, multum de rebus amicorum cogitare, & illis prospicere.* Consularium *est (inquit* Cicero *) uigilare, cogitare, adesse animo, semper aliquid pro republica aut facere, aut dicere.* Et *in eam rem, super qua deliberatur, curã ostentare non inconueniet. nam sæpenumero uiris cordatis & callidis ut stulta uerba excidunt, sic parũ recta consilia, quum ex tempore dicunt.* Quocirca *multi ueterum sententias in senatu de scripto dicere consueuerũt, sicut de* Fusio Caleno *scribit in* Philippicis M. Tullius*: ut uiderentur rem multum diuq; domi tractatam & meditatam afferre.* Nam *ut in genere causæ iudicialis ex tempore existimari dicere, magnũ affert causæ robur, quoniam uidemur tantũ fidere ueritati, non astutiæ uel ingenio: sic in suasorijs plus habet fidei meditata oratio, sicuti uerbo uetere summonemur, nox consilium.* Quare *nõ est hic in affectanda laus ingenij omnium horarũ, aut extemporalis facundiæ.* Ergo *tota oratione danda opera est, ne quid dicas, quod opinionem uel probitatis, uel amicitiæ, uel prudentiæ imminuat: augeat potius quantum licebit.* Qua *de causa apud parum notum agendum circumspectius, ne qua species emineat seu temeri-*

tatis, seu arrogantiæ, seu stultitiæ, seu impudentiæ, seu tuarum utilitatum: quorum uiciorum suspicio malicijs mentium humanarum facile ingerere se solet, iudicijs nouis de homine incognito, & potißimum ijs hominibus, qui multos experti sunt malos, uelut senibus: et qui in uarijs ciuitatibus, aut cum multis habuerant cōmertium. Apud maiorem modestius & reuerentius, principem præsertim: sed sic, ut absit assentatio, quæ grata initio, post cognita omnem adimit fidem. Neque uerò huic ita consulendum, tanquā præcipias imperito, nisi puer sit, & eius ætatem regas: sin adultior, ueluti admoneas occupatum. Quippe ad principem ita loquendum, tanquam præditus eo sit, quod est maximè principis, magna prudentia, et iudicio de rebus sano. hoc, quū de negocijs regni tractatur. (nam in alijs rebus facilius patiuntur illi doceri se & reprehendi. quemadmodum citharœdus ille respondit Alexandro, nescio quid de pulsu fidium cauillanti, Absit ô Rex, ut tu melius hæc scias, quàm ego.) Liberius est interdū dicere, eos priuatæ rei affectu cæcutire. In negocio uerò pietatis omnes sumus pares, omnes serui eiusdē Domini, qui nos è seruitute diaboli asseruit suo sanguine. De hoc habemus formulam diui Petri: Oportet nos magis obedire Deo, quàm hominibus: & Pauli, Si hominibus placere studerem, Christi seruus non essem. Apud amicum familiarē, apertius: apud inferiorē, humane, nihil ex alto, nihil

tanquam

tanquam obiurgans, nisi res asperitatem consilij exigat, ut graues morbi sectiones ac ustiones. Omnibus uerò dandum fidele consiliũ, etiam inimicis. sic enim eris uir bonus: & quia eris, credêre. nulla est uia compendiosior ad bonam existimationem. De huiusmodi consilio est dictum illud Platonis, rem esse sacram: quod sensum habet altiorem, quàm prima fronte præ se gerat. Perspiciendum & ingeniũ, & mores eius, cui consulis: eisq; aptanda oratio, docto docta, ingenioso acuta, hebeti craßior ac apertior, superciliosocallida, humano liberior fiducia: ut ostendas, sumpta ex eis moribus. bonis rectè ostendenda utilitas, malis oblique ingerenda: ne illis sua uideamur uitia exprobrare, nisi personæ ratio maiorem nobis libertatem præbeat. ut si filius sit, si discipulus, consanguineus, pupillus, minister, subditus, cõmissus nostræ curæ. Attemperanda & cõditioni eius qui dicit, non eadem autoritate aut grauitate iuuenis qua senex, ineruditus qua doctus, subnixus sapientiæ opinioni, ac qui eam non est nactus, pauper qua diues, ignotus qua familiaris, peregrinus qua ciuis, miles qua dux. In quibusdam sufficit autoritas, alios uix res ipsa & ueritas tuetur. Post hæc uidendum, qui simul dent consilium, qui in contrarium dixerint uel dicturi sint. Habenda ratio eorum, quæ in persona uniuscuiusq; cõmemoraui. occultius, parcius, reuerentius dissentiendũ à nobili quàm ignobili: ab eo, ad cuius maiores aut pa-

triam res tendit, qua de agitur: ne illud audias, Quid tibi in aliena republica. aliter à docto aut ingenioso, q̄ indocto et crasso: probo, quàm improbo: suffulto diuitijs, seruitijs, amicitijs, clientelis, fauore principis, gratia, fama, quàm his destituto & nudo. tum ne irritati & incensi à nobis, noceāt multis: tum quod uulgò incauti uidetur, potentem lacescere: & parum probi, à probo dissentire: & imprudentis, sententiā ingeniosi aut periti aut prudentis non approbare. Olim ut erant liberæ respublicæ, licebat apertè inuehi in cōtradicentem: quod studio reipublicæ uidebantur eo impelli. & tamē præcipiebatur, ne maledicendo ijs, qui de uirtute bene audirent, animos consulentiū à se abalienarent. Quanto magis decet hoc nunc fieri ab homine Christiano? Neq; tamen omnibus idem habendus honor, nec ubiq;. In senatu ciuitatis, ubi omnes ferè sunt pares, & nemo alteri cōcedit gratia reipublicæ (propterea quod hæc, uti æquū est, omnes suos ciues de se bene sentientes tanquàm mater filios æqualiter complectitur) maior liberas, quàm apud principem: sed ita, ut ne in rabiem aut cōuicia res excedat, quum nihil magis deceat consulentes quàm modestia & grauitas, quas duas uirtutes necesse est inter iurgantes & altercantes deteri. Porrò apud principem modestia tribuitur maiestati eius: & si quid tacuisti aut dißimulasti, ille sibi fert expensum, gaudetq; habitum esse respectum præsentiæ suæ. quod si non

si non intelligat, potest uno aut altero uerbo summoneri leuiter, ne exprobrare uidearis. Et quemadmodum paratur fides probitate, amore, prudentia, ita extenuatur istis imminutis. Nemo est qui non malit sibi cætera omnia, quàm iudicium aut prudentiã detrahi: quando nullum maius est cõuiciũ, quàm dementiæ. per hanc enim homines in brutorum naturam degenerant. Ita unusquisque in se malit dicas, eum parũ amare, quàm parum ualere mente. uolunt tamen uideri ægerrimè ferre, si quis amorem ipsis adimat in eum, qui consulit: quoniam ille amare uidetur, qui in consilium aduocauit: nihil autem est tam ingratum, tamq; inhumanum, quàm non respondere in amore illi, à quo sis prouocatus: multo magis si sit potens, si princeps, cuius amicitia tantopere prodesse potest, & obesse odium: ita ut maiorem dent tolerantiæ significationem, si quis eos stultißimos dixerit, quàm si non satis principem diligere, ipso maximè audiente, aut aliquo per quem poßit ad illius aures permanare. Ergo tam periculosum ulcus attingendum non est, nisi neceßitate huc pertrahamur. Nec tollenda in uniuersum prudentia, sed quod minus urat, pars aliqua: & præsertim quæ ad præsens institutum pertineat, quum abundè in alijs cõcedatur. quid enim est consiliarius, si prudentiam adimas, tanq̃ si scribæ aut pictori manus amputes. Ita hoc modo summouebitur, Non aduertit, non considerauit, non intelle-

xit,

xit, alienato est animo & occupato, auocant cum aliæ curæ, non expendit, imparatus dixit. neutiquam dubitare te, quin si accuratius rem perpendat, aliter sit sensurus: nosse te eius prudentiam. Illa sunt duriora, desiderare te solitam prudentiam, desiderare te Ciceronem in Cicerone, mirari te quid illum mutarit: prudentem esse, sed non in hoc: neminem omnibus horis sapere. Interim ab eo cõuertis orationem ad ipsam rem: hoc illi uisum, nobis aliter. quæ ille dixit, ponantur ante oculos, & quæ nos, utraq; expendantur: rebus te magis fidere, quàm autoritatibus. illũ quidem sic sentire, te qui non minus sis in ijs rebus uersatus, aliter. Tũ, si potes, alios ei oppone nõ minoris existimationis, in re de qua consulitur. Cicero ad pop. Romanum: *At enim uir clarißimus reipublicæ, & uestris beneficijs ampliss. affectus Qu. Catulus: itemq́; summis ornamentis honoris, fortunæ, uirtutis, ingenij præditus Qu.* Hortensius *ab hac ratione dissentiunt, quorum ego autoritatem apud uos multis locis plurimũ ualuiße & ualere oportere confiteor. sed in hac causa tametsi cognoscitis autoritates contrarias fortißimorum uirorum & clarißimorum, tum omißis autoritatibus ipsa re & ratione exquirere possumus ueritatem. Et pòst, illis eisdem Qu.* Catulo, *Qu.* Hortensio, *autoritatem opponit* P. Serui*lij*, C. Curionis, Cn. Lentuli, & C. Caßij. Q*uod si hebetes, aut rudes, aut imprudentes sint, dilutæ que autori-*

tatis,

tatis,uel non satis æquis auribus auditi, nec persuasisse uideantur, nihil necesse habebimus eorum confutare orationẽ,aut de illis omnino uerba facere. Sunt,in quos cõueniet tum ad existimationem,tum ad publicam utilitatem,& tutelam honesti,quam unusquisq; bonus debet suscipere, toto pectore etiam cum nostro periculo inuehi,& compescere eorum siue impudentiam, siue flagitiosam & scelestam uoluntatem: quales sunt impij,scelerati,rapaces, expilatores populi, scurræ confidentes,parasiti,assentatores,pernicies principũ. Sequuntur quæstiones rerũ, ad quas oratio tota est dirigenda. Quærimus enim simpliciter aut de duobus honestis utrum agendum, aut de pluribus quod sumendum: sic & inter utilia, et inter honestũ atq; utile,utrũ præferendum. & pro bono est minus malum,ut quum inquirimus,ex malis quod eligendũ, aut quod minimè nociturum: & inter species tum honesti,tum utilis, uelut expediat ne magis hoc iucundum,quàm illud utile: hoc facile, quàm illud difficile: hoc tutum, quàm illud honorificũ. Iam ex honesti partibus, æquitate standũ an legibus, clementer ignoscere an iuste punire, fortiter facere an tranquille & innoxie uiuere. Et inter honestum quidem ac utile, si modo Christianos nos esse meminimus, nulla erit controuersia. Olim Rom. populus sæpenumero in deliberationibus illud usurpabat, Vincat utilitas: quæ uox à sapientißimis etiam gentis il-

lius reprehensa est, & ab schola philosophiæ explosa. & Romani fortasse summam honestatem putabant, patriæ prodesse: de cuius cõmodis erat uox illa. Nos uerò dicamu, Honestas uincat, seu potius, Vincat religio. Aristoteli & Theophrasto dirigi totum hoc genus ad honestum placuit. Execrabatur illum Socrates, qui primus honestum & utile natura cohærentia opinione disiunxisset. querebatur enim, hoc esse malorũ omniũ caput. Itaq; si sapientes esse uolumus, non modo uideri, omnia ad probitatem honestatemq; reuocabimus. Sunt & duplices quæstiones, ex respectu uidelicet locorum, temporum, personarum, modi, quantitatis, causæ: an faciendum hoc tempore, hoc loco, & in hoc, & sic, & in tantum, & propter hoc. ut, an concedendum aliquid Turcæ, quod is bellũ minetur, ni fiat. Interdũ infinitè consulitur, proposito aliquo fine, quid agendũ, quo modo perueniendum ad illum cõmodè. Quintilianus deliberationem omnem cõparatione constare censet, uel inter res ipsas solas, uel ad personam, locum, tempus collatas. Planè ita est, nam electio & deliberatio tollitur, unde & comparatio sicut in beluis. Præcipua bona sunt in pietate, deinde quæ pluribus prosunt: eaq; bonis præferenda illis, quæ paucioribus, & diuturna momentaneis, aut temporarijs, & solida speciosis tantum: & pura bona, quàm ex bonis & malis temperata: & quod propter se expetitur, melius eo quod propter

pter aliud: & quæ sapientes iudicant bona, quàm quæ stulta multitudo. Hinc inter utilia parabile, quod nec minus prodest, difficili præponendum: & quod bonis artibus quæritur, eo quod prauis, aut noxijs: & quod facilius ipsum per se sufficit, aut tueri ac sustinere sese potest, eo quod multis eget adminiculis, & uelut tibicinibus. nisi in eo quæratur admiratio hominum, & inanis sermo, gloriæ similis: quod difficultas uidetur proposita rebus egregijs. sic rara maioris precij, quàm frequentia, etiamsi minoris fructus: & multarum rerum precium, procul uenisse. ad hæc, quo quis plus indiget, hoc ei tanto est melius: & quo in plures & maiores usus est opus, tanto charius atq; optabilius, quemadmodum uisus quàm odoratus. & quod maioris boni causa uel plurium, uel caput & origo, uel expeditissima ad bonum uia, contrarium antecellit. De malis censendum est ex bonis: ut quodq; enim malum optimæ rei contrarium est, ita est & pessimum. Hæc quidem in ipsis rebus. Ad personas uerò relata bona malá'ue, nõ eandẽ uim habent. scilicet aliud est bonũ principis quàm priuati, non idem reipublicæ & singulorum ciuium, ut sunt diuersa hominum officia: ita honesta atq; utilia nõ omnia eadem regula sunt censenda. Nobili honestũ, admonere libere principem de republica: non item fabro uel rhedario. priuato utile, parcè uiuere, & rationem exactam habere rei familiaris: principi magis fugien-

dum nihil. Et quoniã ex animo æquales sumus omnes, nec est discrimen inter maximum regem & abiectissimum mulionem uel seruum mediastinum, ideo apud omnes ijdem sunt gradus, eædem rationes honorum, in ijs quæ animo solo constant. Primus ergo apud omnes & antiquissimus cultus Dei, quæ est religio: proximè uelle, cupere, optare benefactum omnibus, & si rebus non possis, uotis utiq; hominũ genus adiuuare. In agendo uerò, quoniam huic opus est instrumento, dispares sumus, ut alius alio maiorẽ uel minorem, cõmodiorem uel incõmodiorem nactus est facultatem. Igitur in persona dicimus posse eum aut non posse facere, licere non licere, decere non decere, cõuenire non cõuenire, expedire non expedire, debere: non debere. propter genus, patriam, ingenium, fortunam. et subijcimus uel omnia, è quibus in persona sumuntur argumenta, uel magnam partem, aut eam certè quæ ad suadendum aut dissuadendum sufficit. Res est fusa, quæ cogitanda potius unicuiq; est, q̃ hic explicanda largius: nec possunt deesse exempla uel mediocri ingenio. sed nos studium ac industriã aliquot delibatis exemplis admonebimus. Decet aut non decet propter genus. nam quum sis nobilissimus, æquũ est te non dedecori esse tuis maioribus: aut quum sis ignobilis, debes incipere nobilitatem à te ipso: aut quũ male audiat uel genus tuum, uel patria de hoc uicio aut illo, par est te adniti, ne augeas opinionem hominum.

minum: potius uirtute tua deleas, & inuisam familiam reddas gratiosam. aut faciendum, quia oraculis responsum est id futurũ aut secus: uel sic uaticinabantur sancti, aut religiosißimus uir est adhortatus. poteris esse rhetor & philosophus, tale ingenium nactus: & decet illud optimis artibus esse ornatum, non dehonestatum sordibus: non congruit tuis moribus, non poteris mansuetudine animi tui tantam crudelitatem perferre: non decet philosophum, non religiosum pugnare, aut his artibus rem quærere. aut par est fortiter eum dicere, quæ sentiat, præsertim honesti gratia: non conuenit homini coniugi, & incipienti constituere familiam, profuse uiuere: cõuenit parce. non expedit delicato in grauem se militiam conijcere: pulchrum est, robustum sic ostentare uires suas. Nomen *re ipsa leue quiddam, magnum interdum apud quosdam argumenti pondus attulit: memineris quũ Carolum audis, qui fuerit primus ille Carolus, quàm pius, quàm industrius, quàm generoso pectore: quum Philippum, ueniat tibi in mentem illius Philippi, quo nihil* Belgica *uidit mansuetius, aut probius: turpe est te refugere, quum sis* Hannibal: *oportet te ardere pietate, qui sis* Paulus. *Ad eundem modum in* cognomine, Praten. Sotomaior, Aguilar: *quod iam ad genus uergit, de quo diximus. fortaßis hoc tibi utile, inutile coniugi, liberis, amicis, subditis: & tali coniugi, tali indoli, filijs, tam fidis amicis, tam obsequentibus*

 subditis,

subditis, quos non minus debes amare ac curare, quàm te ipsum. quid tu propter exiguum tuum cõmodum nõ dubitas illis nocere? non expedit nomini, uel augebitur gloria. & in futuris, non expedit hoc futuris amicis, aut ditioni, quæ tibi obuentura est: uel inimicis proderit, hostes adiuuabit. & in præterito, dißidet hoc à tuis actibus, à transacta uita, à superiore fortuna, qua uidendum ne quid indignum facias: ne illud protinus in te iactetur, Dedecori *fortuna prior: et ad posteros, res boni exempli aut mali. est enim optimi uiri posteritatem curare, peßimi negligere: cuius est execrãda illa uox,* Me mortuo terra corripiatur igne, *quàm fertur* Nero *sæpe usurpasse.* Vides *quàntã existat subitò, & quàm uber dicẽdi materia, si quis extendere singula atq; explicare uelit.* Exempla *& concitationem affectuum in hunc locũ reseruaui, quod hæc paulo sunt pluribus explicanda.* Exempla *à præterito sumũtur, & in futurum proficiunt, ut tanquam in speculo cernat quisque, quos exitus quæq; actiones sortiuntur, & ex similibus actibus similes euentus expectet: tũ ad exhortationẽ, ut agamus, quatenus minus uidetur difficile, quod scimus iam antea esse factũ ab alio. sed refert quæ quibus exempla proponamus.* Apud Romanos *minimum ualebant barbarorum exempla, aliquantum* Græcorum, *plurimum maiorum suorum.* Apud *nos præcipua debent esse non gentilium, sed* Christianorũ, *nec quorum*

uis,

uis, sed eorum quos rectè ad Euangelicam puritatem arbitramur uitam direxisse. Sunt inter exempla fabulæ poëtarũ, & apologi, qui sæpenumero magnam uim ad persuadendũ afferunt: ut ille de caßita, qui est apud Gellium: & quod Demosthenes dixit de lupis & pastoribus ad populum Atheniensem, et similes. Affectus non sunt in hoc genere, ut in alijs nonnullis, concitandi & perturbandi: propterea quod alienum id uidetur à grauitate & probitate, quæ in consultationibus exigitur. Vellicantur tamen nõnunquam, idq; uel ex rebus ipsis, per amplificationem, si ostendantur esse grauiores, atrociores, maiores, meliores, honorificentiores, utiliores, iucundiores, tutiores, quàm primum intuenti uideantur: præsertim accõmodatis his ad aliquẽ affectum, quo maximè teneatur, uel proximum ei: ut atrocitas atq; indignitas iracundo proponatur, iniuria uel contemptus superbo, alienum bonũ inuido, honor ambitioso, diuitiæ auaro, ambiguum dictum suspicaci, periculum meticuloso, labor segni. Hic etiam est finis, quẽ sibi quisq; præstituit: ut si quis omnino decreuit peruenire ad magnas opes, nihil sacri aut profani contabitur uiolare ac polluere, modò rem faciat: qui ad potentiã, uel per stragem cuncti generis humani eò nitetur peruadere. Verum sancti cõsultoris erit, nõ accendere hos affectus, sed sedare ac placare. nec est tanti persuasio, ut uir malus esse ob eam uelis. Ergo contraria ratione

tempestas illa conquiescit. Extenuatione res minor, leuior, minus utilis, minus iucunda. falli eum similitudine rerum: non esse eam magnanimitatem, sed crudelitatem: non gloriam, sed uanitatē: non honorem, sed inanem umbram: nō magnificentiam, sed uecordiam: non iustitiam, sed iniuriam: non liberalitatem, sed profusionem: temeritatem, non fortitudinem: rixas, non disputationem: captiones, nō eruditionem: escam pœnitentiæ, non uoluptatem. nihil faciendum temere, concitatè, ardenter. q̄ multos penituit calidi consilij? quoties ipsum eundem? non immeritò sapiens dicebat Plato, Celeris consilij comes pœnitētia. Eiusdem est etiā, Ira et amor pessimi consultores. Nemo aquam bibit turbatam, nisi prius sinat eam quiescendo fieri liquidam, sic nec animo utendum commoto. Vnicuiq; intuenti per affectus suos, ut qui per uitrum species rerum offerri maiores, quàm uerò sint: ita falli unumquenq; amore sui. unde sua cuiq; cōmoda uideri minima, & incōmoda maxima. Opponendum perculsæ affectioni, aliam affectionē apud ipsum non minorem: ut incitato ambitione, iacturam rei familiaris: properanti ad ultionē, uoluptates, ocium, pœnitentiam, inquietudinem, cruciatum: ardenti cupiditate, periculum eius rei cui maximè timet, ut opum, filiorū, coniugis. nisi sit tali ingenio, ut hoc magis erigatur, quo grauius periculum ostenditur: ut sunt nonnulli uel generositate animi tanta, uel ferocia, qui

magis

magis accenduntur difficultate, laboribus, ærumnis, discrimine. Adsunt hoc loco philosophorũ tot uoluminibus contra affectus nostros & deprauata rerum iudicia explicatæ disputationes, ne admiremur uilia, neu minutiss. pro maximis suspiciamus. Hæc pars ad dissuasionem potius pertinet, prior illa de mouendis affectibus ad suasionem, in qua animorum motus paulo concitatiores solent existere. In extremo quum addimus animum, & postquã argumentis collegimus esse agendum, ad rem suscipiendam, cunctantem incitamus: uel etiam ut est in prouerbio, currentem: idq; ostensa occasione maximi in res omnes momenti, non esse prolatandum in agendo, iuxta sententiam ueterem, Vbi consulueris, mature opus est facto. sic Atheniens. sic Iulium Cæsarem creuisse: occupandas esse occasiones, quæ illius sunt, qui primus arripit. In dehortatiõe, nihil agẽdum præcipitate, forsan nõ satis deliberatũ: Atheniẽses quòd ea celeritate uterentur, non diu imperiũ tenuisse: & Cæsarem ruisse in mille facinora. diutius & maius cunctatores Lacedæmonios habuisse imperiũ: et apud Romanos elogium esse M. Fabij, Vnus homo nobis cũctando restituit rem. Sunt & aliæ quæstiones, sicut diximus de persona, loco, tẽpore, modo, qualitate, causa. Dicitur in personam, aut pro persona, aut de persona. eadem illa sunt, quæ prius enumeraui, agendũ non agendum, propter genus, patriam, ingenium, mores, & reliqua.

liqua, quæ cõmemorauimus. In *tempore considerantur qualitas naturalis, æstas, hyems, autumnus, uer, sanitas, lues, penuria, abundantia, caritas, uilitas: uel hominum, sacrũ, festum, profestum, meßis, sementis, uindemia, oliuitas.* Ad eundem modũ in loco. *Modus aut ad personam, locum, tempus, in quo aliquid faciendum est, refertur, aut ad ipsum, qui est acturus. percurrendum per ea, quæ de persona, loco, & tempore exposuimus, tantum aut non tantum, sic aut non sic, propter genus illius aut tuum: etiam propter æstum aut rigorem, amœnitatem temporis, inamœnitatem, tempestates, tranquillitates, quia nondũ facta sementis, aut iam facta, sectæ messes aut nondum, facta uindemia aut non facta, propter longinquitatem aut propinquitatem loci, quia siccus uel aquosus, planus, montosus, consecratus, profanus.* In *causa spectari prius debet, an illud faciendum simpliciter sine causa, hinc quantum tribuendum illi causæ. ut an faciendum bellum* Gallis, *quod ij urbem aliquam iniustè occupant: an deceat, expediat, congruat bellum à nobis fieri, &* Gallis *fieri: deinde an propter hoc.* Expendetur *quàm honesta causa, q̃ utilis, quàm congruens ei quod uolumus ob eam aggredi.* Retorquetur *interdum causa in principalem deliberationem: ut petit* Cyprum Turca, *illaturus alioqui bellũ* Europæ: *imo non danda* Cyprus, *quia hoc dixit, ne assuescat minitando quicquid concupierit extorquere.*

imò

imò non danda, ut hoc quod dixit, faciat. quid enim Europæ optabilius, quàm conuerti Principum eius arma in Asianos, à bellis intestinis? Illa difficilis quæstio quũ simpliciter proponitur, qua ratione assequamur hoc, nam agendum decretum est, & exculptum agi posse, quæ est generis coniecturalis. in qua agendi instrumenta sedulo & dispicienda sunt, & perpendenda. Omnia porrò uel ingenio perficiuntur, uel corpore. Ingenium uel nostrum est, uel alienum. In ingenio sunt ratio, prouidentia, astus, eloquentia, artes, & quæ ingenio tantum exercentur, & quibus adhibentur manus, quæ secum sua instrumenta afferunt, ut fabrilis, textoria, architectoria. Corpus item aut nostrum est, aut alienum. In corpore sunt, quæ suprà memoraui, & in primis ad opus uires. His accedunt instrumenta earum, quæ introrsum uergunt, firmitas, ualetudo. Externa sunt ea quibus uel trahimus, uel impellimus, uel attollimus, uel deprimimus. Sub impulsu comprehenduntur, diruere, secare, cædere: & hæc ad efficiendũ. ad resistendum uerò sufficit, quo arceamus: sed additur etiam, quo propellamus, quod ad actionem magis tendit. Alienum corpus non modo homines, sed iumenta cõtinet, deniq; omnes animantes. Contemplandũ iam hæc omnia, ut quæri poßint, ut conseruari, ut applicari rei. Ingenium nostrum doctrina, diligentia, & meditatione ad quancunq; rem aptißimum redditur, corpus etiam exercitatione

tione & usu flectitur. Alienum ingenium corpusq; uel allicitur, uel cogitur. Allicimus aut recta ratione ostensa, ut honesto, pio, legibus: aut affectu eius capto. id fit partim rationis uiribus, partim dolo, qui illectamento aliquo tegitur: ut auarus pecunia capitur uelut esca, uoluptate delitiosus, honore ambitiosus: nonnunquã alio affectu, precibus, misericordia, ira, gratia. Animalium affectus ad similes rationes uenamur. At cogimus imperio seruos & subditos, autoritate eos qui nos reuerentur: periculo etiam ac necessitate, ut inopes. Vbi non proficit ingenium, applicatur uis, quæ regenda est consilio: nam aliter mole ruet sua, ut Horatius inquit. Vis est in rebus corporeis, aut ut apertè rem inuadas, si ualentius esse putas quod agis, q̃ quod obsistit: uel duo illa maxima obserues, occasionem tibi commodiorem, & locum qui te superiorem reddat. Si nihil agis impetu, aut actu uno, sedulitate proficies. Attigimus hoc etiã suprà, quum de facultate loqueremur. Et quemadmodum in medendo sunt, qui solis confisi experimentis, suscipiunt ægrorũ curã, quos Græco uerbo ἐμπειρικοὺς nominant: alij habent canones uniuersales, quos ad singula rerum, quum locus poscit, deducunt: atque hi certius curant, ac fidelius. ita in dandis cõsilijs quidam ex usu atq; experientia rerum consulunt, quidam uerò in naturam negocij penitus penetrant usque ad radicem, causamq;, & rationem illius generalem, quorum consilium

silium firmius atq; stabilius est, minusq́; potest fallere, & persuadet celerius: nempe cum mente atq; ingenio nostro mirificè congruens. Nec solum ei qui consilium petit in præsens confert, uerum in omni deinceps deliberatione consimili. Sed elicere eiusmodi uniuersalia maximi est iudicij, uersati diligenter in usu uitæ, ac studijs sapientiæ: & puto eam facultatẽ multum posse, ex ijs quæ tractata sunt à nobis, adiuuari. Hactenus de inuentione, sub qua nõnullis in locis dispositionẽ quoq; sumus complexi: ut illo, quum admonuimus, nõ eodem ordine collocanda in oratione argumenta, quo locos digeßissemus. Nunc de partibus orationis pauca restant. Eæ solent aßignari quatuor, procœmium, narratio, confirmatio, conclusio. Procœmium inuentum est, ut in eo faciamus auditores beneuolos, dociles, et attentos. Hæc omnia domo affert qui deliberat. nam & beneuolus est quisq; ei, quem consulit: & attentus audit, quum de re sua sciat agi: & docilis, quoniam de quo consulat, non ignorat. ideo nec narratio necessaria, præsertim in causis priuatis. nam in publicis multi sunt, qui de quo consultetur, ignorent: nec satis amici sunt ei, qui dat consilium. nõ enim accersitur, sed ipse ultro se offert: & quia non peculiariter ad ipsos pertinet, sed in uniuersum ad omnes, oscitanter audiunt. In priuatis quoque causis, quandoq; qui consulit, aut propter ætatem parum intellit, de quo deliberat: aut propter secordiam & stu-

porem animi. Sunt etiam, qui dubios amicos consulunt, & eos quos non satis ualere existimant iudicio, aut ut percontentur sententiam illorum, aut moris magis q̃ uoluntatis gratia: quia per ambitionem aut alias artes irrepserunt in consilium illius. cuius generis sunt non pauci in comitatibus principum, digniores qui ararent, quàm ut sententiam dicerẽt de rebus humanis. Accidũt & hæc extrinsecus, quum pro re parum fauorabili, aut contra hominem nimis fauorabilem instituitur oratio. Illa omnia persuasioni officiunt, si uel non intelligat, uel non attendat, uel auersus & cõtrarius audiat. Ergo diligenter à primo prouidendum, quid persuasioni queat officere, idq; statim initio amouendum. Si doci litas obest, narrandum continuò, & docendus qui audit. sin attentio, uel ex re, quia indignam ducunt in quã animum intendant, augenda, & ostendenda maior, magisq; necessaria quàm putent: uel ex eo qui dicit, quod nulla existimatiõe, aut etiam aduersa. Dicat de se moderatè, & rationem reddat, cur dicat curq; meritò ea de re poßit dare consilium, quæ est ipsi non incogni ta: demonstretq; leuiter, in ijs se rebus ita esse uersatum ut necesse sit ipsum ea non peßimè nosse, non desore, qui suo labori ac industriæ inuideant, ab eis denigrari famam suam: se non dicturum de illis, sed rebus ipsis confutaturum calumnias eorum: audiant modò at tentè, & iudicent non modò de sententia sua, sed de suo

ingenio

ingenio, deq; inimicorum inuidentia. Fauor deesse solet nouis aut incertis amicis, aut dicentibus contra rem aut hominem gratiosum. Hic statim declarandum, quo sis animo in eos qui consulunt, hoc te semper præ te tulisse: & si potes allegare experimentum aliquod, tantum ne odiose, te ignotum esse illi, sed non eum tibi, quem sic semper dilexeris: daturum te consilium tale, ut uel approbet, uel certè cautius & certius contradictione tua suscipiat negocium. quod si non licet contradicere, quò nobis deliberationem? Si tua sententia non placuerit, habere illum quas sequatur, putenturq; tantum dicta exercendi ingenij gratia. Ignotum te esse, propterea curandum tibi atque annitendum, ut talem sententiam dicas, propter quam si non de prudentia & usu rerum, certè de amore & fide dignus sis, qui illi innotescas: & contenturum te, ne omnino ingenium iudiciumq; tibi defuisse uideantur. quod ut alij uel bonitate naturæ acutum, uel eruditione præditum, usuq; & experientijs excultum habeant, tu tamen labore & diligentia exerces, nec sinis obtorpescere. Contradicentes quomodo tractandi, superius declarauimus, qui si magnum momentum attulerunt ad persuasionem, ilico sunt à principio submouendi: sin minus, reseruabuntur in alium locum orationis, quum iam gratiosiores erimus apud deliberantem. Prorsum ante reliqua omnia tollendum, quod impedire persuasionem potest. sed

ſed id nō ſemel, aut uno impetu: ſed paulatim, ut quodq; factu erit facillimum, aut ſine quo admitti non poſſumus in animum conſulentis. Si nihil erit in cauſa, quale diximus, procœmio non erit opus. aliquam tamen rationem proponemus exordioli, ne ex abrupto exordiamur, niſi forte res ſubitæ id efflagitent. Quæ dixi de docilitate, applicari ad narrationē queunt: nam ex ea maximè pendet, ſententia quidem mea, docilitas. neq; enim aliunde, qui audiunt, docentur, ecquid uerſetur in controuerſia, quid ſit in cauſa. Ergo quibus locis opus erit docilitate, in eiſdem etiam narrabimus. Adduntur in fine epilogi, quum nimis lōnga fuit oratio, aut putamus excidiſſe aliqua. apertè nonnunquam & fuſius: quandoq;, ſi deliberans ſit ſuperciliosior, & opinione ſapientiæ uel moroſius, uel uanus, figura aliqua, ad hūc modum: Vides propter hanc & illam cauſam, aut mihi igitur his & illis de cauſis faciendum uidetur, aut non uidetur. & ſubijciantur breuiter rerum capita, uelut quædam admonitiunculæ. Poſtremo quod erat comitatis & ciuilis educationis, ſolebant ueteres addere, Ego ſic ſentio, tu multo es me prudentior, ſtatuere poteris quid ſit factu optimum: quicquid decreueris, Deum uelim bene fortunare: aut tu quicquid faxis, Deum precor bene euenire ut ſinat: & alijs clauſulis ad ſimilem modum, quod ad ſuperiores aut pares decet. nam ad eos, qui planè ſunt inferiores, nihil eſt neceſſe, imò potius

tius confirmare eam esse nostram sententiam: hortari, & urgere, ut eam omnino capessat, modo res sit tanti, & pro certò habemus id esse factu optimum, quod nos suaserimus. nam ut futura sunt nobis incognita, difficile est euentum rei promittere: idcirco sapientißimus quisque timidè ac diffidenter hortatur ad ea, quorum exitus sunt ambigui, qualia sunt quæ nominantur fortuita. nam in uirtute certa atq; explorata sunt omnia. In neutris uerò ea est hominum ingratitudo, ut si consilium bene cedat, obliuiscantur: sin secus, statim accusent consultorem, quasi euentum quoque poßit dare, qui & bonũ consilium. Eloquutio talis erit, quæ conseruet autoritatem probi ac prudentis uiri, nec lasciua, nec ludibunda, nec mollis, fracta, effœminata: sed nec contrà uafra, astuta, ne'ue omnino incõpta atq; impolita, sed quæ magis de sententijs uideatur sollicita, quàm de uerbis: quæ uerba nec anxiè nitida, sublimia, grandia exquisisse: nec strigosa, horrida, putida, affectasse appareat. Sententiæ erunt crebriores & graues, ita fiet ut succo & colore maiestatem ducat, quum res erunt illa uirtute & sapientia dignæ: nec sordidis uerbis, spurcisq; sensa inquinabuntur. Licebit, si affectus moueantur, aut in epiphonematis uti figuris ardentioribus: uelut emphasi, amplificatione, interrogatione, ironia, & quæ uicem sæpenumero argumenti obtinet, metaphora: præsertim si apud multitudinem agitur, ubi

opus

opus est pleniore oratione, & capacitati turbæ accommodatiore. Nam in priuata apud unum, uel per paucos si te extollas, haud aliter ridiculus fueris, quàm si uociferreris in conclaui. Nec parum refert, quod initio posui, quo loco dicas, quo tempore: non modo ad inuentionem, sed ad elocutionē quoq;. scilicet non eadem uel decet, uel conuenit, uel etiam licet dicere in cubiculo & in foro, in carcere & in regia, in obsidione & pace, in castris & in urbe: nec sub tyrannide, quæ in libertate: nec in acie, quæ in tentorijs. Aptantur his etiā breuitas orationis & longitudo. Est locus qui breues orationes exigit, est itidem tempus, est quum longa uti non conueniat, est quum breuiter dicere noceat. Quū acies est in procinctu, quis diu concionetur? sic in rebus subitis, casibus repentinis, in quibus sub manū est consilium sumendum, et ilico pro re nata: faciendumq; quod gladiator, qui in arena capit cōsilium. Est quum fuse atq; apertè omnia non explicuisse lædit, ut in re longa magni momenti, in qua non est bis peccare: cuiusmodi sunt bella, coniugia, uitæ constitutiones, punitio alicuius capitalis. Attemperandum etiam ingenijs audientium, maximè eorum qui consilium postulant. Sunt qui statim rem totam ex paucißimis uerbis animo complectantur. Hi indignantur, si te diffundas, tanquàm non satis eorum fisus ingenio. Sunt qui non intelligant, etiam si continuos tres dies uerba facias: &

tamen

tamen quia uideri uolunt intellexisse, uerbosum appellant, & offenduntur quod explices, quæ non ceperunt. Alij & ingeniosi sunt & capiunt, libenter tamen audiunt, uel natura sua, uel ducti orationis eius, qui dicit, suauitate: uel rerum grauitate ac pondere, uel denique beneuolentia optimo rerum omnium condimento. Nonnulli rudes, & corde torpidi agnoscunt se, ideo non modo non ægre longiorem orationem ferunt, sed cupiunt & rogant edoceri se. Ergo his ingenijs & prolixitas aptanda est, & breuitas, tum obscuritas, facilitas, perspicuitas. nō quod orationē aliquo loco molestam aut obscuram esse iubeā, cuius præcipua uirtus est perspicuitas: sed quod acutius dicta tardi, doctius dicta rudes non assequantur. Erudito licebit historias, fabulas, totam uetustatem, naturam quoque ipsam rerum, si usus ferat, explicare: modò illa oblata uideantur, non affectatè conquisita. Hactenus quæ peculiariter existimaui ad consultationem pertinere, collegi tibi. Sunt & in alijs generibus sparsim aliqua, & in tota arte, sicut apud philosophos prudentumq; monumenta de honesto & utili, deq; ingenijs animorum haud sanè pauca, quæ in tempore usui esse possunt consilijs dandis: sed ea uel generalibus præceptis sunt à nobis comprehensa, uel aliena sunt, & non nisi inuita ac renitentia in hunc commentarium essent pertracta. quippe inter omnes artes est affinitas quædam,

& uelut concentus, ut nulla sit, quæ non alijs magnum adiumentum adferat. uerum tractationes tamen non confusas, permistasq́;, sed separatas esse conuenit.

Oxoniæ 1523

RERVM

RERVM AC VERBORVM
in Libris de Arte dicendi & Consultatione memorabilium, Index.

A

70 Absolutio. 25. duorũ generũ. ib.
Absolutio unimembris. 163
ἄκραγας. 229
Acrimoniç oratio. 127.
Actio. 163. eiusq́ impedimenta. eod.
Acumen orationis & ingenij quibus constet. 93
Acuta oratio. 93
Acutum ingeniũ. eod.
Adagia. 95
Additio. 53
Adhærentium cognitio. 173
Adiecta. 93. 181. 213
Admiratio, qua attentio occupatur. 156. 157
Adolescẽtẽ qualis oratio deceat. 188
Adolescentia nec moralis philosophiç, nec facultatis dicendi capax. 7. 8
Aduerbia orationẽ uel extollẽtia, uel deprimentia. 57
Aduersarij argumẽtũ quomodo à nobis referendum. 115
Aduersarij argumẽta quomõ euertẽda. 129
Aduersa. 63
Aduersorũ usus. 64. 65
Adulatio deos fecit Cęsares. 202
Aegri iritabiles. 145
Aenigmata. 54. 62
Aequabile. 85. 86
Aestatis descriptio. 176
Aeschines. 74. 75. 76. copiosior Demosthene. 41

Aeschinis actio 89
Aesopæi apologi. 199
Aesopi gallus. 42
Aetas dicturi quomodo cogitanda. 135
Aetatis descriptio. 176
Affabulatio. 200
Affectatio. 22
Affectiões unde in animum. 107
Affectionum duo fontes. 119
Affectionũ quisq; suarum fidissimus interpres. 152
Affectus. 119.235
Affectus, mentis nebula. 158
Affectus omnis uehemẽtior tollit attentionem 158
Affectus præoccupatio. 29
Affectus subita eruptio. 127
Affectũ impellere, non cuiusuis. 121.& cuiúsnam. 122
Affectum omnem mora flaccescere. 129
Affectus boni. 120
Affectus ex usu uel boni, uel mali: alioqui neutri. 107
Affectus medij inter mentem & sensus. 123
Affectus orationis unde ducantur. 98
Affectus quibus difficile moueãtur. 122. quibus facile. eod. & 123
Affectuum in hominẽ regnum. 3
Affectuum excitandorum, sedandorúmue ratio. 119.125.128.164. 259.260.261
Affectuum concitãdorum usus ac ratio in cõsultatiõib. 259.269
Affectuũ harmonia 120
Affectuum mutua collisio. 129
de Affectibus moderatis, paucis. scripta. 183
Affinitas uerborũ. 29
Africanus iunior. 73
Agur. 60

Agrigentum. 229
Alcibiades labdacismo notatus 34
Alexander rex à citharœdo reprehēsus. 248
Allegoria 61
Allegoriæ cōtraria. 62
Alliciendi ratio 264
Aloē, prouerb. 43
Ama tanq̄ osurus, imò tanq̄ nūq̄ osurus 125
Ambiguitas 51
Ambitus 46
Ammianus Marcellinus notatus 191
Amor & ira pessimi cō sultores 260
Amor in dandis consiīlijs aperte ostentandus 246
Amoris comes cura & sollicitudo 247
Amplificatio 57.58
Amplificationis uis ad rei expressionē 181
Amplificatum quomodo diminuendū 58
Amputatio 221.222
Anapæstus 35. ab ἀνὰ παίειν eod.
Angelus, pro bono uiro 20
Animal pro homine. 23
Animus humanus ne se uinci aut capi ægre ferat 117
Animi bona quæ? 240
Animi partes 234.235
Animo suum etiā palatum 131
Annales Maximi pontificum, lintei 186
Antiphrasis 60
Antiquaria oratio 82
Antiquaria uerba non dedecere iuuenē 135
Antiquorum uerborū usus 101
Antitheta 63. eorumq́ usus 64.65
M. Antonius 110
Antonomasia 18
Aphthonius parū grauis autor 182
Apis oratio in apologis qualis 199
Apologus de Cassita. 259

Apologi 182. 198. ad quid reperti eod.
Apologi Aesopæi 199
Apologi inter exempla 259
Apologorũ olim multæ species 199
Apologorũ triplex genus, λογικὸν, ἠθικὸν, μικτὸν 198
Apollodorus 26
Apollonius Molon 76
Apollon. Rhodius 85
Apophthegmata 41. 95
Apposita 181. 213
Apuleius 110
Apulei asinus 201
Apulei sermo 79
Apum bombi, ceu colloquia 12
Aquilæ qualis oratio in apologis tribuenda 199
Aquis nihil cõiũctius 84
Aqtanica dialectus 212
Arca Noë 42
Argonautarum nauigatio 204
Argumentum quodq; fortissimum, minime occultandum 116
Argumẽta communia uitanda 167
Argumentorum ordo 165. 166
Argumẽtorũ sedes. 243.
Argutiæ 93
Aristidis μιλησιακῶν libri 201
Aristoteles 9
Aristoteles insignis tradendarum artium artifex 215. 218
Aristoteles quare aureũ orationis flumen dictus Ciceroni 85
Aristotelis acumen 93. in dicendo parsimonia 41
Aristotelis Elenchorũ uersio 228. historia animalium 172
Aristotelis nomen 228
Aristotelis oratio coloris expers 79
Aristotelis uersiones 226. 227. 228

in

in Aristotelem cõmentarij 223
Arrogantiç odiũ quomodo diluatur 159
Arrogantiç suspicio in suadendo prorsus uitanda 245
Ars naturæ imitatrix. 196. siue imago 214
Ars non modo in persuadendo, sed & mouẽdo dissimulãda 128
Ars suspecta 117
Artis caput, decere q̊d facias 134
Artis nulla obseruatio in maximo dolore 124
Artem exercitatione & natura iuuari uel maxime 106
Arte quomodo utendum contra aduersarium 117. 118
Artes omnes præpositis amplissimis præmijs excultæ 66
Artium affinitas & cõcentus 271. 272
de Artiũ prçceptis 214
Aruina orationis 72
Arundinis qualis oratio in apologis 199
Asiana phra. 74. 75. 90
Asiani scriptores. 39. 75
Asiani 101
Asiaticum dicendi genus adolescentiç magis q̃ senectuti concessum 136
Asini qualis oratio in apologis 199
Asin. Pollio 197
Asperum 20
Aspirationis sonus 31
Assentatio cognita, ingrata 248
Attellanæ fabulæ 210
Attentio quomodo excitanda. 110. aut reuocanda 156. 157. 158
Attentionis auersio 155 157. 158
Attẽtionis captatio in media oratione 168
Attentionis ratio in cõsultatione 265
Q. Atterius 77
Attica dialectus inter

Græcas præcipua 212
Attica phrasis 74
Attice dicere 87.88
Attici scriptores.39.51.
74
Atticismus omnis pref
sus 75
Atticorũ breuitas 41
Auditor quomodo ob
seruandus.140.quo-
modo tenendus 130
Auditoris memoria q̃-
modo dicenti respi-
cienda. 142. itémque
ætas 143
Auditori iam persuaso
quomõ reliqua pro-
ponenda.165.item cõ
trà, quomodo nõdũ
persuaso 166
Auersio 58
D.Augustin⁹ à D.Hie
ronymo notatus.44
Aulica oratio 102
Aures radi sono 31
Aurium iudicium 44
imperiosum 37
Aurium tactus 31
Ausonij Vergiliocen-
to 84
Autores spurci 222
Autoritas ad persuadẽ
dum potẽtissima.118.
244.
Autũni descriptio 176

B

B.literæ sonus 32
Battologismus 27
Belli facies siue descri-
ptio 174
Bella quomodo nar-
randa 184.185
Beneuolentia elici po
test, extorqueri non
item 160
Beneuolentia optimũ
rerum omnium con
dimentum 271
Beneuolẽtia quib. de-
esse soleat, & quomo
do cõcilianda in con
sultationibus 267
Beneuolentia quomo
do captanda 156.160.
in media oratiõe 168
Beneuolentiæ ratio in
consultatione 265
Bestiarum sermo 232

Bilio

Biliosus 105
Boëthus 15.37
Boëthi philosophia. 175
Bononiensis dialectus 212
Bonum 119.240
Bonum duplex 240
Bona ad personas relata 255.256.261
Boni quomodo in historia referendi 190
Bonos esse nos q̃ doctos, satius 218
Bonorũ cõparatio, 254 255. gradus 256
Breuitas obscura 51
M. Bruti oratio 102

C

Cacephaton 32
Cæsar 15
C. Cæsaris commentarij. 225. coloris expertes 79
C. Cæsaris historia. 186 158
Cæsaris locus 59.180
Cæsares adulatio fecit deos 202
C. Caligula 84. καλλιγόλας 229
M. Callidius 77. eius oratio 84
Calydonij apri uenatio 204
Cãtilenis publicis quæ celebranda 207
Captiones 93
Caput pro homine 19
Carceris descriptio. 174
καρχηδὼν 229
Carmẽ in quem usum repertum 204.205
Carmen interpretatu, q̃ oratio soluta, liberius 231
Carmen recipere omne uerborũ & orationum genus 211
Carminis componẽdi ratio apd' priscos. 208
Carmine memoriam præcipue iuuari. 214
Canis in Nilo 43
Caroli nomen 257
Carpentana dialectus 212

Castellana dialectus inter Hispanos præcipua 212
M.Cato Censorius 14. 73
Cato Vticens. 102
M.Catonis de agricultura oratio 70
Catonis orationes 155. stilus 26
Catonis uox de puero præcoci ingenio 135
Catulus, κάτλος 229
Causa in deliberatione quatenus spectanda 262
Causæ caput & cardo, status 112
Cebetis tabula 175
Çento 84
Charybdis 22
Christianũ nomẽ 207
Christus patris uox dictus Claudiano 22
Christus pro ecclesia, 19. item pro pauperibus eod.
Çhrysippi iustitia 175
Chrysostomus 39.75
Ciceronianæ orationes simpliciores 95
Cicero Asianus 76
Cicero pro eloquentia 19
Cicero quare à græcis uerbis in orationib. suis abstinuerit 111
Cicero quare Caluo eneruis, Bruto elumbis dictus 89
Ciceronis actio prima in Antonium, obliqua 97
Ciceronis epistolæ ad Atticum. 109. optimũ quotidiani sermonis exemplum 147
Cic. epistolarũ ad Atticum phrasis 70
Ciceronis ætas 15
Ciceronis de Vniuersitate liber 226.231
Ciceronis inuectiuæ 150
Ciceronis locus 29.33. 34.36.37.45.46.47.55 58.61.87.88.97. 98.111 115.126.178.180.181.245

Cice-

Ciceronis oratio ubi subtilis,crassa,media. 94
Ciceronis orationes Antonianæ 100
Ciceronis pro Milone scopus 113. narratio. 197
Ciceronis stilus 26.seu phrasis 69
Ciceronis uariandę locupletandęq; orationis obseruatio 39
Ciceronẽ secuta ætas magis græcissat 78
Ciceronum nomen 19
Circunductio, circunscriptio,circuitus 46
Circunlocutio 52
Ciuitas pro alueario. 17
Ciuitatis nimiã affectationẽ, peregrinitatẽ adferre 104
in Ciuitate quæ consideranda 237
Claudus 68
Cleanthes 175
Climax 28
de Cœlis & rerum natura quomodo dicendum 149
Cœlius à Cicerone defensus 99
Cœlij oratio & epistolæ 103
Collocutio priuata & familiaris qualis esse debeat 147
Colon 25
Color in argumentis. 82
Color orationis.78. q & ornatus.eod.&79
Coloris boni in oratione gradus qui 79
Comma 25
Commentari 222
Cõmentarius,cõmentarij 219.233
Cõmentarij duorũ generum 222
Cõmentarij unde dicti 222
Cõmentariorũ ineptę digressiones 224
Commentariorum ratio 222

Cõmoditas siue Commodum duplex 21
Communicatio 55.56
Comœdia uetus græcorum 150
Comœdiarũ fabulę 203
Comparatio ad attentionem facit 158
Comparatione omnẽ deliberationem constare 254
Cõposita uerba.23. qd in his cõsiderandũ 25
Compositorum nominum frequens apud poëtas usus 213. item apud græcos frequentior eod.
Compositio initio & fine accuratior esse debet 37
Comprehensio 46
Concentus orationis. 71.133
Concentus diuersitas & ratio in orationibus 36
Concessionis simulatio 56
Conciones in historijs duplices 188
Cõcitatę orationes.126
Conformatio orationis 56.61
Confusio 117
Congerro 17
Coniugatio 28
Coniunctio 28
Conquestio 56
Consularium officiũ. 247
Cõsiliarium imprimis prudentia esse præditum debere 251
Consiliũ daturus quibus rebus instructus esse debeat 243
Consiliũ fidele omnibus dandum 249
Consiliũ in iudicio.97 rectũ, obliquũ. eod.
Consiliũ res sacra 249
Consilium quomodo temperandum 245
Consilij celeris comes pœnitentia 260
Consilij expediendi facultas maxime necessaria

ſaria principibus 233
in Conſilijs duo potẽtiſſima 244
Cõſonãtiũ ſonus. 32.33
Conſulendi diuerſa ratio 264
Conſulentẽ nihil magis decet, q̃ modeſtia & grauitas 250
Conſultatio circa quæ uerſetur 238.239
Conſultationis procœmium, eiuſq; ratio 265
Cõtemptus oratio 126
Contentum 19
Continuatio 45
Contractio 18.221.222
Contradicentes quomodo tractandi in cõſultatione 250.251.267
Contrapoſita 63
Contraria dictio 60
Contrariorum eadem ratio 236
Cõuerſio.29.55. ad attentionem facit 158
Cõuiuij deſcriptio 174 180
Cordubenſium poëtarum pinguis ſonus taxatus 31
Corpus noſtrum alienum 263
Corporis bona 240
Corporis cõſideratio in deliberatione 263
Corporis partes 235
Correctio 56.57.91. ad attentionem facit. 158
Correctioni qualis oratio conueniat 151
Cothurnus tragicus. 210
C. Cotta 31
Cottę pronũciatio 104
L. Craſſi ſeculum 15
Craſſi oratio 94
Crocodilus homo, prouerb. 41
Cultus orationis 78. 82. patrius. eod. alienus 83
Cũctationis exẽpla, & ad eã exhortatio 261
Cupiditatum mutationes 242
Cura amoris comes. 247

Curtius 184
Q.Curtij phrasis 80
Cyprianus 15
D
D.literæ sonus 32
Dactylus 35
Decere quod facias, artis caput 134
Decor in oratione 22
Decorum in oratione, eiusq́ ratio 124
Decorum unde petatur 7
Decori obseruatio in personis, quas loquẽtes facimus 154
Dedecori fortuna prior 258
Dehortãdi ratio in cõsultationibus 261
Delectatio, delectare. delectãdi auditorem ratio 130
Deliberatio 55
Deliberatio omnis de futuris 238. de bono uel malo 240
Deliberatio omnis an comparatione cõstet iuxta Fabium 254
Deliberatiuæ orationis partes 265
Deliberatiuum genus
Dementia nullũ maius conuicium 251
quàm latè pateat 233
Demetrij Phalerei oratio 90
Demonstratio 61.93
Demosthenes.74. Ciceroni prælatus 117
Demosthenes ut parũ atticus ab Aeschine reprehensus 74
Demosthenis actio 89
Demosthenis ætate q̃lis orationũ color.79
Demosthenis apologus 200.259
Demosthenis & Isocratis collatio 90
Demosthenis locus 74 158
Demosthenis oratio, p Ctesiphonte 100
Demosthenis phrasis. 67.70
Demosthenẽ in pronũ

ciāda R laboraſſe. 34
Demoſthene copioſior Aeſchines 41
Denominatio 20
Deſcriptio 171. 172.
optima quæ 180
Deſcriptionis uſus ac ratio 172
Deſcriptiones ex propoſito 177
Deſcriptiones quantū habeāt momentū ad perſuadendum 178
Deſcriptionū ordo 180
Detinere 109. 200
Detinēdi auditores ratio 130
Deus 174
Deus ab oratiōis principio inuocandus 156
Dei cultus 256
Deum nulla re magis coli, ac animorū puritate 145
Deo ex fide colloquendum 140
de Deo nihil apte ac proprie dici poſſe. 148
&quomō dicēdū 149
Deorum perſuaſio & multitudo illa, unde orta priſcis 201
Dijs nihil difficile aut impoſſibile 203
Dialecticæ rationes q̄re ad concitandos affectus inefficaces. 124
Dialecticorū acuta colligendi ratio 117
Dialecti apud Homerum uarij 212
Dialectorū ratio 212
Dialogorū digreſſiones 170
Διανοίας figuræ 54
Dicendi facultas quibus conſtet 8. 10. quātum ad theologiā recte tractandā faciat. 9
Dicendi facultatis tradendæ locus & tempus 6. 7
Dicendi initium unde ſumendum 154. 155
Dicēdi recta ratio quę. 5. & quid eidem maxime inimicū eod.
Dicendi rectè naturalis

lis forma 13
Dicere, & bene dicere, non idem 5
Dictio qualis esse debeat in tradendis disciplinis 217
Dicturus, quo pacto sese parare debeat. 168
Dicturo quæ cogitanda 134
Diei descriptio 176. 180
Dignitas orationis. 103
Dignitatis nominibus ubiq; in oratione locus 214
Digressio 39
Digressiones, earumq; formę & usus. 169. 170
Digressiones in historijs 188
Dilatatio sermonis. 19. 39. 41
Diminutio 58
Disciplinarũ nexus & concatenatio 215
Disciplinarum tradendarũ prçcepta. 214. 216
Dispositio 234
Dispositio in deliberatione 265
Dissimilitudines 52. 53
Dissimulatio dupl. 60
Dissimulationi conuenientia uerba 60
Dissyllaborũ sonus 35
Distantia uerba 63
Distinctio 51
Diuersa 63
Diuinæ res non nimium cantilenis prouulgandæ 207
Diui nostri carmine cantandi 205
Diuorũ nostrorũ memoria in historijs utilissima 183
Docendi partes 171
Docentis oratio 109
Docere multifariã capitur 109
Docilitas 163
Docilitatis ratio in cõsultatione 265. 268
Domitij Afri in dicendo maturitas 99
Dominus, p opibus. 19
Donatus 15
Dubitatio ad attentionem

nem facit 158
Dulcioriloquus 133
XII tabularũ obſcuritas 14
δυνατόν 237

E

E. 70
Egreſſiões. 169. earũq́ formæ q̃tuor. 77.170
Electio omnis de futuris 238
Elocutio 234
Elocutio qualis eſſe debeat in cõſultat. 269
Eleganter dicere 87
Elegantia in uerborũ electione ſita 87
Elegantia pulchritudinis initium 87
Eloquentia 6
Eloquentia regina ab Euripide merito dicta 12
Eloquẽtię locus in quibus 8
Eloquentiæ nutrix cõcio 146
Eloquentiæ origo uerborum delectus 14
Elyſij campi 204
ἐμπειρικοὶ 264
Emphaſis uis ad rem exprimendam 181
Emunctis naribus 68
ἐνάργεια 172
Enarrationũ ratio. 222
ἐγκυκλοπαιδεία 14
Encyclopædicæ diſciplinæ 217
Enectus 17
Ennius 15
Enucleatè dicere 87
Epentheſis 16
Epilogus. 167. eiusq́ ratio eod. & 168
Epilog' in hiſtoria. 190
Epilogi in conſultationibus 268
Epilogi quales, & ad quid, in tradendis artibus 219
ἐπιμύθιον 200
Epiſcopi munus 9
Epitheton 65
Epitheta acumen orationis oſtendere 93
Epitheta ad rei expreſſionem aptiſſima 181

Epi-

Epitheta naturalia ubi que habere locum in carmine. 213. alia non item eod.
Epithetis quatenus in prosa oratione locus 213.214
Epithetorum frequēs apud poetas usus 213
Epitome 219. quid in ea obseruandū 221
Epitome duplex 221
Erasmi Roterodā. de Copia libri 41
Eruditio orationis qui bus constet 95
Eruditionem subostē-tare, iuuenem nō de-decet 135
Esaíæ locus 46.140
σχηματισμένα. 97
Essentiam cuiusq; sub stantiæ oculis capi nō posse 173
Ethica 216
Ethopœia 154
Euangelij locus 62
Euidentia 171
Euphonia 29
Eusebij chronica 186
ἐνθυμία 227
Examen hominū 17
Ex animo omnes nos esse æquales 256
Exempla, eorumq; in deliberatione usus ac ratio 258
Exēpla potiss. ad mo-uendum & sedādum uim habere 124
Exempla quæ quibus proponenda 258
Exercitatio 10
Exercitatione & natu-ra artem uel maxime iuuari 106
Exhortādi ratio in cō-sultationibus 261
Existimatio 62
Expostulatio 56
Extenuādi rationes 57
Extenuatio 57.260
Externa. 236. corporis. 263

F

F. literæ sonus 31.33
Fabellarū narratio qua lis esse debeat 199

Fabia-

Fabiani oratio 90
M. Fabius cūctator 261
M. Fabij oratio 73
Fabiorū nomen 19
Fabulæ Attellanæ, tabernariæ. &c. 210
Fabulæ licentiosæ, Milesiæ 200
Fabulæ poeticæ. 201. inter exempla 259
Fabulę quibus tempus ignauiter traducitur. 131
Fabulæ scenicę quales esse debeant 206
Faceta oratio, facetum 87. 88
Facies 25
Facile 57
Facultas 239
Fauor quibus deesse soleat 267
Fere 57
Festi Pompei epitome. 221
Festorū descriptio. 176
Fides dicenti cur, & unde non habeatur. 107
Fides in consultando quatenus iactāda 146
Fides persuadendi finis 111
Fides quibus paretur. 251
Fidē elici duobus mōdis 107
Figuræ crebriores gratiam amittunt 194
Figuræ διανοίας 54
Figurę dictionis & sententiarū, lumina. 78
Finis, dicturō ante omnia prępone ndus. 168
Fini q̄ principio orationis, maior adhibēda cura 37
Finem spectare prudētiæ opus præcipuum. 106
Florida oratio. 80. & florea 81
L. Flori epitome 221
Flos orationis, nō florida oratio 81
Forma orationis 86
Formicæ qualis oratio in apologis 199
Formicarum quasi colloquia

loquia 12
Fortasse 57
Fortitudo 241
Fortuita 269
Furoris descriptio. 176
Fusius Calenus 247

G

G. literæ sonus 32
Galecia Hispaniæ. 202.
Galenus 39. 75
Galeni uersiones. 227
in Galenũ commentarij 223
A. Gellius 15
A. Gellij apologus de cassita. 259
A. Gellij sermo 85
Gemma in uite 20
Gẽmea oratio, & gemmata, non eadem. 81
Glossa, glossema. 222
Gnomæ. 24. γνώμη. 152
Gothica oratio 15
Gracchi orationes. 155
Gracchi. 73. Gracchorũ ætas 15
Gradatio 28. 193
Græca lingua copiosior, deliciòsior, & flexibilior q̃ latina. 26
Græca nomina Græcorum ratione proferẽda 229
Græcissatio in latinitate tolerabilior, quàm contrà 212
Græci & latini sermonis collatio 77
Græci latinis delicatiores 102
Græcis componendorum nominum maior, quàm latinis, facultas 213
Græcos pressius & rotundo magis ore loqui 69
Grauitas consulentem maxime decet 250
Grauitas in oratione quomodo fiat 101

H

Habere. habitus 237
Habitudo orationis. 88
Hannibal 257
Harmonia orationis. 133

He-

Hebes ingenium 93
Hebræorum nomina latinis non hebraice proferenda 230
Hegesias 75
Heraclitus 110
Hermogenes 48
Herodianus 185
Herodotus 182
Herodoti oratio 80
Heroicum carmen. 210
Heros 105
Herostratus. prouerb. 42
Hiatus grauitati orationis cõuenire. 100. 101
in Hippocratem commentarij 223
ἱσορεῖν 182.185
Historia Aristotelis, Theophrasti, Plinij. 172
Historia temporũ speculum. 184. lux. 187
Historia, uera rei narratio 182
Historiæ breuitas. 191. digressiones 188
Historiæ & forensis orationis collatio. 198
Historiæ maxime congruit uerborum proprietas 190.191
Historiæ ordo. 187. pictura 186
Historiæ prima lex, ut uera sit 184
Historiæ procœmium quale esse conueniat. 186
Historiæ ratio, & unde dicta 182.185
Historiæ ueritas. 185. utilitas 183
Historiam scribere magni uiri esse 190
Historiarum uaria genera 186
Historica oratio qualis esse debeat 192
Historicus iudiciũ suũ quando interponere debeat, & quomodo. 189.190
Historicus qualis esse debeat, Luciano & Thucydidi. 185

Hiſtorici optimi deſcriptio 195
Hiſtorici prima narratio quæ. 187. & qualis eſſe debeat 188
Hiſtorico quæ potiſſimum narranda 183
Hiſtoricis propria quędam uerba 191
Homerus 19
Homeri deſcriptiones. 173
Homeri locus. 59. 125. 188
Homeri phraſis. 69. 70
Homericæ dialecti. 212
Homericæ repetitiones 193
Homo multiforme & uarium animal 243
Hominis periphraſis. 52
Homo quatenus belluis ſimilis 11
Hominis prudentis cũ primis intereſſe, ſermone rectè uti 5
Hominum officia. 241
ὁμοιολογία 80
Homonymia 28
Honeſtas uincat 254
Honeſtum 240
Honeſtum & utile idẽ. 253. 254
Honeſti partes 241
Honeſta & utilia non omnia eadem regula cenſenda 255
Horatius 100
Horatij locus. 35. 51. 62. 87
Horride dicere 8
Hortenſius 76
Humanarũ rerum tres gradus 150
Hyemis deſcriptio. 176
Hypallage 20
Hyperbole, ſiue ſuperlatio. 59. ad rei expreſſionem aptiſſima. 181
Hyperbola nullus in hiſtoria locus 188
Hypotypoſis, rei ob oculos poſitio 178

I

I. 70
Iambus. 35. & cur eo cõ ſcripta ſcenica. 210

Iambi

Iambi & trochæi quotidianæ orationi affines 36
Idiomatum ratio & diuersitas 212
Ignorantia 171
Ignorationis correctio quibus constet 5
Ignota quomodo ex notis describenda. 175
apud Ignotos quomodo dicendum 248
Illusio 60
Imitatione omnes capiuntur 206
Impulsus 263
Inaduertentia 110
Incisio 25.45
Incisa, periodi uim habentia 47
Inculte dicere 87
Indignationis oratio. 126
Indubiè 57
Inferi apud priscos q. 201. cur ueteribus in Hispania collocati. 202
Ingenium acutum, hebes 93
Ingenij cõsideratio in deliberatione 263
Inimicus quis 144
Innodata 46
Innumera 57
Insinuatio. 162. eius usus 169. ratio diuersa. 161. 162
Insulæ fortunatæ 202
Interiectus 45
Interpositio 59
Interpretatio. 57. 219. 222
Interpretationes 53
Interpretationum ratio. 225. usus 227
Interrogatio 127
Interrogatio urgendi. 55
Interrogatio facit ad attentionem 158
Intertenere 200
Inuentio 234
Inuentio in deliberatione 265
Inuentionis seminarium 243
Inuersio κατ' ἀντίφρασιν. 60. ex

60. ex translatione. 61
Inuersiones 50
Inuitus 57
Inuocationes in medio poëmate 168
Ioan. Episcopus Alariē sis 194
Ionica dialectus 70
Ira & amor pessimi cō sultores 260
Iræ oratio 126
Ironia. 59. duplex 60
Irrisionis oratio 126
Isocoli periodi 48
Isocrates Dionysio reprehensus 99
Isocratis & Demosthenis collatio 90
Israël 228
Ita sanè 60
Iudicium orationis. 96
Iudicium oratoriæ artis dux. 246. 247
Iuncturæ absolutio uariorum generū. 44
Iul. Cæsaris dictum. 14
Iustitia à Chrysippo descripta 175
Iustitia & sermo humanæ cōsociationis uinculum 3
Iustitiæ ubi locus 3
Iuuenem qualis oratio deceat 135
Iuuentus eloquētię nōdum capax 8

L

L. literæ sonus 31. 34
Labdacismus 34
Lacedæmonij cunctatores 261
Lacedæmoniorum ad anapæstum pugna. 35
Lacerti orationis, lacertosa oratio 89
Lachryma nil citius arescit 129
Lacones, eorūq; phrasis 76. 77
Laconica dicta 41
Lactantius 15
Lælius 73
Lætitiæ descriptio. 176
Lancea 17
Latina lingua ex Græca orta 230

Latinæ linguæ seuerio res Musæ quàm Græcæ 16
Latina nomina nõ scribenda Græca oratione 229
Latini & Græci sermonis collatio 77
Latini Græcis grauiores 102
Latinissatio in Græcitate deformis 212
Laur. Valla 29
L. Vallæ elegãtiarum libri 87
Lentulorũ nomen. 19
Leoni in apologis qualis oratio tribuenda. 199
Lepus pro timido 20
Leporis qualis oratio in apologis 199
Lethe fl. 202
Leuca 17
Libenter 57
Liberalitatis tractatio. 169.170
Licinius Caluus 73
Lingua q̃ ferro impetere aliquẽ, grauiꝰ. 232
Linguarum omnium tres ætates 15
Liquidarũ sonus 33
Literarum diuersus sonus 30
Literas nescire satius, q̃ eas libidinis instrumentum facere. 107
Liuius. 15.182.184.190. lacteus eloquentiæ fons. 85
Liuius patauinitatẽ sapit Pollioni 83
Liuij ætas. 15. historia. 186. locus. 188. oratio. 80
de T. Liuio cẽsura. 194
Liuius Salinator 14
Loci consideratio. 145. in cõsultatione. 270. qualitas. 236. & positus. eod.
in Loco quæ consideranda 238
Locorum in orationibus usus & dispositio. 243.244
Loquentia 6

Lucani locus 30.58
Lucianus 39.75
Luciani asinus 201
Luciani de historico cē sura 185
Luciani historicus. 229
Luciani locus 153
Luciani sermones amatorij 200
Luciani ueræ narrationes 203
Lucius. λιθικοῖς 229
Lumbifragium 133
L. Luculli cōmentarij. 225
Lusum mouentia uerba 132.133
Lysias 74
Lysiæ attici breuitas, 41
Lysiæ oratio 85
λύσωμα 226

M

M literæ, sequente uocali, abiectio, in carmine 33
M. literæ sonus 32
Macrobius 15
Macrobij locus 124
Magnifica 243
Malum 119.249
Mali cur suspicaces. 120
Malorū qualis esse debeat in historia relatio 190
Mala ad personas relata 255.256
Malorum omnium caput, honesti & utilis seiunctio 254
Manifestò 57
Martialis locus 152
Martianus Capella. 36, 37.211
Mart. Capellæ dictio, 79
Mastruga 17
Mathematicæ disciplinæ 214.216
C. Mecænas 110
Medēdi diuersa ratio, 264
Melius, quod appositius & conducibilius. 230
Memoriæ auditorum quomodo consulendum 142.143

Memo-

Memoriam præcipue iuuari carmine 214
Menenij Agrippæ apologus 200
Mens hominis 11
Mens, melior nostri pars 183
Mens, pro sensis uerborum 13
Mentis actiones contrariæ affectibus 123
Mentis iudicium 20
Mentis nostræ scopulus & materia, ueritas 203
Mentis uoluptates. 131
de Mente moderata, paucissima scripta. 183
Mercurius deorum & hominum interpres, 12
Metalla, prauorũ animorum dij 148
Metamorphoses 203
Metaphora. 18. uide Translatio
Metaphora amplificationis 57
Metaphoræ non longe deducenda 22
Metaphora quid à metonymia distet 20
Metaphoræ captatæ affectatio 22
Metaphorę ad synonymiam usus 39
Metaphoræ in consultatione usus 269
Metaphoræ ad rei expressionẽ aptissimæ, 180
Metaphoræ durę quomodo prę molliendę. 23
Metaphoræ nouæ. 22. 23
Metaplasmi species. 16
Metonymia. 19. 42. quid à metaphora distet 20
Metrum 209
Milesiæ fabulæ 200
Mileti luxus & delicię. 200
Mimi 210
Minotauri fabula. 202
Mites orationes 126
Mitigationes 169

Modestia cõsulentem maxime decet 250
Modi cõsideratio in deliberatione 262
Mollities rei duræ aut infensæ 169
Monasyllaborum sonus 35
Monogramma pictura 186
Mores orationis 99
Mores unde nascãtur. 144
Morum diuersitas. 143. 235
Mortales pro hominibus 191
Mucosus 68
Murenæ nomen 19
Mutarum sonus 32
Mutatio uerborum & sensus, non idem. 127

N

N. literæ sonus 34
Næuius 15
Narratio 171. 172
Narratio historici prima, recta 187
Narratio in consultatione quatenus necessaria 265. 268
Narratio philosophica, & de artibus, qualis esse debeat. 197. 198
Narratio plena & perfecta quib. constet. 182
Narratio probabilis. 196. 197
Narrationis finis & ratio 181
Narrationũ uaria genera 184
Natura artis exẽplar. 214
Natura potior arte 209
Natura optima cuiq; dux 230
Naturæ nihil ueritate congruentius 203
Naturę ordo 179
Natura & exercitatione artem iuuari maxime 106
de Natura rerum quomodo dicendũ 149
Naturalis uerborũ significatio 17
Negatio 55

Nequam

Nequam 23
Neronis impia uox. 258
Nerui orationis 89
Nescio quid 57
Nimietas 59
Nobili quid honestũ. 255
Noë arca, prouerb. 42
Nomen, quantum argumenti pondus sæpe habeat 257
Nox consilium 247
Numinis imploratio ante cuiusuis operis aggressum 155

O

O. 70
Obscuritas in oratione 49.50
Obscuritas omnis populo ingrata 208
Obscuritas orationis quot modis fiat. 110
Obticentia 127
Occasio. 237. rerũ omnium max. momentum 261
Occasionē eius esse, q primus eã arripit. 261
Occidentē prisci uocarunt inferos 201
Ocium quorũdam, fabulis tempus terentium 131.132
C. Octauius 135
Officij nominib. ubique in oratione locus 214
Omnia 57
Opportunitas 237
Oratio. 137. unde nomen sortita 68
Oratio æquabiliter fluens quæ. 36. item quæ contrà. eod.
Oratio ęqualis, siue æquabilis. 85. cõtrà inęquabilis 86
Oratio acriter excogitata. 96. acuta. 93
Oratio animi simulacrum 68
Oratio antiquaria. 82
Oratio aquę similis & homini 67.84
Oratio audacter exultans quę 93.109

Ora-

Oratio aulica.102.104. item oppidana, urbana eod.
Oratio breuis quæ.41. concisa.42.continua. 84.dissoluta.eod.cōpacta. eod.
Oratio,corpulenta.72. iuncta, & bene pasta. 73
Oratio crassa.94. depressa,humilis,pumila.70. mediocris,plana,placida. eod.
Oratio diligens ac sedula 92
Oratio diminuta. 42. eneruis,elumbis. 90
Oratio erudita quæ.95
Oratio ἰσχηματισμένη. 63
Oratio faceta.87. florida.80.læta,picta,&c. eod. & 81.florea. eo. formosa,pulchra.86. elegans 87
Oratio fidei faciendæ instrumentum 111
Oratio grandis, celsa, magna, sublimis, q̃. 69.71
Oratio grata,uenusta, adblādiens,illex. 88.
Oratio grauis. 100. quomodo fiat 101
Oratio in quem usum homini parata. 106. 107
Oratio interrupta. 85. astricta,libera 85
Oratio iusta quæ. 38. & quot modis extenditur. eod.
Oratio læta. 103. lasciua.102.
Oratio meditata in genere suasorio plus fidei habet, quàm extemporalis.contrà in iudicialibus 147
Oratio mitis, meticulosa,&c.100.molesta. 103. numerosa. 133
Oratio philosophica q̃lis esse debeat 90.137
Oratio plena, & solida,non idem. 97
Oratio puerilis.99.iuueni-

uenilis. eod. uirilis. eod.
Oratio qualis conueueniat deo.140.principi.eod.philosopho 141.hebeti. eod. scholæ.eod.doctis.eod.indoctis.142.breui memoriæ. eodē. ægris. 143.morosis.eod.amico inimico.144.inuido, eod. meticuloso. eod. ociosis. eod. occupatis. eod. & 145. Senatui.eod.populo. 146.uirtutibus & uitijs.150.151.rebus magnis,paruis. 152
Oratio quæ dicat proprie 90
Oratio quomodo ad auditorū ingeniū accōmodanda. 140.141
Oratio quot modis obscuretur 110
Oratio rotunda ac teres quæ.71.quadrata. eod.
Oratio sana.88.sapiēs. 96.cōtrà, demens, insana,fatua. eod.
Oratio senilis.100. 101
Oratio soluta.209.stataria. 91
Oratio uasta, tumens & enormis 70.cōtrà, abiecta & humi repens. eod.
Oratio uelut uerborū & sententiarum ciuitas 25
Oratio uitiosa quę. 70
Orationis acumen & subtilitas,quibus cōstet 92.93
Orationis ad uestitus in ciuitate distinctionem collatio. 128.139. 147
Orationis affectus unde ducantur 98
Orationis audacia.100
Oratiōis breuis simul ac longæ exemplum. 194
Orationis color.78.ornatus siue cult⁹. eod.
Orationis aruina, caro,

ro, sanguis, ossa 72
Orationis cutis. 71. nerui, lacerti, latera, musculi 89
Orationis deliberatiuę partes 265
Orationis dignitas. 103
Oratiõis eruditio quibus constet 95
Orationis extendendę & cõtrahendę idem artificium 41
Orationis finis unus tantum naturalis, nostri tres 108. 109
Orationis forensis & historię collatio. 198
Oratiõis habitudo. 88
Orationis harmonia siue concentus 133
Oratiõis magnitudo. 37. 69. maturitas. 99. mores. 99
Orationis perspicuitas & obscuritas, unde 49. 50
Orationis principio & fine maior cura adhibenda 37
Orationis principiũ à numine sumendũ. 155
Oratiõis pręcipua uirtus obscuritas 271
Oratiõis sanctitas. 101
Oratiõis uariatio quibus cõstet. 38. eiusdẽq; multiplicatio, & dilatatio 39
Orationis concentus. 71. 72
Orationis conformatio 56. 61
Orationis contrahendę ratio 42
Orationis ductus duplex 55
Orationis figura. 71. forma. 86. iudiciũ. 96
Orationis partium cõiunctio & proportio. 83. 85. statura, hoc est, magnitudo & sonus. 69
in Orationẽ nihil non cadere 148
Orationem, qua parte plurimũ ualet, ea censeri 105

in Oratione duo confideranda 111
Oratiõe quæcq; capi fuis moribus cõformi. 143
Orationes in hiftorijs duplices 188
Orationes folidę quę, 96. cõtrà, quę inanes. eod.
Orationũ harmonia fiue compofitio 36
Orationum omnium tres fcópi 234
Orationũ perfuaforia rũ infinita genera. 231
Oratæ nomen 19
Orator nemo, nifi uir bonus, quare à ueteri b⁹ dictũ. 244. 245. 249
Oratoris præcipuum opus 7
Ordo ad intelligendũ plurimum habet momenti 50
Ordo aptus quãtũ adferat ad uictoriã momenti 165. 168
Ordo hiftorię duplex. 187
Ordo in defcriptiõib. obferuãdus quis. 179
Ordo linguarum, fiue uerborũ in oratione diuerfus 28
Ordo mathematicus omniũ aptiffimus. 166
Ordo naturę. 179. & artis 187
Orientẽ prifci uocarũt cœlũ & fuperos 201
Ornatus oratiõis, qui & color 78
Ouidius. 39. à Caff. Seuero taxatus 75
Ouidij locus. 29. 101. metamorphofis 84
P
Pandectarũ autores. 15
Parabile 254
Paraphrafis qd, & eius ratio ac ufus. 219. unde dicta 220
Parenthefis 45. 50
Parifiẽfis dialectus. 212
Parifi periodi 48
Pars pro toto 19
Pafiphaës taurus & Minotaurus 202

πάθος

πάθος 119
Patronus pro clientibus 19
Paulus, rhetor diuinus 140
Pauli locus. 4.42.56.
Pauli nomen 257
Pedemontana dialectus 212
Pedepressim 149
Pedum in carmine & prosa constitutio & sonus 35.208
Peregrinitas diuersa. 83
Per funem ingredi. 23
Periclis dictio 91
Periodi ictus 91
Periodi. 46. quot modis contorqueantur. 47.48
Periodi uenustissimæ quæ 48
Periodi isocoli, parisi, &c. 48
Periodorum usus qualis apud ueteres. 47
Periphrasis. 52. quādo necessaria. eod. & 57
Peroratio cur in mouēdis affectibus maxime uersetur 129
Persij locus 30
in Persona, quam loquentem inducimus, quid obseruandum. 153.154
Personarum in fabulis scenicis decorum. 208
Personarum consideratio in deliberationibus 255.256.261
Perspicuitas 172
Persuadendi argumenta quare inuenta. 107
Persuadēdi finis fides. 111
in Persuadendo à quibus cauendū. 114.115
ad Persuadēdum duo potentissima 144
Persuadere 111
Persuasio nō tanti est, ut ob eam uir malus esse uelis 259
Persuasionis duo modi 107.108
Persuasionis obstacula.

cula. 266. quomodo remouenda. eodẽ. & 267.268
Perturbati animi ratio 127
Perturbatio 119
Perturbationis exprimendę qualis debeat esse oratio 124
φ leuior nostro F. 33
Phantasia 177
Philautia 120
Philippi nomen 257
Philippi regis de Demosthene & Isocrate sententia 90
Philosopiha. 174. 217. quibus uerbis tractãda eod.
Philosophiæ cognitionem prçcedere rhetoricæ studium debere. 6.8.9
Philosophię descriptio & persona 175
Philosophica oratio q̃lis esse debeat 137
Philosophorum gentium historia utilissima 183
Philostrati Heroica nullius autoritatis. 185
Philoxenus Siculus. 211
Phrasium ratio & diuersitas 74.212
Phryxi aries 202
Physica 216
Pictura uilis quę. 204. noxia 205
Picturarũ diuersitas. 186
in Pietatis negotio omnes esse pares 248
Pigmenta uerborum. 25
Pindari locus 33
Pinguis sonus 31
Pisonum nomen. 19
Plane 57
Platonis de rebus sacris tractatio 109
Platonis dictum. 260. nomen. 228. phrasis. 69. uirtus in sentẽtijs. 85
Platonis numeri in cõpositione animæ. 110

Plautus. 15. eius locus. 52
Plenum 97
Pliniani feculi oratio rotunda 71
Plinius 12
Plin. Cæcilius 15.102
Plinij Cæcilij locus. 198
Plinij historia naturæ. 172
C. Plinij obscuritas. 110
Plinij Secundi admonitiunculæ 218
Plinij Secundi locus. 35
Plinij stylus 26
Plumbeũ ingeniũ. 93
Plurima 57
Plutarchus 182.189
Plutarchi iudicium in historia interponi solitum 190
Pneuma 45
Poëma furor. 205. pictura loquens 204
Poëmatis apud priscos initium 269
Poetæ nomen per antonomasiam 18
Poetæ fistulæ populi. 202
Poetæ spurci qui 222
Poetarum in mutandis uerbis licentia. 16. 212.213
Poetarum nugæ 204
Poetarũ propositũ placendi 132
Poetarum uarietas ad oblectationem 206
Poeticæ usus 205
Poeticæ fabulæ unde ortæ. 201. earundẽ diuisio 204
Pollio Asinius 75
Polybius 189
Polysyllaborũ sonus. 36
Pondus in oratiõe. 89. & 90.
Populus in iudicando peruersus 242
Populo non gratum, quicquid obscurum. 208
Portius Latro. 67. hispanisat Pollioni 83

Portij Latronis subtilitas 94
Possessio 18.19
Possibile 237
Positio 46
Posteritatem curare, optimi uiri 258
Præcipua quæ dicantur in rebus narrandis 185.186
Prǽfabulatio 199
Præfatio ad quid conducat, orationi præmissa 162
Præfatiõibus qualis dictio congruat. 162.163
Prælij descriptio. 174. 180.185
Præmolliẽdi duras metaphoras formulæ. 23
Principem qualis deceat oratio 139
ad Principem quomodo loquendum. 248
Priuato utile quid. 255
πρὸ ὀμμάτων ποιεῖν. 273
Probæ Homerocento 84
Probabilitas. 111. 112. in cognitione naturæ, & alijs, unde sumenda 216
Probabilitatis instrumenta à Viue tractata. 39
Probabilitatis scop⁹. 112
Probabilia. 111. 112. maxime, quæ uera 196
Probabilis narratio. 196.197
Probitatis existimatio quibus paretur. 244
Prodici de Virtute & Voluptate descriptio 175
Productio spiritus. 45
Professionis nominib. ubiq; in orõe loc⁹. 214
προμύθιον. 199
Pronunciatio impedita ac intersistens 34
Procœmium 162.169
Procœmiũ cõsultatiõis q̃le eẽ debeat. 265.268
Procœmiũ historiǽ quale esse conueniat. 186
Procœmium ultimo cogitandum 168

Procemia in media oratione 168.169
Procemijs simplex dictio conuenit 162
Proportio orationis. 85
Propria nomina in uertendo integra reddenda 228.229
Propriorum uerborũ magna inopia 20
Prosa oratio quatenus epithetis utatur. 213. 214
Prosopopœiæ usus. 154
Prudentia artis oratoriæ dux 246.247
Prudentia, detracta iustitia, fraus 244
Prudentia in consiliario quomodo amouenda 251
Prudẽtia potissimum in narrãdis rebus respicienda 186
Prudentiæ opus præcipuum, spectare finẽ. 106
Prudẽtiæ uarietas. 106
Prudentiam arrogare sibi quatenus in dandis cõsilijs conueniat. 245
Pueritia consilij inops ætas 50
Pugna aperta 116
Pulchritudinis initiũ elegantia 87
Pulsatus pro cæso. 17
Punctim quàm cæsim inflicta plaga, grauior 91
Pyrrichus. 35. pyrricha saltatio. eod.

Q

Quædam 57
Quæstiones rerũ. 253. duplices 254
Quasi uero 60
Que geminatum, historicis frequens. 191
Quercus oratio qualis in apologis 199
Quid tibi in aliena repub. quibus dicendum 250
Quintilianus 15

Quin-

Quintiliani declamationes 71.102
Quintiliani locus. 178
Quintiliani oratio acuta 93
Quintiliani ſeculum. 15
Quintus, κοΐντος. 229

R

R. literæ ſonus 33.34
Rara, maioris precij. 255
Raritas admirationẽ parit 132
Recapitulatio 167
Redditio 46.53
Religio 256
Religio uincat 254
Religionis noſtræ myſteria breui carmine celebranda 205
Repetitio. 27.28. crebra, permoti affect⁹. 127
Repetitiones. 118. in gradatione 193
Repetitiones in hiſtoria moleſtæ 193
Repetitiones in tradẽdis artibus quales eſſe debeant 218
Replicatio 46
in Repub. quæ conſideranda 237
Rerum deſcriptiones. 173.174.175.176
Rerum diuiſio. 171.173
Rerũ quæſtiones. 253.254
Rerum quàm uerborũ ſemper maior habenda cura 118.119
Reſponſa 95
Reticẽtia. 54. falſa, duorum generum 55
Rhetoricæ materia. 13. & finis. eod. & 14
Rhetorice quando diſcenda 7
ῥῦμα λόγȣ 12.
Rhodij, eorumq́ſitus. 76
Rhodiorum phraſis. 74.76.92
Rhythmus 209
Riſum mouentia uerba 132.133
Roma nõ aſpirandũ. 229

229
Romana lingua diale ctis caret 212
Romani honestū putabant, quod utile patriæ 254
Romulus deus factus. 202
Roscius 19
P. Rullus 110
Rutilius lupus 102

S

S literæ sonus 31. 33
S. subtrahendi, consona sequente, quæ causa 33
Sacræ literæ à Græcis acceptæ Ecclesijs 230
Saliorum carmina. 14
Sallustius 184
Sallustij historia. 186. in oratione grauitas. 101
Sallustij locus 188. 193
Sanctitas orationis. 101
Sanguis orationis. 72. 73
Sapientia pro prudentia 96
Sapientiæ humanæ ad diuinā collatio 241
Sara 60
Satyra 150
M. Scauri cōmētarij 225
Scenicæ fabulæ quales esse debeant. 206. & qualis eisdem oratio conueniat 210. 211
Scilicet 60
Scipionis nomen 19
Scurrilitas 102
Scholium 222
Scythæ cuiusdā barbaries, equi hinnitū citharœdo præferentis. 57
Selectio ad attentionē facit 158
Semiuocaliū sonus. 32
in Senatu paucis dicendum 145
Seneca. 15. arena sine calce, Caligulæ dictus 84
Seneca reprehensus. 81
Senecæ de moribus disputatio sententiosa. 151
Senecæ locus 44

Senecæ ſententię conciſæ 44
Senecę tragici locus 181
Senes cur ſuſpicaces. 120
Senes qualis oratio deceat 136
Senſa.13.ſenſus.eod.& 14.unde petãtur.eod.
Senſilia in tradẽdis artibus primum oſtendenda 216
Senſus iudicium 20
Senſus 24
Senſorum explicationis ratio 49
Senſorum multiplicatio 39.41
Sententia ubi inſerenda 152
Sententiæ 24.95
Sententiæ in poëmatis 214
Sententiæ peruulgatæ ad mouendũ per accommodæ 126
Sententiarum contentiones 85
Sententiarũ genus triplex 24
Sententiarũ in animo commoto uſus 126
Sententiarũ in oratione uis 138
Sententiarũ uſus in cõſultatione 269
Sentẽtias de ſcripto dicendi mos 247
Sepaſij fratres 104
Sereni locus 35
Sermo. 91.137
Sermo in quem uſum paratus 106
Sermo & iuſtitia humanæ cõſociationis uinculum 3
Sermo mentis riuus.11 ῥεῦμα λόγε. 12
Sermo quãto inter homines iuſtitia ualidior 3
Sermo quomodo & ubi auctus excultuſ'ue. 12
Sermonis abuſus quo modo creuerit 108
Sermonis dilatatio.39. 41

Sermonis finis unus tã tum naturalis. 108. nostri tres. eod. 109
Sermonis omnis tres scopi 234
Sermonis partes 13
Sermonis simplicitas quò conferat 118
Sermonis uires 4. usus. 5. 12. 13
Sermonem uerum nõ habẽt, nisi qui etiam mentem 232
Sermone rectè instituto ut nihil conducibilius, ita importuno nihil pernitiosius 4
Q. Seruilius 192
Seruius 33
Cass. Seuerus 83. 224
Sibilus quomodo uitandus 31
Sidon. Apollinaris. 211
Significatio 62
Simile non longe deducendum 22
Similiter desinens 28
Similitudo. 20. quibus constet. eod.
Similitudines. 52. 53. 61. ad rei expressionem aptissimæ 180
Simplicius, modò apertius 118
Simulatio cõcessionis. 56
Socci comici 219
Socratica ironia 60
Solidum 97
Solis filij 201
Sollicitudo amoris comes 247
Sonus, aëris unda 32
Sonus horridus. 31. pinguis. eod.
Sonus impeditus & expeditus 34
Sonus literarũ. 30. syllabarum ac uerborũ in oratiõe diuersus. eod. & 31
Soni leuitas. 31. & asperitas eod.
Soni motus & actio. 32
Sophistarum oratio. 90
Sophistarum sententia

magis concinnæ q̃ probabiles 97
Speciosa 243
Spiritalium descriptiones quomodo fiant, persona induta 175
Spiritus productio. 45
Spondeorum compositio 71
Stataria oratio 91
Statera sapientum. 96
Statura orationis. 69
Status 112
Statuum diuersa ratio 113.114
Stoici uerborum architecti 16
Stoicorum oratio. 102
Structuræ concentus. 44
συγφρόν 226
Stultitia 5
Stylus. 20. optimus dicendi magister 10
Stylus tenuis 73
Stylum barbarum, stylum non dici 69
Subalternatio 20
Subtilitas in uerbis. 94.
Subtilitas orationis. 93. 94
Succus orationis 73
Suetonius 15.182
Suetonij historia. 186. oratio coloris expers 79
Summa 221.222
Superbia maxime inuisa 159
Superi q priscis dicti. 201.202
Superlatio 59
Syllabarũ diuersus sonus 30
Syllabarũ tempora lõga aut breuia quomodo. 35. earũdemq́ sonus. eod.
Cor. Syllæ commentarij 225
Syncope 16
Synecdoche 19.20
Synonyma. 38. 39. recta & obliqua. eod.
Synonymia. 27. siue synonymitas. 28. & 227
Synthesis 51
Syrtis 22

T.

Tacitus. 15.102.184
Taciti Germaniæ morũ descriptio.177.180
Tantalus,prouerb. 42
Temporis diuisio. 236
Tẽporis iactura.131. 183
Temporis in deliberatione consideratio. 262.270
Temporum ratio in historijs potiss. spectanda 187
Temporum ratio quomodo in orationib. habenda 147
Terentius 15
Terẽtij fabulæ optimũ quotidiani sermonis exemplum 147
Terentij locus. 42.72 176.203
Theatricæ fabulę. 203. quales exhibẽdę. 206
Themistoclis acroma. 131.apologus. 200
Theod.Gaza.215.optimus interpres.226.228
Theologię rectè tractã dæ quantũ conducat dicendi facultas 9
Theophrastus à uetula notatus 104
Theophrasti historia plantarum 172
Theophrasti oratio.72
Thucydides.51.70.184. eiusdem historia. 186. καὶ τὸ τραχὺ τῆς ἁρμονίας.72
Thusca dialectus 212
Thyberis, ἰόμβρος. 229
Tib.Cæsar æquabili corpore Suetonio dict⁹. 86
Timæus pithagoricus, & Timæus Platonis. 223
Timoris descriptio 176
Trachali sonus 146
Tragœdia 210
Tranquillitas 227
Transitus 52
Transitus quales,& ad quid in tradendis artibus 219
Translatio. 18. 57. uide Metaphora.
Translatio κατ' ἀντίφρασιν

nym.60.siue ex Inuersione 61

Ttranslatio quid à metonymia distet 20

Translationũ necessitas & cõmoditas. 21. significantia.eod.decor. 22

Georg.Trapezontius. 173.

Trisecli senex 133

Trochæi & iambi quotidianę orationi affines 36

Trogus 182

Troiæ euersores 18

Trutina uulgaris 96

Tullius, τύλλιος. 229

Turpia magis notabilia q̃ pulchra 22

V

V. 70

Valens, οὐάλης. 229

Valerius 289

Valerius Max. 15.190

Val. Maximi opus cõfutum 84

Valetudo dicentis ætati coniungenda 137

Vandalica oratio 15

Variatio orationis quibus constet 38

Varietas 87

Varro 15

M.Varronis de re rust. phrasis 70

Vehemẽtiæ oratio.127

Verbi iacturam facere melius, q̃ rei 118

Verbi uni9 repetitio.27

Verba aduersa & diuersa, non eadem. 63.

Verba barbara quomodo recipiãtur 211

Verba cõposita. 23. qd in his cõsiderandũ.25

Verba humiliora reb. 17. item maiora. eod.

Verba mortua, amoto sensu 14

Verba naturalia.17.18. alia translata 18

Verba peregrina 17

Verba propria.15. poẽtica.16. usitata, seu uulgaria eod.

Verba rebus accõmodanda 180,190

Verba sensorũ sedes. 14
Verba simplicia, composita, & quid in utrisque spectandum. 14.49
Verba uetusta. 14. antiqua. eod. bonæ ætatis, 15. noua. eod. recentissima. eod.
Verborum ætas. 14. dignitas. 15. magnitudo. 17. uis & natura. eod. sonus. 29.
Verborũ delectus eloquentiæ origo 14
Verborum facies. 25. pigmẽta. eod. & 27. magnitudo. 37. ordinatio. 50. siue in oratione ordo. 29
Verborum omni generi apud aliosatque alios locus 132
Verborum proprietas historiæ maxime conuenit 190. 191
Verborũ sonus. 35. diuersus 30. 31
Verborum uires 23
Vergilianæ digressiones 170
Vergilius Homeri æmulator 193
Vergilij descriptiones. 173. in Aeneide ordo. 187
Vergilij locus. 33. 39. 42 58. 59. 64. 124. 155. 176. 178. 179. 181. phrasis. 69
Veris descriptio 176
Verisimiliter q̃re, nec solum uerè, narrandum 196
Veritas maxime probabilis 196
Veritas mentis nostræ scopulus & materia. 203
Veritas quomodo affectibus iuuari possit 108
Verum dicere & uelle & posse, cuius proprium 111
Versio 219. 225
Versionũ præstabilior

quæ

quæ 231
Verſiones ſenſorũ. 228
Verſionum ratio. 225. uſus 227
Verſus. 208. unde dicatur 209
Verſus memorię multum confert 214
Verſuum ratio diuerſa 20
Vicino malo nihil importunius 126
Viciſſitudo rerum omnium 15
Videlicet 60
Vincat utilitas, Romanorum uox in deliberationibus 253
Vinci ſe cur animus humanus ægre patiatur 117
Virgiuindemia 133
Virtus. 240. quomodo affectibus iuuetur. 108
Virtus, recta uolũtas. 240
Virtutis materia in cãtilenis publicis tractãda 207
Virtutum præcepta. 179
Vis con ſilio regenda. 264
Vis in quibus ſita. 264
Vita ęterna, Dei cognitio 241
Vita maxime perſuadet 111. 244
Vitæ dux prudentia. 247
de Vitijs & uirtutibus quomodo dicendũ. 150. 151
Vitruuij obſcuritas. 110
Lud. Viuis Philoſophia prima. 20. 135. 173
Vnus atque alter 57
Vocales longæ & breues 34. 35
Vocalium coniunctarum hiatus 34
Vocalium prolatio. 30 ſonus 32. 34
Voluntas 239
Voluptas patientię eſca. 260

Volu-

Voluptates optimæ quæ 242
Vrbanitas 103
Vtile 240
Vtile & honestũ idem. 253.254
Vtilitas uincat, Romanorũ uox in deliberationibus 254
Vtilitatis partes præcipuæ quæ 242
Vtilium comparatio. 254.255
Vtilia & honesta non omnia eadem regula censenda 255
Vulcanus in cornu. 21
Vulpes pro astuto 20
Vulpi quali oratio tribuenda in apologis. 199

X

X.literę sonus, cum S. 33
Xenophon 184
Xenophontis oratio. 72

Z

Zeugma. 28. cum repetione eod.

LOCORVM ALIQVOT, QVAE INTER COLligendũ Indicem deprauata offendimus, emendatior lectio.

Pag.8.uers.23.lege, substantiã faciũt.12.15.ac societate.20.11.per magis notã.23.20. tumultuari. & uers.22.,ppriè.26.11.aliquid inesse.29.21.quo cũ alia.43.20.eius qui qd egit.45.6.Cõtinuatio. 49.26.ipsis.56.15.Conquestio.65.13.cõplexionẽ. 70.4.Ionicã dialecton. eod.cõtractiões.74.20. qui illã.75.12.& canorã.79.24.orationis.80.25. orationis.81.12.Apulei Florida.in:&c.82.16.stylo.83.6.cõformationẽ.84.25.Vergiliocento,& Probæ Homerocento.87.11.enucleateq́ȝ.88.16.

Atticæ.& 22.trāslationibus.90.2.minutissimis. 94.4.quā.95.17. trita sunt.96.24. cōsiderēt.97. 23.Cicerōis.108.17.pasci. 113.9.omnibus.117.14. colligēdi.122.11.quisquis. 123.11.quàm ijs.& 15.dignitate:at.&c.125.16.aggredieł.& 20.(quę enim & 22. cogitet?) uel.128.4. minime. & 14. pontē indignetur. & 23.effecerūt. 103.4.quā facultatē. 133.19.numerosa.135.24.in sententijs.& 26.cōformationes. 139.15.quæ res quibus.& 22.decus uirtuti debitū.140.10.autori,mutū.141.5.Plinio Cęcilio. 142.2.Indoctis autē. 143.15. q̄ aut. 146.24. aut specie. 149.7. pedepressim. 150.12. opus est. 151.10.sanctę.152.8.sympulo.& 22.Nec quisq̄.153. 4.hęc aut hæc. & 6.erūt aptanda.& 7. perinde. 154.10.& legē. 156.8.initio. 157.14.agente. & 15. fit charus. & 20.cōtrariū, si nolint. 158.4.unius, & cōparatio.Erigit:&c. 159.6.bestiæ.& 22.sustulerūt.166.9.Interdū.167.9.frustra.169.12.quędā. 171.15.Pręterea.& 17. Ad uulgarē.183.14.quam. 191.15.Que.216.16.Efficacitas. 217.2.à sententijs. 219.19.aliàs. 227.4.signanda nomine. 229.16.aliquā trāsierūt p mediā,ex hac:&c.231.20.Iliad.ī. 245.13.in alijs reb.247.21.hic affectāda.250.19.libertas.256.14.debere non debere. 257.21.te fugere.265.26.intelligit.

BASILEAE, PER BALTHASAREM
Lasiū & Thomam Platterū, Mense Martio,
Anno. M. D. XXXVII.

MINERVA.

